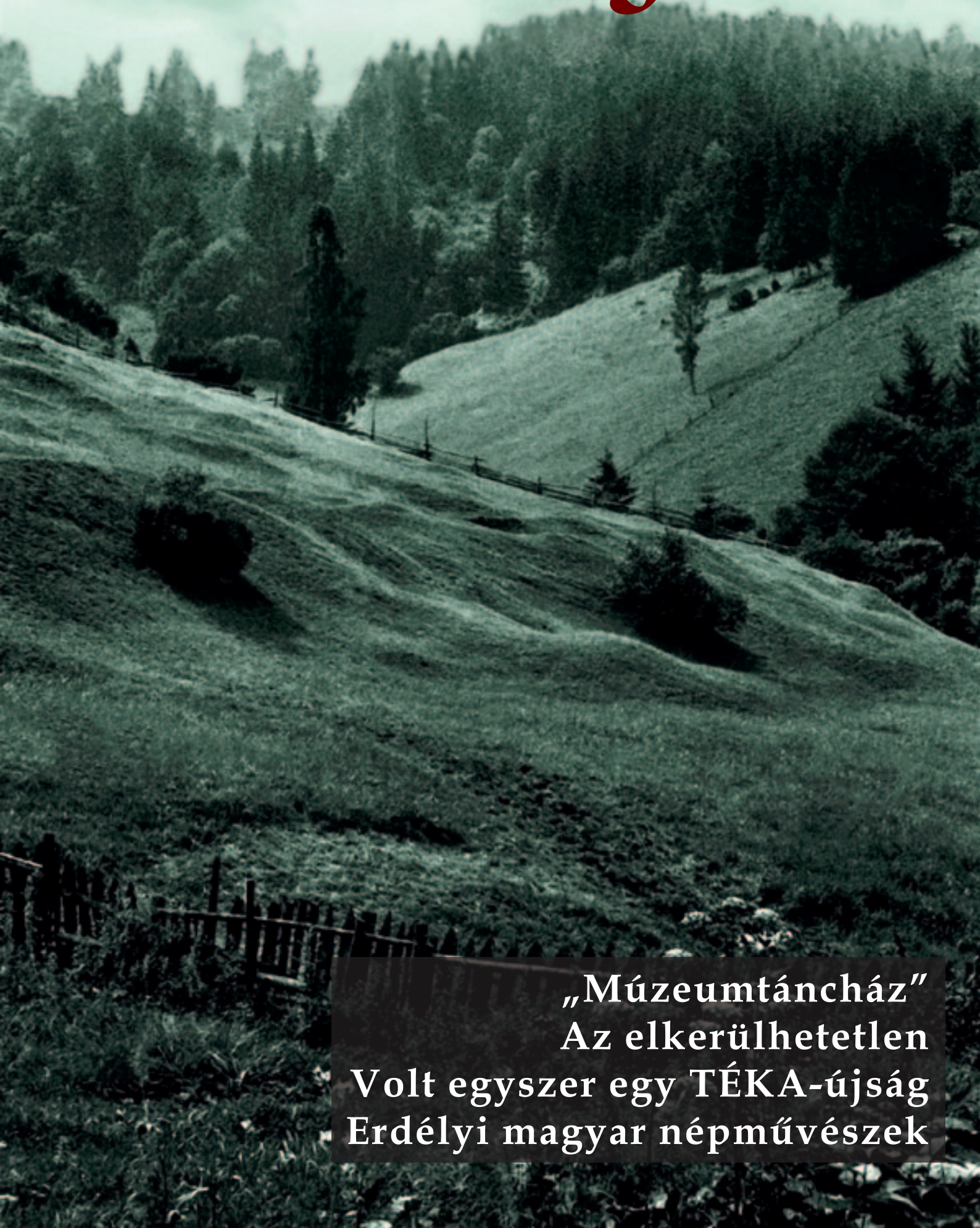

2012/5 • XIX. évf. 5. szám

Ára: 600 Ft

FOLKMAĞAZIN

„Múzeumtáncház”
Az elkerülhetetlen
Volt egyszer egy TÉKA-újság
Erdélyi magyar népművészek

A TARTALOMBÓL:

6. Jubileumok jönnek, mennek
Nagy Zoltán
7. Emlékezés Martin Györgyre
Széll Jenő
8. A minőségi koreográfiazenék...
Árendás Péter
10. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Állatmesék
Kóka Rozália válogatása
12. „Múzeumtáncház”
Novák Ferenc
14. Kell ilyen bor?
Grozdits Károly
16. Magyar citerás antológia II.
Bolya Mátyás
18. A TÖRTÉNELEM SODRÁBAN
Asszony a hatalom vasmarkában – I.
Kóka Rozália
22. ETNOFOLK PROJEKT
23. FOTÓGALÉRIA
Nemes Zoltán 'mettor'
27. Az elkerülhetetlen
Nagy Zoltán
32. MAGTÁR
Csender Levente: Fehér Oltcit
34. Erdélyi magyar népművészek
Halász Péter
36. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Mindennapi kenyerünk
Juhász Katalin
38. TALLÓZÓ
Népi gyógymódok és hiedelmek
Szabó Márton
40. Életrajzom
Nagy Lajos
44. SZÉKI HAGYOMÁNYOK
A kocsánmuzsika
Kocsis Rózi
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Volt egyszer egy TÉKA-újság

Most, amikor a negyvenéves táncházmozgalmat ünnepeljük és előveszünk a sárguló dokumentumokat, tudatosul még inkább bennünk, szervezőkben, résztvevőkben, hogy milyen nagy erő volt ebben a mozgalomban, milyen volt a szellemisége, amely napjainkig minden részletében érvényesen vállalható, milyen hatalmas lehetőséget jelentett számunkra, hogy abban a korban élhettünk és tevékenykedhettünk. Kiemelve néhány gondolatot Szász János Beköszöntő-jéből (1983-at írtunk akkor):

„A kultúra egyik legfőbb feladata ma, hogy az ember gerincét egyenessé tegye, méltóságot és önbizalmat adjon. Tartást, szemben a mindennapi élet jó néhány elkedvetlenítő pillanatával. Célunk az egyéni és közös öröm. A cél maga az élet, az életöröm, a közös munka és játék. Nem bezárkózni, hanem érzékennyé válni, kinyitódni szeretnénk.

A táncház, ha élete a belső érdeklődésből szervesen bontakozik ki, gyűjtőmedencéje lehet mindannak, ami a népművészet és az élet mai szükségleteinek egymást átható tereiben, mint érték jelenik meg. Fontos tehát, hogy a közösség otthont teremtsen magának. Létrehozassa az öntevékenységnek, önrányításnak és önszerveződésnek mindennapi életbe (életvitelbe és életmódba) is átnyúló sokoldalú baráti-emberi és alkotói formáit, alkalmazit, lehetőségeit. A kultúra és a művészet sem arra való csupán, hogy értelmel »beosztottat«, vagy kiváló »vezetőt« neveljen belőlünk, ha-

„Fonó” Beszprémy Kata lakásán (jobbról szemben az első a szerző, mellette Nagy Zoltán).

nem, hogy szabad, érzelemgazdag, szeretni és alkotni képes személyiséggé váljunk általa.”

Nagyon komolyan gondoltuk, hogy a táncházmozgalom nem csupán szórakozási forma, hanem ennél sokkal több, szellemi közösség, amelynek gyökere a hagyománytiszteltet, de nem merül ki a múltba merengésben, hanem aktuális életünket igenis aktuális értelemmel és érzelmmel tölti ki.

De hogyan is jött létre az újság maga?

Az egész történet a Téka-klubbal kezdődött, ahol minden alkalommal előadásokat, kiállításokat, beszélgetéseket szerveztünk, és a táborral, amely az első olyan tánczás tábor volt, ahol a népművészet minden műfaja helyet kapott. És volt a lakásomon a „fonó”, ahol hetente népes társaság gyűlt össze a közös alkotómunka, beszélgetések, élménybeszámolók, és a szervezőmunka – klub, majd táborszervezés, szerkesztőségi ülések – és az örömteli együttlét kedvéért.

A tábor után Koczpek Irén barátnőnk, aki az egyik legaktívabb ember volt minden ügyünkben, felvetette, hogy ha Nemes Nagy Ágneséknek lehet újságjuk, nekünk miért nem. Milyen fontos lenne egy fórum, ahol kicserélhetjük gondolatainkat, beszámolhatunk az alkotó műhelyek, csoportok munkáiról, kitarhatjuk szellemi értelembe vett kapuinkat szélesebb körben, az egész tánczás mozgalom előtt.

A Téka-újságot kezdetben információs jelleggel készítettük, nem véletlenül volt a

Címlap és belső borító: Nemes Zoltán 'mettor' Gyimesben, 1977-ben készült fotói (www.nemesfoto.gportal.hu)

neve „Tájékoztató füzet”. Az első számok koncepciója az volt, hogy hírt adjunk a táncházi életről, legyen könyv- és programajánló, ismerjék meg egymást a táncos, kézműves és népzenei műhelyek, alakuljon ki közöttük egy magas színvonalú információs háló, legyenek jó írások, amelyek utat mutatnak szellemi, szakmai téren, nyissunk utat a közös gondolkodás felé.

Irén ötlete nagyon tetszett mindnyájunknak, de a kor gátjait sok ravaszsággal, furfanggal kellett leküzdenünk. Elsőként Varga Lajos Mártont és Zika Klárát hívtuk meg a „fonóban” tartott szerkesztőségi ülésre, hogy segítsenek minket abban, miként lehet egy ilyen újságot elindítani, csinálni. Ők rögtön próbálták kedvünket szegni azáltal, hogy ez szinte lehetetlen, periodika kiadására külön engedélyek szükségesek, amiket mi úgy sem tudunk beszerezni. A periodika évi két számnál több, azonos címmel rendelkező kiadványt jelentett akkoriban. Minden kiadványt a kulturális minisztérium „cenzoránál” kellett engedélyeztetni.

Ilyen csekélyesség a kor szigorú rendjét áthágni kiválóan megtanult emberek számára azonban nem jelenthetett akadályt. Így történt, hogy az első két szám a TÉKA nevet viselte, majd a következők címeinek kezdő-

A Téka együttes 1986-ban (Nagy Zoltán, Lányi György, Porteleki László, Havasréti Pál).

betűiből tevődött össze újból a TÉKA név (Túl a vízen, Életfa, KALendár), majd ismét TÉKA lett. Azért, hogy tudjuk, hol tartunk, az első oldal bal alsó sarkában striguláztuk, majd később sormintával jelöltük, hogy éppen hányadik szám van soron...

A szerkesztőbizottság vezetője Koczpek Irén volt, rá hárult a munka nagy és mostoha része, cikkek begyűjtése, gépelés, tördelés, tipográfia, az illusztrációk összeszedése.

Mindez nagyon hálátlan feladat volt, de ő hallatlan precizitással, szorgalommal és lelkesedéssel végezte. Mi hoztuk az ötleteket, hogy kiktől, milyen témában, milyen írásokat kellene megjelentetni, és segítettünk neki, amiben tudtunk.

Ebben az időben már sok mindent meg lehetett csinálni, ha az ember kellőképpen ügyes és körmönfont volt. Fontos volt például, hogy a tábor és az újság mögött, ha

Téka Tájékoztató Füzet [1. – 1983 szeptember]

Munkatársak: Koczpek Irén, Nagy Zoltán, Medve Imola, Beszprémy Alojzia Katalin, Szász János András, Molnár János, Hamar József, Farkas Györgyi, Fehér Anikó, Lányi György, Timák Ildikó, Hetesi Zsuzsa, Lukács Ildikó, Fülöp Tibor, Kiss Gábor (fotó), ifj. Schéner Mihály (grafika), Albert Zsuzsanna (tipográfia)

Téka Tájékoztató Füzet [2. – 1984 február]

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Varjasi László igazgató

Lektor: Andriská Pál igazgatóhelyettes

Készült a Népművelési Intézet nyomdájában

Munkatársak: Koczpek Irén, Nagy Zoltán, Beszprémy Alojzia Katalin, Lányi György, Porteleki László, Havasréti Pál, Molnár János, Hamar József, Farkas Györgyi, Szász János András, Dezső László, Timák Ildikó, Budai Ilona, Bodor Ferenc, Széll Jenő, Szelestey László, Kristóf Ildikó, Hetesi Zsuzsa, ifj. Schéner Mihály (grafika), Sebő Ferenc, Erdei András, Kiss Gábor, Vuicsics Gyula (fotó), Albert Zsuzsanna (tipográfia)

Túl a vízen – Táncházás tájékoztató füzet [3. – 1984 május]

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Varjasi László igazgató

Lektor: Andriská Pál igazgatóhelyettes

Készült a Népművelési Intézet nyomdájában

Munkatársak: Koczpek Irén, Nagy Zoltán, Beszprémy Alojzia Katalin, Lányi György, Porteleki László, Havasréti Pál, Farkas Györgyi, Deme Tamás, Szelestey László, Hamar József, Kristóf Ildikó, Szász János András, Dezső László, Timák Ildikó, Molnár János, Filó Katalin, Németh Zsolt, Nagy András, Somogyi Győző (grafika), Császár Péter (fotó), Erdei András, Koncz Péter (fotó), Hörcher Péter (fotó)

Életfa – Táncházás tájékoztató füzet [4. – 1985 február]

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Kardos Gábor igazgató

Készült a Népművelési Intézet nyomdájában

Munkatársak: Koczpek Irén, Beszprémy Alojzia Katalin, Porteleki László, Nagy Zoltán, Lányi György, Havasréti Pál, Molnár János, Szász János András, Széll Jenő, Varga Lajos Márton, Zika Klára, Kürti László, Balázs Gusztáv, Miklóssy Endre, Albert Zsuzsa, Sebő Ferenc, Dezső László, Kresz Albert (cínfotó), Halmos Béla, Németh István, Éri Istváné, Ménes Ágnes, Hidas György, Gonda Ágnes, Koncz Péter (fotó), Hörcher Péter (tipográfia)

KALendár – Táncházás tájékoztató füzet [5. – 1985 december]

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Kardos Gábor igazgató

Készült a Népművelési Intézet nyomdájában

Munkatársak: Koczpek Irén, Beszprémy Alojzia Katalin, Nagy Zoltán, Lányi György, Porteleki László, Havasréti Pál, Bankó András, Molnár János, Filó Katalin
Tipográfus: Tóth Péter

Téka – Táncházás tájékoztató füzet [6. – 1986 október]

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Kardos Gábor igazgató

Lektor: Koczpek Irén

Munkatársak: Nagy Zoltán, Porteleki László, Havasréti Pál, Bankó András, Molnár János, Lányi György

Tipográfus: Havrán Ágnes

Tavaszi szél – Az Almássy téri Szabadidőközpont Téka-klubjának táncházi tájékoztató füzet [7. – 1988 március]

Megjelenik az MTA – Soros Alapítvány támogatásával

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Váczi András

Lektor: Hevesi István

Munkatársak: Lányi György, Porteleki László, Molnár János, Bankó András, Virt Dezső, Havasréti Pál; tipográfia: Nagy Tibor

Téka-táncház az Almássy téri Szabadidőközpont nagytermében a nyolcvanas években.

névleg is, de ott volt az Almássy téri Szabadidőközpont és a Népművelési Intézet. Nem szűrt szemet – legalábbis mi azt gondoltuk – a politikai hatalomnak, hogy ez mind pár ember magánakciója. Így zavartalanul dolgozhattunk, legalább is a hatalom felé lefedtük magunkat. Nyilvánosan nem bántottak, de azért utólag kiderült, hogy rendszeresen megfigyeltek bennünket. Egy biztos, a KISZ sokszor szeretett volna támogatni

bennünket, de ettől mi olyan áron is elzárkóztunk, hogy saját pénzünket fektettük be tevékenységünkbe. Úgy gondoltuk, szellemi önállóságunk sokkal fontosabb.

Nyomdát találni sem volt könnyű. Ehhez kellett a Népművelési Intézet, amelynek nyomdájában más, hozzánk hasonló alternatív gondolkodású csoport anyagai is készültek. Hála érte Fekete úrnak, aki ezzel egzisztenciális kockázatot is vállalt.

Mi sem természetesebb, hogy a kész számokat magunk fuvaroztuk el a nyomdából, és magunk is terjesztettük. A megjelenést mindig valami fontos eseményhez (tábor, a szezon nyitó táncház, szilveszteri buli stb.) kötöttük. Az új számokat már nagyon várta mindenki. Mivel ezeket főleg a táncházunkban lehetett megvásárolni, a klub sikerében is szerepet játszott az újság.

Az újság költségeit a tábor bevételeinek egy része fedezte. Mint említettem, a táncház helyszíne az Almássy téri Szabadidőközpont volt. Ők fizették a zenészeket, táncosokat és engem mint háziasszonyt. Eleinte a meghívott vendégekre, a kiegészítő programokra, a gyermekjátékos anyagköltségeire, a havonta kézzel írt programfüzetre a pénzt magunk dobtuk össze. Az első táborban a részvételi díjat mi magunk is befizettük. Később, a tábor népszerűsége folytán lettek többletforrásaink, amit nem adtunk be a szabadidőközpont pénztárába, úgysem térült volna vissza, hanem szigorú könyvelés mellett ebből finanszíroztuk a klub különprogramjait és a lapszámokat. A Téka-újságnál természetesen tiszteletdíjat senki nem vett fel, csak a nyomdaköltségekről és a papír áráról volt szó. Volt bevételünk az újság árából is. >>>

Kárpátalja – Az Almássy téri Szabadidőközpont TÉKA klubjának kiadványa

Táncmuzika tájékoztató füzet [8. – 1988 október]

Megjelenik az MTA – Soros Alapítvány és a Maecenas Könyvkiadó támogatásával

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Váczi András

Lektor: Hevesi István

Készült a Novitax nyomdájában

Munkatársak: Bankó András, Lányi György, Molnár János, Virt Dezső és a TÉKA együttes

Tipográfia: Nagy Tibor

Életjel – A burgenlandi magyarságról

Az Almássy téri Szabadidőközpont TÉKA klubjának kiadványa

Táncmuzika tájékoztató füzet [9. – 1989 február]

Megjelenik az MTA – Soros Alapítvány támogatásával

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Felelős kiadó: Váczi András

Lektor: Hevesi István

Készült a Novitax nyomdájában

Munkatársak: Bankó András, Lányi György, Molnár János, Virt Dezső és a TÉKA együttes

Tipográfia: Nagy Tibor

Téka – Táncmuzika tájékoztató – 10. szám [1989 december]

A délvidéki magyarságról

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Munkatársak: Bankó András, Lányi György, Molnár János, Virt Dezső és a TÉKA együttes

Tipográfia: Nagy Tibor

Téka – Táncmuzika tájékoztató – Tizenegyedik szám [1992 július]

A kalotaszegi magyarokról

A TÉKA T.T. megjelenését anyagilag támogatta a Művelődési és

Közoktatási Minisztérium Könyv-, Lap- és Irodalmi Főosztálya és Közművelődési Főosztálya, a József Attila Alapítvány, valamint a Néprajzi Múzeum.

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Szerkesztő: Molnár János, Virt Dezső

Munkatársak:

Bankó András, Lányi György, Vasas Samu

Tipográfia: Erky-Nagy Tibor

Készült a Druck Kft. gondozásában

Felelős vezető: Hajas Attila

Téka – Tizenkettedik szám [1993 május]

A csángó magyarokról

A kiadvány megjelenését támogatta a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyv-, Lap- és Irodalmi Főosztálya és Művelődési Főosztálya, a József Attila Alapítvány, a Néprajzi Múzeum.

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Szerkesztők: Molnár János, Virt Dezső

Munkatársak: Lányi György, Nagy Miklós

Tipográfus: Erky-Nagy Tibor

Készült a Pátria Nyomda Rt. Dombóvári Gyáregységében

Gyáregységigazgató: Somogyi Kálmán

Felelős vezető: Bokor Gábor vezérigazgató

Utánnyomás: 1993. május

Téka – Nomád nemzedék II. – Tizenharmadik szám [1994 március]

A TÉKA T.T. megjelenését anyagilag támogatta a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyv-, Lap- és Irodalmi Főosztálya és Közművelődési Főosztálya, a József Attila Alapítvány, valamint a Néprajzi Múzeum.

Kiadja az Almássy téri Szabadidőközpont

Szerkesztők: Molnár János, Virt Dezső

Munkatársak:

Bankó András, Lányi György, Nagy Miklós

Tipográfia: Erky-Nagy Tibor

Az Ekler Dezső által tervezett csűr a nagykállói Téka-táborban.

Minden szám esetében külön feladat volt a „cenzori” engedély beszerzése. Ez különösen Bibó István „Parasztpárt és parasztkultúra” című cikkének megjelenésekor okozott gondot. Elmentünk „Gyurkedlivel” [Lányi György] a minisztériumba, ahol sikerült megkapnunk az engedélyt, miután kiderült, hogy az illetékes egykoron Gyuri tárára volt.

Idővel a szerkesztői feladatokat a később fiatalon eltávozott Bankó András, majd Molnár Jancsi vette át. Az ő egyéniségükkel, érdeklődési körükkel változott az újság szellemi irányultsága is, a mozgalmi jelleget egyre inkább a tematikus szerkesztés váltotta fel. Hiánypótló írások, információk jelentek meg, főleg a határon túli magyar kultúráról, amelyeket akkoriban sehol máshol nem lehetett legálisan olvasni, megszerezni.

Így, évek múltán újraolvasva az írásokat, azt gondolom, hogy azok őszinteségük mellett nagyon fontos szellemi táplálékot jelentettek abban a korban, amikor a hivatalos orgánumban ez a terület többé-kevésbé tabutéma volt. Így a mi újságunk egészen biztosan hozzájárult ahhoz, hogy a táncházmozgalom szellemisége, a táncházások generációs összetartozása megerősödött.

Beszprémy Kata

Jubileumok jönnek, mennek

2013-ban lesz harminc éve, hogy az első Téka-újság megjelent. Repül az idő... Visszaemlékezve azokra a „hősi” időkre, több minden is eszembe jutott. Nekem mint hajdani „tékásnak” – ma a Kolompos együttesben muzsikálok – megadatott, hogy a táncházmozgalom két fontos hírforrásának megszületésénél is jelen lehettem. Az 1983-as Téka-újságnak, majd később az 1994-ben induló folkMAGazinnak is munkatársa voltam. A harmincéves évforduló kapcsán néhány emlékfoszlányt összegyűjtöttem, nem biztos, hogy minden úgy volt, ahogy leírom, de hát ilyenek az emlékek...

A Téka-újság megjelenése elválaszthatatlan az együttes egyéb foglalatosságaitól. A táncházainkban és az akkoriban induló táboraink felejthetetlen hangulatú mulatságaiban formálódott az a szellemiség, az a közösség, amelyekre támaszkodva mi zenészek azt érezhettük, hogy minden akadályt le tudunk győzni. A nyári táborok otthont és megjelenési lehetőséget adtak népzenei tanulni vágyó fiataloknak, együtteseknek – határon innen és túl. Táncházainkban a muzsika, a tánctanítás, az énektanítás és a mulatság mellett majd’ minden esetben közösségformáló programok, előadások is helyet kaptak. Megesett, hogy disznótoros vacsorára invitáltuk közönségünket, más esetben borkóstoló vagy farsangi fánk volt a meglepetés. Fiatal népzenei együtteseknek tanulságul: a zenészeknek hajdanán faluhelyen kiszolgáltatniuk, szórakoztatniuk kellett a közösséget, ma azonban nekünk kell megteremtteni azt! Nem másnak, a zenekarnak.

Emlékszem, éppen amikor elkezdett „dübörögni” a Téka-klub, amikor azt éreztük, hogy most miénk a világ, megje-

lent valamelyik újságban a következő: „Volt valamikor Magyarországon olyan, hogy táncházmozgalom, de az mostanra megszűnt”. Ezen és egyéb ilyen megnyilvánulásokon keseregünk az egyik „fonóbeli találkozón”, amikor Beszprémy Kati, a Téka-klub háziasszonya és Koczpek Irén, táboraink, táncházaink szellemi és grafikai segítője, egyszer csak azt mondták: csináljunk mi egy lapot, legyen egy Téka-újság!

Belekezdünk hát. Nem sejtettük, mibe vágjuk a fejszénket. Hangsúlyozom, 1983-at írtunk. A politikai, kultúrpolitikai akadályokat nem is említve ezer, ma már szinte érthetetlen „apróság” nehezítette a dolgunkat. Egyik ilyen, hogy újságot még sosem csináltunk, számítógépről már hallottunk ugyan – de csak hallottunk. Sokunknak telefonja sem volt. (Ezen manapság többször elgondolkodom: évekig szerveztem a Téka együttes fellépéseit, táborait, sok mindent, de nem volt telefonom. Vezetékes sem. Hogyan csináltam? Fogalmam sincs.) Írógépben lepötyögött írásokat szerkesztettünk, vagdostunk, javítottunk, korrektúráztunk, fotókat gyűjtöttünk, próbáltuk az újságot a nyomdai előkészítés stádiumába „pofozni”. Úgy rémlik, a lap finanszírozása is a mi feladatunk volt, legalábbis az első időkben. Nem emlékszem, hogy kaptunk volna bármilyen támogatást.

Így indult... Aztán még sok évig tartott a lendület, később már nélkülem íródott a mi táncházas történetünk. Amit kaptunk örököül, azt próbáltuk megőrizni, élővé varázsolni muzsikával, énekkel, írással és szóval.

Nagy Zoltán (Kolompos együttes)

Emlékezés

Szívesen engedtem a rábeszélésnek, amikor megkértek, hogy írjak Martin Gyögyről. Hiszen rég, 1951 óta ismerem őt, még néprajz szakos egyetemista korából. Tündöklő pályafutása szinte a szemem előtt zajlott, és még oly friss a korai elvesztésén érzett fájdalom. [...]

Korai találkozásainkat felidézve, első, vele kapcsolatos maradandó emlékem Molnár Istvánnak, a kor kiemelkedő néptánckutatójának és koreográfusának egy nyilvános előadásához kötődik: az egyik klasszikus magyar férfitáncot, a kalotaszegi legényest elemezte. Sorra bemutatta a tánc egyes elemeit, és megvilágította a módot, ahogyan minden férfi táncos bizonyos szigorú rend korlátai között szabadon variálhatja őket. Előadását táncgyűttesének két tagja illusztrálta: egyikük volt Martin György. Biztos, hogy nem ez volt az első találkozásom vele, de hogy még ma is szinte magam előtt látom őt világos gyapjúharisnyájában, amint kollégájával, Vásárhelyi Lászlóval járja a pódiumon a legényest, annak bizonyára oka van. Nyilván megéreztem, milyen nagy jelentősége volt számára a Molnár Istvánnal való találkozásnak. Nemcsak a néptánc szeretetét tanulta meg tőle (ha ezt egyáltalán tanulnia kellett), hanem annak hajszálygökerekig nyúló alapos megismerését, elemzését is. Nagy jelentősége volt a fiatal Martin György indulásában annak is, hogy még egyetemista korában az akkori Népművészeti Intézet szerződéses munkatársaként Muharay Elemér keze alatt dolgozhatott. A már-már legendává vált „Elemér bácsi”-től tanulhatta meg, hogy a népdallal, tánccal, mindenfajta népművészettel foglalkozó tudós munkájának csak egyik fele a gyűjtés és rendszerezés. Másik fele abban áll, hogy a gyűjtött értékeket ismét életre keltse, visszajuttassa a nemzeti művelődés vérkeringésébe.

Ne higgyük azonban, hogy Martin Györgyöt egész életében kézen fogva vezette a szerencse. Meg kellett élnie olyan időt is, mikor a nép művészetének tudományos kutatása eleve vétkes nacionalizmusnak számított. Martinnak ezekben az években sokszor egy sovány szelet vajas kenyér volt az ebédje, és nem képletesen lyukasra koptatott nadrágban, létminimum alatti „tisztelet”-díjért, vagy éppenséggel semmiért tartott ki őrhelyén, csak azért, hogy megmentse a szemébe dobástól az ő és munkatársai szorgos munkájának gyümölcsét, a tudományos néptáncgyűjtés akkor már felbecsülhetetlen értékű filmarchívumát. Ennek a végtelenül önzetlen férfinak, aki egész életében aszkétai önfeláldozással csak a magyar kultúra, az egész nemzet ügyét szolgálta, meg kellett élnie azt a megszegyenyítést is, hogy munkahelyétől való végleges távozásakor a kapuban megmotozták.

Az 1965-ös év volt a fordulat az életében: fölvevették a Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjába, Kodály Zoltán irányítása és védőszárnyai alá. [...] Talán eleget mond [...], ha Vargyas Lajost idézzük, aki Martin kandidátusi dolgozatának vitája végén így sóhajtott fel: Bárha ezt Bartók megérhette volna!

Ám, ha bármikor Martin György jelentőségéről esik szó, nekem mindig egy történet jut az eszembe, amelynek szakmai súlya, ha talán nem is ér fel a kiváló népzene tudós, Kodály-tanítvány Vargyas Lajos megállapításával, nekem mégis sokat mond.

Mintegy tizenkét éve történt, hogy akkori kollégáim egy amerikai diáklányról beszéltek, aki jól tud magyarul, és valahol az Alföldön népi táncokat gyűjt. [...] Némi idegen akcentussal ugyan, de majdnem hibátlanul beszélt magyarul. Meg is kérdeztem tőle, melyik szülője vagy nagyszülője volt magyar kivándorló – másképp elképzelni sem tudtam volna. És ekkor jött a meglepetés. Felmenő

Az alábbi írás, amelyből részleteket közlünk, az Életfa című lapban, azaz a Téka-újság negyedik, Martin Gyögyre emlékező számában jelent meg, 1985-ben. A szerző – Széll Jenő politikus, műfordító, publicista – idén lenne száz esztendőős.

ági rokonai közt közel-távolban nem volt egyetlen magyar sem. Másutt volt a kérdés nyitja. Disszertációját az USA egyik távoli zugában kialakult különös tánchagyományról készítette. Nos, az egyetem könyvtárának tánccfolklór-szakkatalógusát tanulmányozva jött rá, hogy (az ő szavait idézem) korunk legjelentősebb néptánckutatójának, Martin Gyögynek a művei csak elenyészően kis részben hozzáférhetőek angol vagy más idegen nyelven. Aki tehát ma néptánc tudománnyal komolyan akar foglalkozni, annak meg kell tanulnia magyarul. [...]

Az amerikai fiatalasszony szavai egyben arra is rávilágítanak, hogy mit veszített a nemzetközi szaktudomány, a világ Martin György korai halálával. Mi, magyarok ennél is többet veszítettünk.

Akik személyesen is jól ismerték, akik a barátai voltak, az egész tánctudomány, amikor már világszerte elismert tudós volt, akkor is csak úgy szólították, mint diákkorában: ő volt mindannyiunk Tinkája. Nemcsak a beceneve, a külső megjelenése sem változott. Ötvenévesen is inkább egyetemistának, semmint professzornak nézhetett volna az avatatlan, a törekeny alkatú, szerény fiatalembert. Olyan halk szavú volt, hogy négyesemközti beszélgetésben is csak megfeszített figyelemmel lehetett őt követni. Érzékeny, befelé forduló alkata ellenére kérlelhetetlenül szigorú tudott lenni, elsősorban önmagával, de másokkal szemben is, ha az ügy úgy kívánta. Hogy ma Magyarországon fogalomká vált a táncház, [...] ez – anélkül, hogy bárki másnak az érdemeit csökkenteném – elsősorban és legfőképpen Martin György élete munkájának gyümölcse. De, hogy ez a kettős tevékenység, a gyűjtés és életre keltés milyen emberfeletti munkát igényel, azt csak mi tudjuk, akik láttuk Martin Györgyöt ez önként vállalt feladat súlya alatt idő előtt összeroppanni. Nem tudunk szabadulni a lelkiismeret-furdalástól, hogy mindig csak elvártunk tőle, és olyan ritkán segítettük, támogattuk. Bárcsak intó példává válhatnék az ő sorsa, hogy jobban tudjuk megbecsülni az igazi értékeinket.

Hallhatunk olyan vélekedést is, hogy ez a „táncház dolog” is csak afféle magyar szalmaláng, amire külföldön nincs példa, ezért nálunk sem lehet jövője. Való igaz, hogy külföldön kevés ehhez fogható találmány, s azok is inkább zártkörű, elszigetelt jelenségek. de én azt vallom, hogy éppen azért kell óvnunk, mint a szemünk fényét, mert a mi specialitásunk. [...] Van talán rajtunk kívül más, akár kis, akár nagy országban ahhoz hasonló, hogy egy ország egész népdalkincsét több évtizedes munkával felgyűjtsék és rendszerezék, majd húszegynéhány vaskos kötetben kinyomtassák? Van másutt példa arra, hogy egy országban, egy időben két olyan lángész teremjen, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán? Akik világra szólót alkottak mint zeneszerzők és mint népzene tudósok, és (ez már nem világra szóló, „csak” szűkebb hazai érdemük) népük tanítói lettek. Az ő tudományos és kultúrateremtő munkásságuk egyenes folytatása, továbbépítése az, amit Martin György korán félbeszakadt életműve jelent számunkra.

Mikor eltemettük, néhányan megkérdezték: Most mi lesz? Ugye nagy baj van? Nem tagadhattam: Igen, nagy baj van. Hogy mi lesz? Ki tudhatja. Válaszolni csak arra lehet, hogy mi legyen. Úgy kell tovább tenni a dolgunkat, mintha Tinka itt volna közöttünk. Mint ha az ő felszínességet, blöfföt, készületlenséget, hiú önmutogatást, üres hatásváadászt, tudatlanságot nem tűrő szigorú tekintete kísérelné minden lépésünket.

Széll Jenő

A minőségi koreográfiazenék védelmében

Az utóbbi években egyre többször kavarognak bennem ambivalens érzések: népzeneanárként a Zeneakadémián igyekszem a legmagasabb szakmai színvonalra, igényességre buzdítani a hallgatókat, másfelől aktív muzsikusként rendszeresen kísérek amatőr néptáncgyűjtéseket, akiknek gyakran olyan összetákolt, zeneileg hibásan összerakott koreográfiazenéket kell eljátszani, amelyekben ráadásul hemzsegnek az értéktelen műdalok. Javításukra a főpróbán vagy a műsor előtt már nincs lehetőség, legfeljebb hangot adhatok a véleményemnek, majd legtöbbször minden marad ugyanúgy. Írásomat figyelemfelkeltésnek, helyzetelemzésnek és gondolatébresztőnek szánom a szakmailag helyes, autentikus, minőségi koreográfiazenék védelmében.

Néhány évtizeddel ezelőtt csak olyan koreográfiák születtek, amelyek kísérőzenéjét képzett muzsikusként, gyakran zeneszerző komponálta meg. Akkoriban nagyobb létszámú zenekarra, gondosan meghangszerelve és felépítve követték egymást a különböző táncos tételek. Tegyük hozzá, sem a táncban, sem a zenében nem volt cél az autentikus, paraszti előadásmód. Nagy áttörést jelentett, amikor a táncművelés négyven évvel ezelőtti elindulásakor az eredeti néptáncokhoz már autentikus stílusban játszották a négy-öt fős zenekar a muzsikát, mintha egy falusi bálban lennének. A zenét ekkor is a muzsikusként állították össze; persze, hangszerelésre itt már nem volt szükség, „csak” az adott falu vagy vidék válogatott dallamainak helyes összerakására. Azonban a felkészült muzsikusként nem csak hosszú éveken át gyakorol kitartóan a hangszerén, hanem elméleti ismereteit is folyamatosan gyarapítja. Megismeri népzenei különböző tájegységeinek eltérő stílusait, repertoárját új dallamokkal és új tájegységek anyagával bővíti. Megtanulja, hogyan kell helyesen és stílusosan összerakni egy zenei folyamatot, meg tudja különböztetni a népdalt a műdaltól. Sajnos mozgalmunkban mostanság gyakran találkozunk olyan fiatal táncgyűjtés-vezetőkkel, kezdő koreográfusokkal, akik úgy gondolják, hogy a táncműveléssel együtt már a zenéhez is értenek, és koreográfiáikhoz bátran állítanak össze zenét anélkül, hogy kikérnék képzett zenész véleményét. Egy-egy eredeti hangfelvételt vagy táncos videofelvételt hivatkozva magabiztosan teszik egymás mellé az ott hallható, nekik tetsző dallamokat. Hiányos zenei ismereteik folytán eszükbe sem jut, hogy a dallamok kiválasztásán kívül más szempontoknak is meg kellene felelni. Tapasztalataim alapján azok a néptáncosok, akik zeneileg képzetlenek, az alábbi hibákat követik el leggyakrabban egy koreográfiazené összeállításánál.

1. Mivel nem tudják megkülönböztetni a népdalt a műdaltól, gyakran igénytelen a dallamválogatás. Magyarországi vagy felvidéki dallamok esetében ízléstelen, nyakatekert magyar nóták csendülnek fel. Ezeket természetesen játszották a falusi muzsikusként is (a gyűjtések során a magnó minden nótát felvesz), de ha ebből valami szín-

padra kerül azzal a céllal, hogy „a nagyközönség megismerje és megkedvelje a népdalt, erre nem alkalmas a »nagy szótár« [mármint a teljes gyűjtés], mert remek és gyenge vegyesen van benne. Válogatni kell a javából.” (Kodály Zoltán, 1906). Erdélyi koreográfiák esetében még nehezebb a helyzet, hiszen a falusi bandák által a helyi táncokhoz használt és stílusosan eljátszott román műdalokat gyakran még a népzeneészek sem ismerik fel. Sokat emlegetett kiváló népzene-kutatóink, Bartók, Kodály vagy Lajtha mindig a legnagyobb gondossággal jártak el, amikor valamelyik művükhöz népdalt választottak. Ha pedig maradunk a népdaloknál, az sem mindegy, hogy mindenütt kedvelt, általánosan ismert új stílusú népdalt használunk, avagy valami különleges helyi változatát. Nem beszélve a csak az adott kistájra jellemző régi stílusú népdalainkról...

2. A gyűjtött anyagban hallható dallamok gyakran töredékesek, időnként féldallamnál kezdik játszani őket, vagy éppen hibás változat rögzült az adatközlő primásnál. Az igényes zenei összeállítás ezeket kiküszöböli vagy kijavítja.

3. Mivel a táncgyűjtés tagjai a tánc közben énekelnek is, újabb kérdés a hangnemeválasztás. Tudni kell, mely hangnemek kényelmesek a férfi és melyek a női hang számára. Magyarországi vagy felvidéki anyag esetében több hangnemben is eljátszható egy „nóta”, bár kerülendők a vonós hangszeren kényelmetlen „sok bé-s” hangnemek. Nem szerencsés viszont a zenei folyamaton belüli hangnemeváltás. (Persze ez is megoldható, hiszen vannak olyan dallamok, amelyek átvezethetnek egy másik hangnembe.) Az erdélyi hangszeres zenében viszont sokkal kötöttebbek a hangnemek, és például Mezőségen vagy a Maros-Küküllő vidékén az adott nótát általában csak egyféle hangnemben játsszák. Ebből következően a banda dallamváltáskor könnyedén hangnemet is válthat, ekkor viszont figyelni kell arra, hogy olyan nóták kövessék egymást, amelyek szépen következnek az előzőből. (A falusi primások ezt remekül tudták, tessék csak meghallgatni egy hosszabb széki vagy palatkai zenei folyamatot!)

4. A dallamok kiválasztásán kívül – főleg az erdélyi népzenei – beszélni kell a dallamok közötti ún. *közjátékokról*. Ezek hiánya

stílustalaná teszi a zenei összeállítást, viszont alkalmazásuknál figyelni kell a hangnemi egyezésekre (bizonyos dallamok után csak bizonyos közjátékok valók, mások pedig nem), valamint a mennyiségükre. Ezekkel a cífráknak is nevezett zenei motívumokkal remekül igazítható a koreográfus igényeihez a zene hossza, és elkerülhetők a zenei folyamatot tönkretévő plusz ismétlések, vagy éppen a szükséges ismétlés hiánya. (Sosem értettem, hogy egy három-négy perces táncfolyamatot miért nem lehet úgy megkoreografálni, hogy ne kelljen a végére még plusz ismétlés.)

5. Fontos kérdés a zene és a tánc tempója. Egyrésztől mostanában sajnos divatos a táncokat gyorsabbra venni. Talán ettől reméli az együttesvezető a nagyobb színpadi hatást? Erőltetik a gyorsabb tempókat, a táncosok pedig nem bírják, így kapkodóvá és pontatlanná válik a mozgás. Gyakran látni-hallani összevissza csapkodó, ámde annál zajosabb tánckarokat, akiknél már-már élvezhetetlenné válik a zene is. Másrészt tudni kell, hogy bizonyos dallamok (ritmusközlő adódóan) lassabban esnek jól, mások éppen gyorsabban. Ezek összekeverése, ha például egy lassabb típusú dallamot gyors tempóban erőltetnek, „megegyezőzölhet” mind a muzsikusként, mind a hallgató fülét. Tehát, ne tegyünk ilyet!

A táncosok után térjünk át a muzsikuskokra! Sajnos sokan csak szétárják a kezüket, amikor igénytelen, rossz koreográfiazenét kapnak, amit meg kell tanulniuk. „Ez már ilyen, ezt szokta meg a tánckar, engem meg azért fizetnek, hogy pontosan azt játszassam, amit kérnek.” Számomra nehezen elfogadható ez a hozzáállás. Kis túlzással illusztrálom a folyamatot.

A képzetlen koreográfus összerakja a zenét új művéhez. Néhány műdal, rossz hangnemeváltás, suta dallamok, de hát „ezek vannak a kedvenc gyűjtésemen, meg végre nem az elcsépelelt nóták”. Ezt – anyagiak híján – gyorsan feljatszattja egy alkalmi zenekarral, hogy legyen mire próbálni, esetleg felveszi a próbán, amikor a banda is még csak ismerkedik a dallamokkal. Bár a zenekar nincs igazán otthon az adott stílusban, „próbára jó lesz!”. A hangfelvétel aztán megmarad, a következő alkalommal már egy másik zenekar kapja meg: „itt a koreográfia zenéje,

ezt kell játszani”. Az új zenekar túl elfoglalt, esetleg igénytelen, nem néz utána, nem keresi ki és tanulja meg a gyűjtések alapján az eredeti anyagot, hanem *nagyjából* megtanulja az ímmel-ámmal eljátszott dallamokat, az esetleges hanghibákkal, tévesztésekkel együtt. (Természetesen ez nem csak a primásra, hanem az egész zenekarra vonatkozhat.) Azon a műsoron is készül hangfelvétel, amiről majd egy újabb zenekar fogja *nagyjából* megtanulni... Akárcsak a régi magnókazetták, amelyek minden másolásnál egyre rosszabb minőségűek lettek.

Egy igényes zenekar ilyen esetekben vagy alaposan utánajár az eredeti anyagban a dallamoknak, vagy már eleve, folyamatos tanulással, önképzéssel évről-évre jártasabb lesz egyre több vidék zenéjében. A koreográfus figyelmét még időben felhívja a zenei hibákra, hogy legyen idő kijavítani azokat. A megtanult hangfelvételt a zenekar összegyakorolja, a ritmusokat, kísérő harmóniákat egyeztetni, szükség esetén kijavítja vagy újraraharmonizálja. Sajnos arra is van példa, hogy a szűkös anyagiakra hivatkozva a próbára nem is az egész zenekart hívják el, csak a primást, és az alkalmi kíséret csak a műsoron találkozhat az addigra teljesen amorf és igénytelen zenei összeállítással. Ilyenkor ne is csodálkozzunk, hogy a végeredmény színvonalatlan, rossz hakni lesz, amit mind a zenészek, mind a táncosok – ja, és persze a nézők! – minél hamarabb el akarnak majd felejteni!

Azért jó példát is találhatunk. Nemrégiben egy táncos barátom már hónapokkal a bemutató előtt ellátta a zenészeket eredeti hangfelvételekkel, amelyekből aztán közösen válogatták ki a dallamokat még a koreográfia elkészülte előtt. A koreográfus kikerlte a zenészek véleményét és hallgatott is rájuk. Ilyenkor minden esély megvan arra, hogy a gondosan válogatott és jól összerakott dallamokat a zenészek is alaposan megtanulják és a bemutató színvonalas legyen.

Kedves muzsikuskok és táncosok! A magyar népzene és néptánc közmegítélése csak akkor lesz jó hazánkban, ha a közönség igényes, színvonalas produkciókat lát és hall. A nem szakmabeli néző természetesen nem tudja összevetni a zenét vagy a táncot annak eredetijével. Azt viszont nagyon is érzi, ha valami bizonytalan, esetleges, kigyakorlatlan, „amatőr” produkció. Bármelyik művészeti ág magas szintű képviselője tudja, hogy csak felkészülten szabad színpadra állni. A mi műfajunkban sem engedhető meg, hogy valaki felkészületlenül álljon közönség elé. Az, aki magát profi zenésznek tartja, és ebből kíván megélni, nem engedheti meg magának, hogy ne képezze magát folyamatosan.

Árendás Péter

Megnyílt a Tradíció vendéglő

A paraszti gasztronómiát helyezi előtérbe a Corvin téri Tradíció vendéglő, ahol a Kárpát-medence népi konyhájának remekei, kiváló hazai alapanyagokból készülő ételek és italok mellett a néphagyományokhoz kötődő programokkal, tematikus hetekkel, a későbbiekben népi gasztronómiai tanfolyammal várják a vendégeket.

– Úgy látjuk, hogy a mai magyar konyhában alig jelennek meg a hagyományos paraszti gasztronómia elemei. A Hagymányok Háza ezt a hiányt szeretné pótolni, ezért szakmai támogatásával megnyílt a Tradíció vendéglő. Hiánypótló vállalkozás ez, amely a tervek szerint helyet ad majd a Hagymányok Háza népi gasztronómiai kurzusának, kulturális programoknak is – mondta a Tradíció vendéglő megnyitása alkalmából rendezett sajtótájékoztatón Kelemen László, a Hagymányok Háza főigazgatója.

Sándor Ildikó néprajzkutató, a Hagymányok Háza munkatársa arról beszélt, hogy a népi gasztronómia segítségével a recepteken túl sok egyebet is megtanulhat a mai, városi ember is. Az egyik ilyen praktikus ismeret a szezonális fontossága: aminek éppen szezonja van, az egészségesebb, könnyebb beszerezni és olcsóbb is. A paraszti konyha abban is segít, hogy ismét felfedezzük a hétköznapi és az ünnepek ritmusát: régen az ételeknek is szerepük volt abban, hogy a jeles napok elváljanak a hétköznapiaktól. Minden ünnepnek megvolt a maga íze, illata, még akkor is, ha ugyanazokból az alapanyagokból tájegységenként kissé eltérő ételek készültek.

– Megeshet, hogy valaki épp itt, a Tradíció vendéglőben fedez fel újra egy-egy elfeledett ételt, amely arra sarkallja majd, hogy újra megkeresse gyerekkora ízeit, hogy megtanulja, hogyan kell elkészíteni

szülőföldje jellegzetes ételeit. Ezért lehet majd itt jó helyen a tervezett népi gasztronómiai tanfolyam – mondta a szakember. Hozzátette: a mai gasztronómiában divatos az újrafogalmazás, és ennek az étteremnek ez is lehet az egyik feladata: kínálatában érvényesíteni a néprajzi látásmódot, a paraszti konyhát úgy, hogy az étel a modern konyhának, a mai táplálkozási elvárásoknak is megfeleljen. Így a népi ételeket legalább annyira divatosá lehetne tenni, mint sok más ország konyháját.

A vendéglő az ételkínálat mellett programjai segítségével is szeretné megismertetni, megkedveltetni a népi gasztronómiát az érdeklődőkkel: terveik között szerepel például tematikus hetek megrendezése, művészek, közéleti személyiségek főzöbemutatóval egybekötött előadása, a hagyományos kultúrával kapcsolatos programok megrendezése, főzőtanfolyamok szervezése az egynapos kurzustól a profi szakácsok továbbképzéséig.

A konyhafőnök Bozóki János, aki dolgozott többek között a Remíz, a Mágnás-kert és az Udvarház éttermekben, szakmai ismereteit Spanyolországban, Izraelben, az Egyesült Államokban, Hollandiában is bővítette. Az étlapon a hagyományos ételek (mint például a padlizsánkrém, a csorbaleves, a toros káposzta, a harcsapaprikás, a szilvászarádi piztráng, a karikás béles) kísérőjeként többek között szörpök, kézműves magyar sörök, pálinkák és hazai borok szerepelnek. [X]

A mezei nyúl és a sündisznó

Egyszer egy szép nyári napon kinn a mezőn találkozott egy mezei nyúl egy sündisznóval. A mezei nyúl bosszantani kezdte a sündisznót. Azt mondta neki:

– Te sündisznó, ezekkel a horgas lábakkal, hogy mersz te megindulni, hogy is tudsz te menni?

A sündisznó nem hagyta magát, visszavágott:

– Én ezekkel a horgas lábaimmal jobban tudok futni, mint te azokkal az egyenesekkel!

Azt mondta nyúl:

– Én azt nem hiszem.

– Na, ha nem hiszed, akkor fogadjuk le.

Hamar lefogadták. Csináltak egy nagy fogadást ketten. Mikor kész volt a fogadás, akkor azt kérdezte a nyúl a sündisznótól:

– Na, mikor futunk?

– Holnap reggel, mikor a nyolcórás mise megy.

Azt mondta a nyúl:

– Miért nem most?

– Azért, mert haza kell mennem, hogy egyek valamit. Holnap reggel nyolc órakor ezen a helyen legyünk mind a ketten – s ezzel a sündisznó hazament.

Otthon a felesége várta jó étellel. Miután megvacsoráztak, elmesélte a feleségének, mi történt.

– Te, én fogadtam a nyúllal, hogy én jobban tudok futni, mint ő.

Azt mondta a felesége:

– Ne számárkodj, hát hogy tudnál te jobban futni, mint a nyúl?

– Hagyd csak el, te, majd kiokoskodjuk!

Másnap reggel felkeltek, megreggeliztek, s kimentek a mezőre. De nem arra a föld végére mentek, ahol kellett találkozniuk a nyúllal, hanem a másik végére. Ott a sündisznó a feleségét beállította az egyik barázdába. Azt mondta neki:

– Amikor a nyúl a másik barázdán ideér, akkor te jó előre kiált: „Én már itt vagyok!”

A sündisznó elment a földnek a másik végére, s ott találkozott a nyúllal.

– Szervusz, nyúl koma!

– Szervusz, sündisznó koma!

– Eljöttél?

– Eljöttem!

– Hát futunk?

– Futunk.

– Na, de hogy fussunk, hogy jobb legyen? – kérdezte a mezei nyúl.

Azt mondta a sündisznó:

– Én futok az egyik barázdában, te a másikban, hogy ne akadályozzuk egymást.

– Helyes, jól van!

A nyúl megállott az egyik barázdában, a sündisznó a másikban. Akkor a sündisznó azt mondta a nyúlnak:

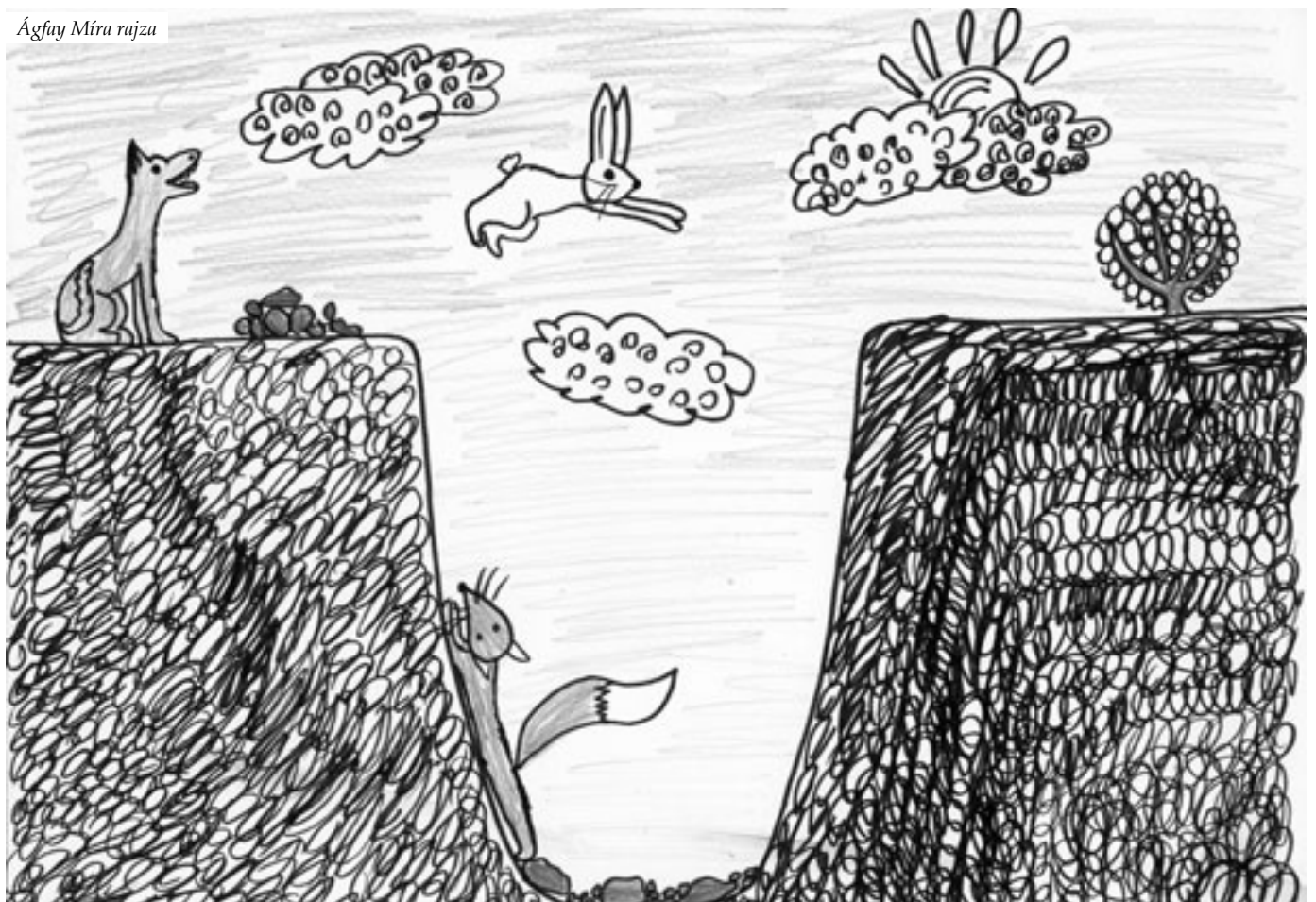
– Én számolok egy-kettő-hármat, s mikor a hármat mondom, elindulunk.

S a sündisznó számolt: – Egy, kettő, három!

Akkor mind a ketten nekirugaszkodtak, de a sündisznó csak kettőt ugrott, s lebújt a barázdába. A felesége ott volt a föld másik végében, s mikor a nyúl odaérkezett, akkor rákiáltott:

Ágfay Míra rajza

– Én már itt vagyok!

Akkor azt mondta a nyúl:

– Nem volt jó, fussunk még egyszer!

Visszafordultak s kezdtek visszafelé futni, de a sündisznó felesége is csak kettőt ugrott, s lebújt. A nyúl úgy futott, hogy annál jobban nem futott még soha életében. Mikor a föld végéhez érkezett, a sündisznó elkiáltotta magát:

– Én már itt vagyok!

– Nincs jól – mondta megint a nyúl –, még egyszer fussunk!

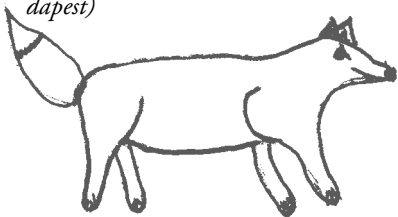
Visszafelé is megfutamodtak. A sündisznó lebújt, a barázda végén a felesége elkiáltotta magát:

– Én már itt vagyok!

– Nincs jól, – mondta a nyúl – fussunk negyedszer is!

– Fussunk! – mondta a sündisznó felesége.

Elindultak, de a nyúlnak reszketni kezdett a lába a sok futástól, a barázda közepén elesett, nem bírt tovább menni. A sündisznók kikacagták a nyulat. Hazamentek nagy kacagva, s máig is élnek, ha meg nem haltak. (*777 magyar népmese, Videopont Kiadó, 1995, Budapest*)

A farkas, a róka, a nyúl, meg a varjú

A farkas, a róka, meg a nyúl nagy barátságban voltak, erdőn, mezőn mindig együtt sétáltak. Egyszer, amint járnak-kelnek, egy nagy ároknak a szélére értek. Megegyeztek, hogy szép sorjában átugorják az árkot. Előrement a róka és azt mondta:

– Rövid fülem, hosszú lábam, hosszú farkam, hopp, de nagy ez az árok! – Azzal nekiugrott, s szépen bele is esett az árokba. Utána a nyúl következett:

– Hosszú lábam, hosszú fülem, kurta farkam, hopp, de nagy ez az árok!

Úgy keresztülugrott az árkon, mintha nem is lett volna. Harmadiknak jött a farkas. Azt mondja:

– Hosszú lábam, hosszú fülem, hosszú farkam, hopp, de nagy ez az árok! – nekiugrott az ároknak, s szépen belepottyant. Próbált kimászni a farkas is, a róka is, de sehogy nem sikerült nekik. Azt mondta a róka:

– Állj meg farkas koma, mindjárt kikerülünk innen. Én felálló a te válladra, kiugrom, aztán a hosszú farkamat leeresztem s kihúzlak téged is.

– Ez bizony jó lesz – mondta a farkas, s hagyta, hogy a róka a vállára álljon. Róka koma egy szempillantás alatt kinn volt az árokból, aztán nagyot kacagott, s otthagya a farkast az árok fenekén. Orgonált szegény farkas nagy keservesen, s egyszer csak arra repült egy varjú. Kiszólt a farkas az árokból:

– Hej, lelkem, varjúm, ha én úgy tudnék repülni, mint te!

– Ne búsulj egyet se, megtanítalak én jó szívvel, csak fogózkodj bele a farkamba!

A varjú letartotta a farkát, a farkas jól belekapaszkodott. A varjú repülni kezdett vele, jó magasra felrepült s kérdezte a farkast:

– Látod-e, még a földet?

– Még látom!

Följebb repült a varjú, kérdezte megint a farkastól:

– Látod-e, még a földet?

– Még látom!

Még feljebb repült a varjú s harmadszor is megkérdezte:

– Farkas koma, látod-e még a földet?

– Már nem látom.

– No, ha nem látod, most ereszd el a farkamat, most már tudsz repülni.

A farkas elengedte a varjú farkát, repült is lefelé a szélnél sebesebben. Amint a földhöz közeledett, meglátott egy szenes tuskót s rákiáltott:

– Szaladj innen szenes tuskó, mert mindjárt agyonütlek!

A szenes tuskó nem ijedt meg, ott maradt a helyén. A farkas ráesett és még a hetvenhetedik porcikája is izzé-porrá törött. Ha nem hiszitek, hogy így volt, járjatok utána! (*777 magyar népmese, Videopont Kiadó, 1995, Budapest*)

Az iregi kakasok

Hol volt, hol nem volt, Üregen innen, Dorogon túl, volt egyszer egy bíró Iregen. Az iregi bírónak volt egy kisfia meg egy kis kakasa. Hogy, hogy nem, ez a kis kakas talált egyszer a szemétdombon egy fületlen gombot.

Felállott a domb tetejére, és elkezdett kukorékolni:

– Kukurikú, kukurikú, itt a gomb, a fületlen!

Meghallotta a bíró fia, hogy mit kukorékol a kis kakas. Kergetni kezdte, sarokba szorította, megfogta, és elvette tőle a fületlen gombot.

Nagyon megharagudott ezért a kis kakas, megint felállt a domb tetejére és kukorékolni kezdett:

– Kukurikú, kukurikú, jöjjön ide a falu minden kakasa!

Össze is gyűltek a falu kakasai, mire a bíró kis kakasa elpanaszolta nekik nagy bánatát:

– Kukurikú, kukurikú, a bíró fia elvette tőlem a fületlen gombomat!

Megharagudtak a falu kakasai, s egyikük, amelyik a legokosabb volt, azt tanácsolta:

– Ha ez így van, akkor, mi többet hajnalban ne kukorékoljunk.

Ha nem kukorékolunk, akkor nem kel föl a nap, s a falu mindig éjszakai sötétségben marad!

A bíró kis kakasa örvendett, hogy társai így összetartanak, s ezt mondta:

– Aki pedig megszegi határozatunkat, annak semmi keresnivalója a faluban.

Úgy is történt. A kakasok aznap egyet sem kukorékoltak többé, s a falura ráborult az éjszaka. Még javában aludt mindenki, amikor hajnalban az egyik ébredező kakas megfeledkezett az egyezségről, és elkukorékolta magát. Lett is belőle nagy galiba: a többiek elűzték a faluból.

Igen ám, de sorra a többi kakas is így járt: minden reggel megfeledkezett valamelyik magáról, mire a többiek elűzték a faluból. S elkövetkezett az a nap, amikor egyedül a kis kakas maradt a faluban.

Na, egész éjszaka ott ült a padlás szájában, de le nem hunyta volna egy pillanatra sem a szemét. Vigyázott, hogy ő is meg ne feledkezzék magáról, s kukorékolásával felköltse a napot Iregen. Telt-múlt az idő, közeledett a hajnal, de a kis kakas nem nyitotta ki a száját. Hát, amint ott üldögél, észreveszi, hogy keleten pirkad az ég, világosodik, s egyszerre csak felbukkan a látóhatár szélén a ragyogó nap.

A kis kakas úgy felbosszankodott, amiért a nap az ő kukorékolása nélkül is felkelt, hogy mérgében elszédült, kiesett a padlás ajtaján, és nyakát szegte.

Azóta nincs Iregen egy kakas se, s azóta nem esznek az iregi gyermekek kakastejjel sült kenyeret. (*Farkas, barkas, Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970.*)

„Múzeumtáncház”

Az újjáépített forrészegi táncház felavatása és Korniss Péter állandó kiállításának megnyitója

Ötvennégy éve, 1958-ban gyalogoltam fel Bonchidáról Székre. Akkor még nem volt „kursza” [járat], semmi nem volt. Bonchidáról gyalogoltam, át a Cigánydombon, és a Zólyomi igazgatónak a karjába estem. Éltre szóló barátság lett, amíg meg nem halt. Azóta, ötvennégy év alatt soha nem estem el Széken, de tegnap este akkorát estem, hogy most sem tudom, hogy álltam fel, és azért nem tudok kezét fogni, mert így megpróbáltam fogózkodni. Na jó, hát ez mondjuk nem tartozik az ünnephez.

Csodálatos dolog, hogy ez a ház megnyílt. Köszönhetjük egy „bolygó hollandinak”, egy „Fliegende Holländernek”, aki beleszeretett ebbe a fantasztikus kultúrába. Nem csak ő, nagyon sokan szerettek bele. Ennek köszönhető az, hogy egyáltalán itt állunk, és azt mondhatjuk, hogy a forrészegi táncház felköltözött a Csipkeszegre. Teljesen mindegy, hogy a Csipkeszegen van, igaz van „Misinek” [Michel van Langeveld], az a fontos, hogy végre van egy emlékház, és mindenki tekintse ezt ettől kezdve falumúzeumnak. Az, amit én akkor, 1958-ban itt találtam, csodálatos kultúra volt, társadalmilag is. Mondom ezt azoknak, akik nem székiek. Akkor egy XVIII. századi társadalmi és kulturális szellemi kincslet lehetett itt megtalálni. Azok közül, akiket rávettem, hogy jöjjenek el velem Székre, nem volt senki, akit ugyanúgy ne érintett volna meg ez a csoda. Majd meglátják bent. Még pedig én sem láttam a kiállítást, de biztosan lesznek majd fotók, az első képek Székről, ahol még petróleumlámpás táncházat láthatunk. Nem volt villany, ezért nem volt telekommunikáció, és nem volt semmilyen közlekedési járat sem a faluba. Csak 1962-től indult egy-egy teherautó a szamosújvári állomásról, amikre padokat tettek fel. A feleségem 1964-ben, pocakjában

Novák Tata átvágja a szalagot, megnyitja a táncházat és az állandó kiállítást.

Holland Mihály – alias Michel van Langeveld – a megnyitó előtt, kezében Korniss Péter „Elindultam világ útján...” című kötetével, amely Hollandiából idevezette Székre.

ban már az első gyerekünkkel, felkapaszkodhatott egy ilyen teherautóra, hogy ne kelljen felgyalogolnia Székre.

Korniss Péterhez hosszabb barátság fűz, a hatvanas évek elejétől. Csodálatos színházi fotós volt, imádtuk a fotóit, főleg a táncos tárgyúakat. Azt mondtam neki egyszer borozgatás közben, hogy „ide figyelj, megyek megint fel Székre, gyere velem!”. Akkor én már túl voltam a szakdolgozatomon, mivel néprajz szakos voltam. A tudománytól, hogy is mondjam, csak később „prostituálódtam” ko-reográfusnak. Száz szónak is egy a vége, néprajzot végeztem és a szakdolgozatomat Székről írtam. A széki hangszeres népzenei kötetben [A széki hangszeres népzene. Szerk. Virágvölgyi Márta – Felföldi László, Planétás Kiadó, Budapest, 2000] ez meg is jelent. Te-

hát, rávettem Kornisst, hogy jöjjön el velem. Első este Zólyomi igazgatóék házában ültünk. Aztán elindultunk „Kali néni” [Fillep Istvánné Győri Klára] felszegi táncházába, ahol akkor Dobos Karcsi bácsi zenekara játszott. A fiatalok talán már nem is emlékeznek rá, pedig nagyszerű muzsikos volt. Pont akkor léptünk be, mikor összeálltak a legények és elkezdtek ordítani a „Le is szállnak, fel is szállnak a fecskék” kezdetű lassút.

A Kornisst ugyanúgy mellbe vágta ez a kultúra, ez a csodálatos szellemi vagyon. Ha én legalább a szegfű voltam ebben a randevúban, ahogy ő evvel a csodálatos kincscsel találkozott, akkor boldog vagyok. Hiszem és nem túlzok, hogy a fotózási hullám a népművészetről, ami őt világhírűvé tette, itt kezdődött Széken, és világhírűvé tette Széket is. Valaki mondhatja azt, hogy igen, egy profi fotográfusnak ez a dolga. Mert nem olyan nagy dolog lefényképezni, mikor kijönnek a lányok a templomból, és

A kiállítás belső termében Colin Ford, az Angol Nemzeti Fotómúzeum alapító-igazgatója és Korniss Péter. (A ház avatásán és a kiállítás megnyitóján a felvételeket Vogt Gergely készítette – Szék, 2012. augusztus 25.)

vagy harmincan összekapaszkodva teljesen egységes viseletben vannak. Vagy lefényképezni, ahogyan a templomban ülnek és énekelnek áhítattal. Egy jó fotográfusnak a kötelessége, hogy korrekt módon megcsinálja. De hát van itt valami más is, amitől Korniss Péter Korniss Péter lett. Az, hogy egyes fotói mögött, – és most csak a székiekről beszélünk –, az egyes képek mögött olyan üzenetek vannak, amitől valaki világhírűvé lesz. Gondoljanak arra a fotójára, – majd nézzék meg –, ahol egy kislány a ragacos nagy sárban megy valamilyen cél felé. Olyan ez a fotó, amely mára nemzetközi híru lett, hogy lehet látni, ez a kislány mindenfajta történelmi sár ellenére el fog jutni a céljához. Vagy amikor bementünk a volt „Futurába”. A fiatalok nem tudják, ez volt a régi szövetkezet a háború előtt. Tehát, bementünk a volt Futura Szövetkezetnek az üzletébe és ott állt egy kis töpörödött ember, a feje fölött lógott mindenfajta áru, amitől működhet egy falu. És ez így együtt megint fantasztikus üzenet, hogy szegénység, nincstelenség és minden más ellenére valahogyan mégis létezik egy olyan kis üzlet, amely többet ér, mint bármilyen pláza a világban. Vagy nézzék meg a halottbúcsúztatás fotóját, ahol a halottat nem lehet látni, de az udvarban ott van a gyászoló tömeg. A szinte egy tömbből faragott emberek meghajlított hátán lehet látni az örök szomorúságot, ahogyan egy szeretett embert elkísérnek az utolsó útjára.

Nem akarom folytatni, mert majdnem minden képről, amit majd bent látni fognak, el tudok mondani valamit. Azt hiszem, világos az üzenet. Köszönöm szépen még egyszer a „Fliegende Hollandinak”, hogy ezt létrehozta.

Kedves Misi! Kár, hogy amikor hat évig Amszterdamban dolgoztam, nem találkoztunk, pedig eljöhettél volt a Táncszínházba, mert volt széki táncrendünk. Sőt, Foltin Jolánnak egy csodálatos széki tánca is volt, amelyik egy különös szerelemről szólt. Ittunk volna

egy kis jonge jenevert meg egy pohár sört, és milyen jól megismerkedtünk volna. De hát, ez így lett jól, ahogy csináltad. És ez csodálatos dolog, és minden jelenlévő nevében köszönöm, köszönjük. Köszönjük Korniss Péter nagylelkű adományát, és fotóin keresztül üzenetét a XXI. század és a következő századok számára.

A városi táncház jubileumához kapcsolódva most tennék egy helyesbítést. A városi táncházat a Bihari Együttes három táncosa, a tanítványaim találták ki, nem én. Én csak vezettem, nekem ehhez csak annyi közöm volt, hogy ezeket az embereket elhoztam ide. Akkor is szegfű voltam, mint a Korniss Péternél... Hármójuk közül Foltin Jolán nincs itt. Lépjetek előbbre Huba és Lelkes [Stoller Antal és Lelkes Lajos]! Ez a két ember találta ki Foltin Jolánnal a budapesti táncházat. Ez később világhíru lett, ami viszont Timár [Timár Sándor] és a Bartók Együttes dicsősége. De az ötlet itt született meg pár pohár pálinka mellett, egy téli éjszakán, amikor éppen táncházból jöttünk. És csodálatos dolog, hogy ez így történt. Természetesen ahhoz, hogy ez világhíruvé lett, nagyon sokan, sokat tettek hozzá, de azért az igazságot sohasem szabad elfelejteni.

Nagyon nagy megtiszteltetés, hogy én nyithatom meg ezt a fantasztikus múzeumot. Úgy érzem magam, mint a hajdani politikusok, akik gyárakat nyitottak meg, avattak fel. Ez nem a Vörös Csillag Acélgvár, ami, amikor a magunkfajta országokban megnyitottak, már abban a pillanatban ipari múzeumnak számított. Ez múzeum egy kultúráról, amely üzenet a jövő számára. Üzenet és figyelemztetés, hogy ennek a kultúrának bármilyen áron léteznie kell. Természetesen teljesen más társadalmi körülmények között, mint régen. Amíg ennek a csodálatos szellemi vagyonnak olyan tisztelői vannak, mint holland barátunk, addig nem féltem a hagyományt.

Kérem, tekintsek meg a „múzeumtáncházat”!

Novák Ferenc

Kell ilyen bor?

A BorFolk zenekar – pontosabban „Bortárs Zenei Műhely” – viszonylag új formációnak számít, bár a benne munkálkodó muzsikuskok mindegyike – Olasz György, Kovács Géza, Szűcs Sándor és Nagymarosy András – hosszú népzenei múltat tudhat maga mögött. A nemrégiben megjelent Kell ilyen bor! című lemezük kapcsán Nagymarosy Andrást kérdeztük.

– *Hogyan jött létre a zenekar, miféle pályát futottak be eddig a tagok?*

– A zenekart Sanyi (Szűcs Sándor) hozta össze. A társulás alapja a hagyományos magyar népzene szeretete és a Bor (nagybetűvel!) tisztelete. Sanyi a délvidéki, vajdasági táncmuzsika egyik alapítója, meghatározó figurája. Az egykori híres Balyu és Hívogató zenekarok alapító tagja. Tamburákon, kontrán, tekerőn, citerán, ütőgardonon játszik. Jelenleg a Podravka Vállalat magyarországi egységének logisztikai igazgatója. Gyuri (dr. Olasz György) hegedűs és egyben primás. 1977 óta a Forrás, Boróka, Fanyűvő, Méta, Szalmaláng együttesekben, majd a Kalászi Tamburazenekarban játszott hagyományörző magyar népzene, főként táncmuzsikában, de tett rövid kirándulásokat a zene más területeire is. Civilben főiskolai docens, nyelvész, középkori francia nyelvtörténetből doktorált. „Kiskorú” (Kovács Géza) különböző vonós kontrákon és tamburabrácsán, valamint kobzon is játszik. 1978 óta számos zenekarban, a Székerék, Mecsek, Kozsok, Timbura, Tegnap, Dunazug együttesekben muzsikált, illetve muzsikál, de legmeghatározóbb éveit talán a Magyar Állami Népi Együttes zenekarában töltötte, igazi profi zenészként. Főállásban a BKV technikusa. Jómagam nagybögősként erősítem a társaságot, de a tamburáktól sem riadok vissza. 1973 óta zenélek. Először a Mákvirág, majd 1978-tól a Kalamajka zenekarban játszottam. Egyetemi docens, a földtudomány kandidátusa vagyok, aki a nyugdíjas élet első heteit próbálgatja. Emellett a Borkollégium praefectusa és a WSET (Wine & Spirit Education Trust) tanára vagyok.

– *Ettől még nem lenne törvényszerű a BorFolk létrejötte.*

– Mindannyiunk zenei karrierjében támadt egyfajta űr. Én a Kalamajka zenekarból „árvultam el”, hiszen 2009 végére két zenésztársam is meghalt. Gyuri és Sanyi a Borvirág zenekarból igazoltak át, mert ők kicsit más stílusban akarnak hozzájárulni a folklórhoz. „Kiskorú” pedig amúgy is játszik egy-két zenekarban, és érdeklődik a koncert-központú megközelítésre a boros folklórban.

– *Sajátos a névválasztás...*

– A zenekar neve magáért beszél: a bor és a folklór szavak összekapcsolása. Kezdetben alapítottunk és állapítottunk: amikor 2010

fotó: Váradi Levente

elején megalapítottuk a zenekart, megalapítottuk, hogy három-négy évtized alatt mindannyian végigjártuk a népzenei, táncmuzsika muzsikuskok szokásos pályáját, beleértve a táncmuzsikázást, koncertezést, tánc együttesek kíséretét és eközben jobban vagy rosszabbul, de elsajátítottuk tucatnál több Kárpát-medencei táncmuzsika stílusát. Élemedett korunkra való tekintettel már elmúlt az „ide nekem az oroszánt is” korszak, és úgy határoztunk, hogy ezentúl nem vállaljuk fel a profi zenészek is túlságosan sokféle feladatot, hanem a magyar folklórban csak egy részére koncentrálnunk, azaz a borral kapcsolatos, nagyon gazdag anyagra. Ez olyan bőséges, hogy szinte kimeríthetetlen. Persze nem hagytunk fel teljesen a táncmuzsika zenéléssel sem, és korábbi ismeretség, barátság alapján évente háromszor-négyszer tánc együttesek alkalmi kíséretét is elvállaljuk.

– *Milyen alapanyagból dolgoztok? A repertoár összeállításánál szigorúan veszitek a név adta tematikus kötöttséget?*

– Egy-egy „szám” elkészítése úgy zajlik, hogy valamelyikünknek kezébe akad egy jó, borral kapcsolatos dal, eredeti felvétel, esetleg lejegyzett zenés népszokás. Az illető megmutatja a bandának, és ha mindenkinek tetszik, akkor megkezdődik az „agyalás”, hogy hogyan is kéne feldolgozni, megszerkeszteni ebből a koncertszámot. Nagyon nagy segítségünkre van, hogy több

könyvespolcot megtöltő népzenei-néprajzi könyvtárunk van, ezen belül sok boros folklórral kapcsolatos anyag, valamint akkora hangzógyűjteményünk eredeti hangszeres és énekelt felvételekből, hogy hónapokig egyfolytában lehetne őket ismétlés nélkül játszani. Ha már megszületett a koncertszám zenei formája, akkor a táncmuzsika-hoz illő kísérettel látjuk el, esetleg további odaillő szövegeket kapcsolunk hozzá, vagy rekonstruáljuk a szövegterjedelmeket.

– *Mindig „csak” a bor?*

– A boros témák mellett azért másra is jut néha idő. Repertoárunk szerepel disznótoros népszokás vagy lendületes katonadal is. Idén például az októberi 23-i nemzeti ünnepre a kuruc kor népi hagyományban megmaradt dallamaival emlékeztünk a litvániai Vilniusban, diplomataknak számára tartott ünnepi koncerten.

– *A mostani hagyományörző-világzenés viták közepette maga a zenekar is állásfoglalás. Hogyan határoznád meg a zenekar helyét a sokszínű felhozatalban? Mennyire vagytok ti, mint zenekar, szigorúan hagyományörzők? Te magad hol állsz ebben a vitában?*

– A BorFolk zenekar a hagyományos népzene talaján áll. Minden különösebb filozófiai érvelés nélkül, azért, mert ez tetszik, és megvan az Arany János által emlegetett „történeti hitele”. Nagyon fontos az, hogy elvetjük az egymáshoz nem illő dolgok

(modern hangszerek, idegen dallamok stb.) erőltetett összekapcsolását, de elkülönítetten tartjuk az eredeti játék- és énekstílus megtartását. Ha ezt nem tennénk, valahol a dolog lelke veszne el.

Én komolyzenei szolfézs-tanulmányaim során hét-nyolcszáz magyar népdalt tanul- tam meg könyvből-papírról, de meg sem legyintett az érzés, hogy ennek bármi köze van a művészethez. Amikor viszont 1969- ben először hallottam eredeti paraszténeke- seket, vagy például a széki banda lemezfel- vételét, egészen új zenei világ tárult fel előt- tem, amely meghatározta további zenei pá- lyámat, és ha úgy tetszik, az egész életemet.

A világzenével amúgy nem lenne semmi baj, ha jók lennének a feldolgozások. De az esetek többségében nem azok, mert az al- kotók nem rendelkeznek elég mély stílusis- merettel és nem érzik a feldolgozott anyag mélyén rejlő lehetőségek határait. Csak kö- vetendő példaként tudom bárki elé állítani a Muzsikás együttes „Nem úgy van most, mint volt régen” című lemezén szereplő vil- ágzenei alkotásokat, ahol bukovinai szé- kely keservesből kiváló blues-t, nógrádi du- da-aprájából kitűnő bluegrass zenét írtak. Megéreztek a dallamokban rejlő modern kombinációs lehetőséget, de egy pillanat- ra sem veszítették el a népzene belső lelkét. Ezeket a feldolgozásokat a Zeneakadémia népzenei szakán kéne tanítani!

És még valami a világzenével kapcsola- son: van jó világzene, de azt nem kell és

nem szabad népzeneként „eladni”. Mert ak- kor már nem fogjuk tudni – legfőképpen a tájékozatlan nagyközönség nem –, milyen is a hagyományos népzene. Bartók Szona- tinája vagy Kodály Hány Jánosa is sok népi dallamot dolgoz fel, mégsem mondjuk rá, hogy népzene.

A BorFolk feldolgozásai csak arra terjed- nek ki, hogy esetleg több nem azonos, de közeli faluból gyűjtött dallamot kapcsolunk össze, kitisztazzuk a harmóniakat és úgy sű- rítünk össze komplett táncrendeket, vagy egyéb, a népzeneben található ötleteket, „geg”-eket, hogy beleférjenek egy öt-nyolc perces koncertszámra.

– *Beszéljünk a CD-ről! Mi volt a válogatás alapja?*

– A hozzánk legközelebb álló számainkat gyűjtöttük össze a nyáron megjelent „Kell ilyen bor!” CD-n, olyanokat, amelyekre a koncertjeinket látogató közönség már rá- ütötte a „tetszik” pecsétet. Anyaga kon- certre alkalmazott néphagyomány, de hite- les, mert minden zenei elemével „el tudunk számolni”, azaz eredeti felvétellel vagy tuda-ományos gyűjtéssel meg tudjuk támogatni a hitelét.

– *Van a háttérben egy nagyobb „kompozíciós ív”, vagy nem kell mélyebb értelmet keresni a dalok sorrendje mögött?*

– Ez a lemez nem tudományos mű, tehát nem ragaszkodtunk a földrajzi alapú szer- kesztéshez. Sokkal fontosabb volt, hogy a számok mintegy előkészítsék egymást és iz- galmas kontrasztok révén változatos legyen a lemezen hallható zenei folyamat. A CD mélyebb értelme talán az, hogy a bor nem csak az önfelelt mulatozásról szólhat, ha- nem filozófiai mélységek is rejtőzhetnek benne, hogy a jókedv és a halál nincsenek is olyan messzire egymástól.

– *A zenekar által felkarolt téma – a magyar borkultúra magára találása okán – népszerű. A zenekarra visszahat ez valahogy?*

– Hogy mennyire népszerű, és mások szá- mára is fontos, azt az mutatja, hogy még a lemez szerkesztése során csatlakozott hoz- zánk vendégművészként Székely Levente primás (ex-Bodzafa, Sebő, Kalamajka, Gá- zsa zenekar, jelenleg a Magyar Köztársaság tajvani képviselője) és Hetényi Milán (Szár- ma zenekar, a Magyar Állami Népi Együt- tes szólóénekes). Az ő megszólalásuk nagy- gon sokat lendített a stílusosságon és a hangzáson. A borászsakma, a borkereske- delem vagy a TV csatornák lelkesedését még nem észleljük. A nagyközönség viszont há- lás és vevő erre a típusú kultúrára. És per- sze mindannyian lelkes borivók vagyunk, hisszük, hogy a nemes magyar bor legalább olyan jó, mint a róla szóló folklór!

Grozdits Károly

Mesterek és tanítványok

2012. december 12., 19.00

Hagyományok Háza

A 2012-ben indított „Mesterek és tanítvá- nyok” koncertsorozat második előadására a Gadányi Pált és a Vizin zenekart kérte fel a Hagyományok Háza. A koncert ap- ropója, hogy Gadányi Pál, a Népművészet Mestere 2012-ben ünnepelte 80. születés- napját. Az utolsó tradicionális magyaror- szági horvát dudás és az általa képviselt ze- nei hagyomány reprezentatív válogatása és ennek megjelentetése nemcsak a kisebbségi horvát, hanem a magyar érdeklődők szá- mára is valódi kuriózum. A színpadra áll Gadányi Pál mint mester és adatközlő, a közvetlenül tőle tanuló „tanítványok”, a Vizin zenekar korábbi tagjai, majd a zene- kar jelenlegi, fiatal muzsikusi is. E három generáció felvonultatásával, illetve éneke- sek, néhány pár táncos bevonásával kerek, rendkívüli élményt nyújtó koncert valósul meg, amely tökéletes ízelítő és hangulatfo- kozó az utána következő táncházhoz.

A koncert során a következő zenei anyagból hallhatóak válogatások:

Betyárballadák (čaruga), dudás kólok, drmeš (rezgős) táncdallamok, brojalice (ki- számolók), jellemzően nyugat-horvátorszá- gi és jellemzően kelet-horvátországi rokon- dallamok, križanje (páros tánc) dallamok. A Vizin zenekar a Tanac Néptáncgyűttes kísé- rő zenekarának utánpótlásaként ala- kult 2000-ben, a jelenlegi felállásban négy éve működik.

A zenekar tanítói között voltak: Vizin An- tal (Antus), Véghe Andor; Dervár Ferenc (Kume), Kozics Milán, Gátai István (Sti- po bácsi) és Gadányi Pál.

A zenekar feladatának tekinti a Magyar- országon élő horvát kisebbség zenei ha- gyományinak őrzését, színpadra állítását, kapcsolattartást és közös fellépést a még élő népi zenészekkel, valamint gyűjtést, tánc- házak rendezését. Repertoárjukon magyar- országi és horvátországi horvát, valamint szerb, makedón és bolgár dallamok szere- pelnek. 2007-ben elnyerték a Népművé- szet Ifjú Mestere címet.

Hagyományok Háza

1011 Budapest, Corvin tér 8.

www.hagyományokhaza.hu

Jegyinformáció: (1) 225-6056

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Álmássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, <http://www.afolk.hu>

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Könyvajánló: Magyar citerás antológia II.

Lejegyzési gyakorlatból tankönyv

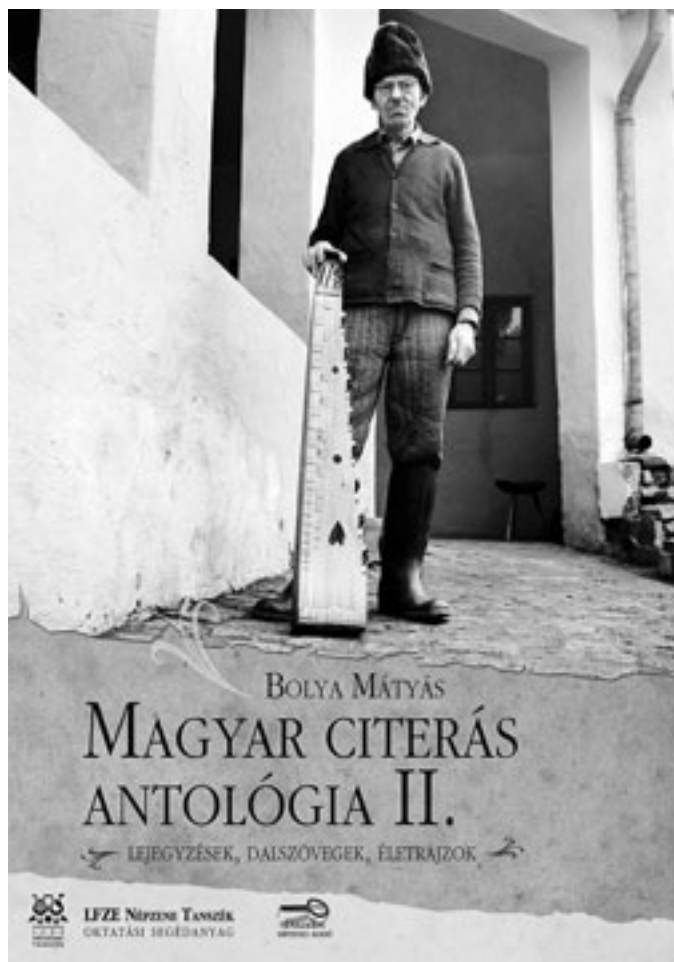
Már a középkor zeneteoretikusai megfogalmazták az „usus” és a „scientia”, vagyis a gyakorlat és az elmélet kettősségét. Bár a középkori világ hierarchikus rendjében élő ember szükségének érezte az ilyen meghatározást, ez a csoportosítás soha nem válhatott valódi definícióvá. Egyszerűen nem életszerű. Talán az emberi természet ilyen, igényli a kontrasztos ellenpontokat. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy egyszerre lehetek jelen a zenei élet több színterén: előadóművészként, az MTA BTK Népzenei Archivum munkatársaként, vagy éppen oktatóként a Zeneakadémián. Számomra az előbbi gondolat nem kettősséget, inkább egymást kiegészítő fogalmakat jelent.

„A citeraoktatás lehetőségeit felvázoló szakdolgozat beleillik abba a felívelő folyamatba, amelynek során a megindult népzenei képzés a szóbeli hagyományozás módszereit kitérítve igyekszik kialakítani a saját írásos alapú szakirodalmát. Bár a zenetörténet tanulsága, hogy a zénét sohasem szabad teljesen írásos alapra helyezni, bármiféle jelrendszer is alakuljon ki, a szóhagyomány komplexitására mindig szükség lesz. A régi zene traktátusok nagy hibája, hogy csak a különleges dolgokat írják le, azt, amit »úgyis tudunk«, tehát a hagyomány tárgyalását (természetesnek és örökkön létezőnek gondolva azt), elhagyták. Ezért fontos, hogy a népi hangszerekről is lehetőleg minden tudományunkat rögzítsük az utókor és a tanítványok számára, a lehető legaprólékosabb módon. Bolya Mátyás dolgozata erre tesz kísérletet. Gazdag szakmai és előadói gyakorlat hitelesíti munkáját, amely elegánsan illeszkedik a születő népzeneoktatás szakirodalmába.”

Ezek a sorok Sebő Ferenc opponensi véleményéből származnak, ugyanis a most megjelent könyv lejegyzési gyakorlatnak in-

Boruzs András hangszerkészítés közben (Püspökladány, 1974)
Fotó: Bencze László

dult, majd „köztes fázisként” szakdolgozat lett belőle. Még korábbi előzmény, hogy a Flaccus Kiadó 2005-ben kiadta a *Magyar citerás antológia hangzó sorozat* második részét. Azóta két újabb rész is megjelent, és előkészületben van a hagyományos citerazenét feldolgozó sorozat ötödik, egyben záró darabja is. Érdemes felidézni néhány gondolatot az akkor leírtakból: ahhoz, hogy egy értékes dallam eljusson mindenkire, hivatalosan kiadott hanghordozón vagy lejegyzett formában, igen hosszú utat kell végigjárnia, a gyűjtés-feldolgozás-publikálás mindhárom lépcsőfokát. Az utolsó kettő a legnehezebb. Ez a két lépés a táncházmozgalom mai feladatai közül talán a legfontosabb, így lesz a helyszíni gyűjtésből mindenki számára hozzáférhető és használható közkinccs. Ezen az úton egy kis lépés ez a könyv.

Amikor elkezdtem a lejegyzést, egyértelmű volt, hogy mindenki számára használható formába szeretném önteni a leírt hangjegyeket. Ne annyira a részleteket elemző elme, sokkal inkább a dallamszándék vezesse kezemet. Nehéz feladat belehelyezkedni hajdanvolt citerások zenei gondolkodásába, megérezni a szándékot a megvalósítás mögött. Talán nem is sikerült volna, ha nem játszom magam is a hangszeren.

Néhány fontos gyakorlati tudnivaló a könyv használatáról: a *részletes, variánsokkal ellátott lejegyzéseket* minden esetben egy *egyszerűsített dallamváz* követi, szemléletesen mutatva be a „folkloirt működés közben”. Az egyszerűsített dallamváz a dallamok típusát írja le, ez helyenként eltérő lehet az adatközlő által játszott *romlott* vagy *nem annyira ismert* variánstól. A diatónikus játékmód miatt D-re, A-ra vagy G-re záró dallamokat C-re transzponálva is közlöm. Köztudott, hogy a dallamszándék és a megvalósulás nem minden esetben fedi egymást. Alapelvelem, hogy a hibás variánst nem írom le, ez a kottában javítva szerepel, a hiba ténye pedig a megjegyzésben olvasható. A felvételeken alapvetően kétféle hiba fordul elő: alkalmi tévesztés, amelyet a további versszakok hibátlan játéka, illetve a

Tuka Zsigmond a budapesti Etnofon Stúdióban (1998)
Fotó: Bolya Gergely

Szaszko József citerát készít (Tura, 1970-es évek)
A fotó készítője ismeretlen.

dallamváz ismerete egyértelműen felfed; valamint következetesen rosszul játszott, romlott variáns. Ez utóbbira az egyszerűsített dallamváz segítségével hívom fel a figyelmet.

A kottáknál használt jelölések megegyeznek a Magyar citerazene I-II. kötetekben használt jelölésekkel [részletes könyvismertető: *folkMAGAZIN* 2008/6. 17. o.], az eligazodást *jelmagyarázat* segíti. Csillag jelez minden olyan szokványostól eltérő jelenséget, amire külön jelet nem volt célszerű bevezetni.

A dallamvázhoz *dalszövegek* is tartoznak, általában két-három versszakkal, a forrás részletes megjelölésével, ez *Berta Alexandra* munkája. A szövegek átírásánál a következő elvet követtük: ha a felvételen ének is hallható, akkor ezt a szöveget rögzítettük, tájnyelvi jelölések nélkül; ha más forrásból származik a szöveg, akkor a köznyelvi formához közelítettünk. A dalszövegekkel kapcsolatban fel kell hívnom a figyelmet néhány részletre: az eredeti lemezborítón a gyűjtési jegyzőkönyvekben talált szövegkezdeteket tüntettük fel, ezek általában zenészekről származó adatok. A szövegek keresése során előfordult azonban, hogy ilyen kezdetű szöveg nem került elő. Ez esetben meghagytuk az eredeti, borítón szereplő kezdősört is, a dalszöveg viszont ettől eltérő szakaszokat tartalmaz. Van fordított eset is: eddig nem nevesített dallamokhoz sikerült szöveget találni. A kötet végén dalszámmal és oldalszámmal ellátott betűrendes dallammutató segíti az eligazodást.

A lejegyzésekhez *megjegyzések*, néhány technikai információ és egy *fogalomfelhő* tartozik, e két utóbbi állandó elemként minden dallamnál megtalálható. A fogalmak röviden összefoglalják az adott felvétel főbb játéktechnikai és zeneelméleti ismérveit. A *tárgymutató* a fogalomfelhő elemeihez dalszámokat rendelve segít kiválasztani az adott fogalom köré csoportosítható dallamokat. A fogalmakat követő számok visszautalnak a *Magyar citerazene I-II.* kötetek megfelelő oldalszámára, ahol részletes leírás, tanítási segédlet és további példák találhatóak.

Újdonság még, hogy a lemezen szereplő adatközlők egy részéről *életrajzot* is közlünk. A két legrészletesebb, játéktechnikát is elemző írás *Endrődi Judit* tanulmánya alapján készült. Ezekhez az életrajzokhoz *fényképek* is tartoznak, jelentős részük első közlés.

A dallamok három tájegységről származnak, az *Alföldet* Boruzs András, Kanczel János, Cs. Nagy Balázs, Bagosi Lajos, Kovács La-

A könyv beszerezhető a www.dialekton.hu oldalon, az A.Folk Népzenei Hangszerboltban és a Rózsavölgyi Zeneműboltban.

jos, Tuka Zsigmond, Dávid László, Sajti Mihály, id. Maczik Sándor és Magda Imre; *Észak-Magyarországot* Bozsik Margit és Szaszko József; a *Dél-Dunántúlt* pedig Balogh József, Dékány János, Koller József, Takács József, Takács Józsefné Tatár Kiss Erzsébet, Bogdán Imre és Bogdán Sándor képviselik.

A könyv alapjául szolgáló lemez szerkesztésekor a Zenetudományi Intézet Népzenei Archívum hanganyagai mellett magángyűjteményekből származó felvételeket is felhasználtunk. A gyűjtők név szerint – a gyűjtés dátumát is feltüntetve – a következők: Andrásfalvy Bertalan, Martin György, Pesovár Ferenc (1961); Halkovics János (1965); Kodály Zoltán (1916); Manga János (1961, 1963, 1973); Olsvai Imre (1959); Sárosi Bálint (1967, 1972); valamint Balogh Sándor (1991, 1993, 1995); Bencze Lászlóné dr. Mező Judit (1974) és dr. Várnai Ferenc (1979, 1980, 1989).

A kötet néhány különlegességgel is szolgál, ezúttal lejegyzett formában: Dr. Várnai Ferenc gyűjtése a szentlőrinci „kapkodós” játékmódot mutatja be és helyet kaptak Kodály Zoltán 1916-ban, Nagyszalontán készült felvételei is. Az előbbinek szomorú aktualitást ad, hogy Takács Józsefné Tatár Kiss Erzsébet, a szentlőrinci „kapkodós” citerázás utolsó képviselője idén vett tőlünk örök búcsút.

Végül itt szeretném megköszönni mindenkinek – névvel és név nélkül – azt a sok segítséget és támogatást, amely nélkül e könyv nem születhetett volna meg. Köszönet jár elsősorban családomnak a végtelen türelemért, Dr. Sárosi Bálintnak gondolatébresztő citerás lejegyzéséért és írásaiért, Dr. Bencze Lászlóné Mező Juditnak értékes gyűjtéséért, Balogh Sándornak a végtelenségig aprólékos korrektúráért és együtt gondolkodásért, Berta Alexandrának a dalszövegek válogatásáért, Endrődi Juditnak a részletes életrajzokért, Széleányi Nórának a pályázatírásban nyújtott segítségével, Csutor Bélának a citerás kiadványok felkarolásáért, valamint Demeter Gittának és Richter Pálnak a MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum munkatársaként nyújtott segítségével.

Remélem, hogy e könyvet – hasonlóan a hangzó sorozathoz – további részek követik majd, és sokan forgatják haszonnal, legyen szó diákról, tanárról, előadóművésztől vagy kutatóról.

Bolya Mátyás

Asszony a hatalom vasmarkában – I.

Részletek Nyeste Zoltánné, Bolyky Magda életéből

– Meg kell ismerned Nyeste Magdi nénit! – unszolt gyakorta kedves bárátnóm, amikor egyik vagy másik interjúalanyomról áradoztam. – Ő fantasztikus egyéniség, mindenkin igyekszik segíteni, aki csak hozzáfordul. Nagyon nehéz és nagyon érdekes élete volt. Találkoznotok kell!

A megismerkedés nem volt ellenemre, de majdnem reménytelennek látszott. Magda időről időre elutazott Nadapról, hol Amerikába, hol máshová, mindig nagyon elfoglalt volt. Nekem is sok tennivalóm akadt, így aztán két év is eltelt, míg végre augusztus közepén találkozhattunk.

A velencei vasútállomáson várt, mosolyogva, tárt karokkal jött elélem. Megölelt, mintha csak egy rég nem látott, szeretett rokonát üdvözölte volna. Beültetett a kocsijába s aztán úgy szedte a kanyarokat a keskeny kövesutakon, hogy elállt a lélegzetem is. Végigszárguldottunk az irgalmatlan aszálytól alélt tájon. Magda közben le is vizsgáztatott, tudom-e, miről nevezetes Sukoró, Pákozd, Nadap, ez a „Velencei-hegység ölében fekvő”, gyönyörű kis falu. Vidáman mesélt hazáig. Hamarosan behajtottunk egy csinos, kétszintes ház udvarára, ahol üde zöld volt a fű, számtalan nyíló virág pompázott. Míg a virágokban gyönyörködtem, vendéglátóm nem kis büszkeséggel a hangjában kijelentette:

– Én öntöttem lelket beléjük! – s a hosszan tekergő locsolócsőre mutatott, majd sebtében elbeszélte a telekvásárlás és a házépítés történetét.

Bementünk a házba, letelepedtünk egy asztalka mellé, s én bekapcsoltam a magnetofonomat. Feltettem néhány ilyenkor szokásos kérdést. Magda megnyugtatóan, hogy ne féljek, ő gyakorlott nyilatkozó. Valóban, mintha könyvből olvasta volna, csak mondta-mondta élete történetét. Gyermekezeit, lánykorát és boldogtalan fiatalasszony-éveit. Egyre zaklatottabb lett, én szinte megkövülten, mozdulatlanul hallgattam. Néhány óra elteltével megrendülten, fényképekkel, könyvekkel, folyóiratokkal megrakodva indultam haza. Másnap hajnalig olvastam Magda férjének, néhai Nyeste Zoltánnak a visszaemlékezéseit, amelyben a recski munkatáborban töltött éveit idézte fel. Az unos-unatalan hangoztatott, legtöbbször számára üres, megkopott szókapcsolat, „a kommunizmus áldozatai”, a hallottak és az olvasottak nyomán értelmet nyert.

Még háromszor voltam Nadapon. Bár már hűvös idők jártak, Magda kertje még mindig virult. Legutóbb, amikor eljöttem és a szélben hajladozó rózsáit csodáltam, megkérdezte: – Leszedjem neked?

Az interjút megírtam, ami sajnos nem nyerte el Magda tetszését. Újra és újra átdolgozta, átdolgoztuk közösen is, mondatról mondatra, de látom, így se túlságosan elégedett. Nem találtam igazán jó címet sem az írásnak. Szeretett volna valami olyasmit, ami arra utal, hogy ő és az ő sorsa csak egy a sok millióból. Én ezt túl általánosnak véltem. Szomorú vagyok, hogy nem sikerült örömet szerezniem neki. A barátság azért megmaradt, többször beszélünk telefonon, leveleket is váltottunk, kétszer is eljött Érdre, a rendezvényeimre.

Zaklatott, boldogtalan, szakadatlanul intézkedik, leveleket ír, búcsúzkodik Nadaptól. Nyolcvanöt éves. Néhány hét múlva beköltözik egy pécsi nyugdíjasotthonba, reméli, hogy akkor végre megnyugszik. Kívánom neki tiszta szívemből, hogy úgy legyen! Hogy az írásom jó vagy rossz, döntse el az olvasó!

*

1927-ben születtem Kolozsváron. A szüleim és a nagyanyám fél-évesen, az ölükből hozták el Magyarországra. A nagybátyáim már mind átszökdöstek, el kellett jönniük Erdélyből, mert nem voltak hajlandóak aláírni a román királynak a hűségüket. Utánuk jöttünk

mi is a nagyanyámmal, hogy ne sirassa örökké a fiait. Így kerültünk Zuglóba, ahol egy kicsi faházat építettek kalákában a nagybátyáim, én ott éltem le életem első hat évét a nagyanyámmal és Kenyeres Pista nagybátyámmal. Első elemibe a VIII. kerületi Röck Szilárd utcai iskolába íratott be apám. A szüleimnek a főbérnök akkor megengedték, hogy az albérletükben én is velük legyek. Még abban az évben kaptunk egy egyszobás lakást a VII. kerületben, a Szövetség utcában. Ezután hat-hétévesen egyedül jártam a Röck Szilárd utcába, mert a szüleimnek dolgozniuk kellett. A négy elemi befejezése után a Tisza Kálmán téri polgári iskolában folytattam a tanulmányaimat. Tizennégy éves koromban kaptam rá az olvasás ízére. Klasszikusokat olvastam, általában éjjel. A magyar irodalmat nagyon szerettem.

Egy síófoki nyaraláson beleszerettem egy érettségire készülő fiúba, – ő is belém! –, aki katonatiszt akart lenni. Én tudtam, ha házasság lesz, vagy kauciót kell fizetnie, vagy nekem kell diplomával rendelkezni. A kaució azt jelenti, hogy a katonatiszteknek hozományt, komoly pénzt kell felmutatni mielőtt megházasodnak. Nem volt más választásom, csak a diploma.

Édesanyám egyszerű asszony volt, nem is gondolta, hogy leköszönhetjük a gimnáziumi beiratkozást, hát lekéstük! A kezembe került egy prospektus. Azt hirdették, hogy aki a Scuola Italiana-ban tanul, azt megfelelő tanulmányi eredmény esetén kiviszik a szünidőben Olaszországba. A Köröndön volt ez az iskola, beiratkoztam. Elvégeztem egy hathetes olasz nyelvtanfolyamot, ezek után mentem az ötödik gimnáziumnak megfelelő osztályba. Minden tantárgyat olasz nyelven tanítottak, nehéz volt. A következő évben, mert látták, hogy a matematika és az algebra jól megy, a kereskedelmi osztályba tettek át. Az egész tanévet átküzdöttem úgy, hogy hajnali háromig szótárral tanultam a történelmet és az irodalmat. Dante „Poklából” még ma is tudok idézni olaszul. Persze mindig megvettem a művek magyar fordítását is, így le tudtam vizsgázni, de nagyon elégedetlen voltam. Két év után feladtam az olasz iskolát, átmentem a Szent Gellért Kereskedelmi Leányközépiskolába, ami a Váli utcában volt Budán. Akkor még mindig a Szövetség utcában laktunk. A háborús évek miatt tíz hónap helyett öt hónapig tartott a tanév, sőt, volt egy három hónapos tanévünk is. Felrobbantották a hidakat, ezért, hogy ne veszítsek évet, beiratkoztam a Dobó Katalin Kereskedelmi Leányközépiskolába, a Váci utcába.

1944 októberében hiába vártam egy randevúra Nyeste Zoltánt, kiderült, hogy a társaival együtt lefogták a nyilasok, mert a SAS-behívóra [névre szóló katonai behívóparancs] nem vonult be. Azt vallopta, a háború elveszett, a kormány törvénytelen, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt nem magyar, nem nemzeti és nem szocialista. Elfogták mint katonaszökevényt, sok társával együtt, akik a Magyar Diákok Szabadságfrontja csoportosulásba tartoztak, bebörtönöztek. Abban az időben ők baloldali gondolkodásúaknak számítottak, két év múlva már jobboldalisággal vádolták őket. A férjem sose tartozott se jobbra, se balra. Mindig magyar volt, és ezt vállalta, kerül, amibe kerül! Rengeteg szenvedés után végül sikerült megszöknie, a szenes pincénkben rejtettem el. Január első napjaiban megérkeztek az orosz felszabadítók, így ő pár nap múlva visszamehetett a Hársfa utcai Diákok Házába.

A szüleim, látva az eltökéltségünket, hogy össze akarunk házasodni, felajánlották, hogy vesznek nekünk egy kicsi lakást. Nekem

annyira elegendő volt a kicsiből, ami egy szoba-konyhából állt, WC a folyosón, hogy azt mondtam:

– Nagy lakást veszünk és együtt fogunk maradni!

Volt a szüleimnek annyi pénze, hogy egy nagyobb lakás „lelépését” ki tudták fizetni. Addigra a férjemnek is volt már olyan neve, hogy nagy-nagy reménységgel nézhettünk a jövőbe.

1945 nyarán hivatalosan is megtartottuk az eljegyzést a falujában, Mezőtelkiben. Ez a színmagyar, gyönyörű kis falu Bihar megyében, a Partiumban, Nagyvárad és Kolozsvar között van. Apósom közel ötven évig volt ott református lelkész. Zoli szülei megszerettek, csak annyit mondtak, hogy remélik, várunk a házassággal. Azt válaszoltuk, természetesen, tudjuk a sorrendet, előbb végzettség, azután állás, azután jön a házasság. Decemberben megkötöttük a polgári házasságot, hogy ne jelentsünk gondot a kicsi faluban.

A negyvenötös tél borzasztó volt Budapesten, éhezünk és fáztunk. Zoltán szülei hívogattak, menjünk haza, addig nem ölik le a disznót, fa van bőven, úgyhogy meleg lesz, enni való lesz! Májusban felfedezték a románok, hogy a pap két fia és én illegálisan tartózkodunk a faluban. Huszonnégy órát adtak, hogy elhagyjuk az országukat. Én akkor már várandós voltam, állapotomra való tekintettel kaptam még egy napot, s azután én is visszautaztam Pestre. Októberben megszületett az első kislányunk, Katica.

Negyvenhatban az anyagi helyzetünk rákényszerített, hogy a kéthónapos gyerekem mellett állást vállaljak. A lakásunktól öt percre, a Gellért Szálló Gundel éttermében kenyeres-cukrász felszolgálói állást kaptam. Báli szezon lévén egy-egy bál alkalmával igencsak jól kerestem. Volt, hogy borraivalókból még száz forintot is összeszedtem egy-egy alkalommal. A férjem havi fizetése 350 forint volt. Egyik rossz emlékem: ott bálozott néhány volt osztálytársam, akik előtt restelltem, hogy én meg mint alkalmazott, felszolgáló. Azért nem emlékszem, hogy különösebb traumát jelentettek volna a szembeülések. Szomorúbban emlékszem arra, hogy mindig hajnali órákban tértem haza, elcsigázottan estem ágyba, és ekkor tette mellemre Zoltán a babát.

Negyvennyolcban a férjem a Kisgazda Párt segítségével, bajtársi alapon, a Tessedik Sámuel Népi Kollégium igazgatója lett. Tervezték, hogy ősztől leánykollégiumot is indítanak, ahol én is – beiratkozva valamelyik egyetemre – bentlakó leszek. A tervek tervek maradtak, megszüntették a Tessediket, összeolvasztották az Áchim András nevű, az MKP által üzemeltetett népi kollégiummal. A férjem más állást kapott egy ifjúsági szervezet gazdasági osztályán, ami a Múzeum utcában volt. 1948 novemberében egy reggel, amikor munkába ment, a Kálvin téren két úr lépett hozzá, igazolták magukat, hogy a belügytől vannak. Kérték, hogy menjen velük, legyen szíves egy pár kérdésre válaszolni. Nem sokat késik a munkahelyéről, öt perc lesz az egész. Öt év lett belőle!

Én már negyvenhétben, amikor Nagy Ferenc miniszterelnök titkárát és az egész társaságát letartóztatták, mondogattam a férjemnek, hogy el kellene mennünk Nyugatra.

A férjem azt mondta:

– Miért mennénk el? Én nem követtem el semmi bűnt!

Amikor rájött az igazságra, látta, hogy azok, akik elmentek, azok se csináltak semmi rosszat, akkor már késő volt. Akkor már ráállítottak egy embert, aki állandóan a nyomában volt.

Egy reggel a férjem kijött a fürdőszobából, a fele arcán még rajta volt a hab. Reszkető kezében a borotvával, azt mondta:

– Anyuka, gyere ide, kell beszélnem veled!

Nyeste Zoltán, Nyeste Zoltánné és kislányuk, Katica

Bementünk a fürdőszobába. Azt mondta:

– Nagy baj van! Neked kell megmondani, szabad-e hét családod egyért feláldozni?

– Micsoda kérdés ez? Nem szabad!

– Vigyázz, az az egy a mi családunk, a hét másik a barátainké!

– Semmilyen körülmények között nem szabad senkit föláldozni!

– Erről van szó! Emlékszel, amikor egy éjjel nem jöttem haza?

Akkor én az Andrássy út 60-ban töltöttem az éjszakát. Engem azzal a feltétellel engedtek csak el, ha aláírom, hogy hét barátunkat, Kiss Sándort, B. Rác Istvánt, Jónás Palit, – sorolta végig őket –, megfigyelem és ezekről jelentek. Mostantól a te kezdedben van a sorsunk. Most már én is azt mondom, hogy menni kell, mert az életünkről van szó. Csak te tudsz valamit tenni, mert engem minden lépésemben nyomon követnek. Most is kinn áll a folyosón egy ember, az ajtó mögött könyököl a korláton és várja, hogy kilépjek a lakásból. Ez az alak állandóan a nyomomban van.

Azon a bizonyos szombati napon, amikor a férjemet elvitték, én éppen azért mentem be a városba, hogy felvegyem a kapcsolatot egy társasággal, akikkel már szövetkeztem, megbeszéltem velük, hogy vigyenek ki bennünket Nyugatra.

Megegyeztünk a férjemmel, hogy miután befejeztem a dolgomat, odamegyek hozzá, és együtt jövünk haza. Odamentem, kerestem, nincs benn. Azt mondja nekem vigyorogva a kollégája, emlékszem, Vág Ottónak hívták:

– Biztos öngyilkos lett! Láttam az arcán, hogy valami nem stimmel nála egy ideje! Biztos öngyilkos lett!

Én rögtön tudtam, hogy miről van szó. Hazamentem és gondolkodni kezdtem: na, most mi legyen?

Egész éjjel sírtam. Alig vártam, hogy reggel legyen. Reggel hét órákor elindultam dr. Vargha Jóskaékhöz, akik Göncz Árpádeknál

laktak albérlésben. Becsengetek, Elvira jön ki, láttam a kisírt szemét. Egy szót se kellett mondanunk, csak összeöleleztünk. Bementünk a szobájukba, hogy ne zavarjuk a Göncz család nyugalalmát. A szobában a könyvek le voltak szórva a földre. Elmondta Elvira, hogy hajnali háromkor csengettek, talán Árpád ment ki, hogy mi ez. Igazolták magukat, kénytelen volt beengedni őket. Jöttek, hogy valuta- és fegyverrejtegetés ügyben járnak, felmutatták a házkutatási engedélyt is, és már neki is álltak, kiszórtak mindent. Az egyik könyvben állítólag találtak valami valutát, amit nyilván ők tettek oda. Azt mondta a nyomozó:

– Itt van a bizonyíték! Itt a dollár!

– Mutassák, mert én még soha nem láttam dollárt! – mondta Elvira. Egy dollár volt vagy három, mindegy!

– Na, majd mindjárt nem lesz ilyen vicces kedvében! Öltözzön fel a férje!

Tíz percen belül lezajlott az egész, és már vitték is. Elvira akkor harmadéves orvostanhallgató volt, három hónapos állapotos.

Mondom Elvirának, aki nálam egy pár évvel idősebb és realitárból is volt:

– Most hol keressük a férjeinket?

– Nincs találgatás. Egyértelmű, hogy az ÁVO-n vannak, de azok ügyse adnak felvilágosítást. Nézzünk be a börtönökbe!

Feloztattuk a börtönöket, ő ment az egyikbe, én a másikba. Mindenütt elővették a könyvet és azt mondták, hogy a férjeink nincsenek ott. Mind a ketten tudtuk, hogy az ÁVO-n vannak, és végül mind a ketten elmentünk az Andrassy út 60-ba, de ott szóba se álltak velünk. Csak annyit mondtak, menjünk onnan, amíg jól van dolgunk.

Én eszeveszetten kerestem a férjemet mindenütt. Minden követ megmozgattam, hogy megtaláljam és kiszabadítsam. Itt hitegettek, ott csalogattak. Megtudtam valahogy, hogy Bereczky Albert református püspök a fő ávosnak, Péter Gábornak jó barátja. Zoli apja Albert bácsinak kollégája volt. Elmentem hát hozzá, hogy kérjek egy ajánlólevelet ehhez a Péter Gáborhoz. Albert bácsi a titkárnőjével mindig letagadtatta magát, mindig azt mondta a titkárnője, hogy nincs ott.

Mikor harmadszor is ezt mondta, én azt mondtam, ha nincs itt, addig várok az előszobában, amíg meg nem jön a püspök úr. Akkor a titkárnő bement a szobába, és visszajött azzal, hogy tessék bemeneni. Bementem és ott volt a püspök. Azt mondtam neki, hogy én nem kérek semmi más szívességet, csak annyit, hogy kérje meg Péter Gábert, fogadjon engem egy ötperces kihallgatásra. Én öt perc alatt bebizonyítom neki, hogy a férjem ártatlan és a nyilasok alatt is kiállt stb., stb.

Azt mondta a titkárnőnek:

– Tessék írni a levelet!

Azt hiszem a mai napig is megvan ez a levél. Úgy kezdődik: „Kedves barátom, Gábor! Nem állhattam ellen ez asszony kérésének, hogy tőled egyszeri kihallgatását ne kérjem.” Két vagy három mondat volt az egész. „Baráti öléssel...”, aláírás, mit tudom, hogy mi! Elolvasom, hát ez nesze semmi, fogd meg jól! Na, de hát most mit csináljak? Elmegyek! Mondtam magamnak: hát most mi veszeni valóm van? Ha nem megyek el, akkor meg se próbáltam. Elmentem az Andrassy út 60-ba. Már a kapuban megállítottak. Szó se lehet róla, hogy engem oda beengedjenek! Hiába lobogtattam a püspök levelét. Mondtam annak a puskás őrnek, hogy csak egy levelet akarok átadni. Beengedett odáig, ahol egy kis ablak van, mélyen le kell hozzá hajolni. Már itt éreztették, hogy te vagy a szolga! Így tudtam beszélni nagy keservesen valakivel. Nehezen értette meg, hogy a levelet nem adom ki a kezemből, mert az a parancsnoknak szól. Ordítózni kezdett. Mit képelek én? Hogy képelem én? Én nem adtam ki mégse a kezemből a levelet, hanem elhoz-

tam. Ha nem adhattam át személyesen, elhoztam! Úgyis tudtam, ha odaadom, a kosárba dobja. Utólag, amikor elmondtam valakinek, hogy mi történt, azt mondta, örülök, hogy így történt, mert Péter Gábor biztosan megerőszkolt volna. Ott, rögtön a hivatalában, mert már másokkal is megtette.

Az anyósom egyszer említette, hogy van egy hosszú aranylánca, amit a férjétől kapott a derekára, és hogy azt majd a három menyecske fogja örökölni. Megírtam neki, hogy azzal a láncsal le tudnék fizetni egy magas rangú ávost, hogy segítsen Zolit megtalálni. Visszaírt:

– Hogy gondolod? Honnan vettem volna én ilyen láncot?

Kiderült később, hogy volt neki egy olyan hosszú lánc, és meg is kaptam a harmadát. A sógornőim is kaptak belőle egy-egy darabot. Hát meg lehet ezt érteni?! Lehet, hogy a románok miatt írta, nehogy házkutatást rendezzenek náluk a lánc miatt. Minden lehetőség, de a tényeket mondom. Nem áldozta fel a láncát a fiáért, de én a testemet igen. Nem tudom már, hogy hogyan, de összejött valami összekötőkapocs egy ezredessel. Azt mondta nekem, hogy van egy „tízezredes”, aki tud ilyesmiben segíteni, mert ő olyan magas pozícióban van, – mondta a rangjait –, de annak nem pénzben, hanem „természetben” kellene fizetnem. Nem mondom el azt a szörnyű lelki vívódást, amin én keresztülmentem, végül beleegyeztem.

Ez az ember odavezetett engem egy földszintes házba egy sánta, nyomorúságos emberhez. Meg kell, hogy mondjam, zsidó ember volt ő is, meg a kapocs is, aki a szemem láttára fizetett valamit annak, aki beengedett. De azért nem lettem antiszemita sohasem. Ott volt egy ágy, meg egy lavór, és az a nyomorult ember, akit én sose láttam az életemben. Nem kívánta, hogy levetközzem, azt mondta, elég, ha a bugyimat veszem le. Fölhajtotta a szoknyámat, szabályszerűen megerőszkolt. Dőltek a könnyek a szememből. Soha többet nem láttam. Nem csinált az semmit a férjem érdekében! Ezt az iszonyatot is meg kellett élnem.

Apámnak egy ismerőse ügyvéd volt. Ő megmondta, hogy semmit nem tud tenni, mert egy fórum sincs, ahol előterjeszthetne egy ilyen ügyet. De neki voltak kapcsolatai, egy hét után megtalálta a férjemet, a Buda-déli internálótáborban. Elérte, hogy engedélyezzenek neki a férjemmel egy találkozást. Találkozásukkor megkapta a vádiratot, és megkérdezte a férjemtől, hogy miért írta alá azt a sok valótlanságot. A válasz az volt: „Az ügyvéd úr külön dolgokat is aláírt volna az én helyemben!”

Az ügyvéd ezután számomra is szerzett egy rendkívüli beszélgetést. Én azonnal elmentem a két éves kislánnyal együtt. Vittem a férjemnek valami meleg holmit, mert zakóban ment el otthonról. A parancsnoknál kellett jelentkezni. A táborparancsnok pillanatok alatt ordítani kezdett velem, fasisztázt, meg minden. Én meg visszaordítottam, hogy ne merje a férjemet fasisztázní, akit elfogtak a nyilasok, átadták a Gestapónak, halálra ítélték, úgy szökött meg nem tudom hány bombázás után. Nekem őt ne fasisztázzák!

A parancsnok odaszólt az embereinek:

– Vegyék le a Nyeste dossziét!

Egy öt centi vastag iratcsomagot hoztak elő. A parancsnok belelézett és megváltozott a hangneme. Azt mondta:

– Vezessék elő a Nyestét!

Ott játszadozott az unokája, a kislánnyal pillanatok alatt összebarátkoztak. Elővezették a férjemet. Ahogy az kinézett! Rögtön a nyakába ugrottam, mondtam neki, hogy én innen nem megyek el nélküle, kész! A férjem azt súgta a fülembe, hogy ezt ne csináljam, mert csak ártok vele. Ezek után egy egész órát hagytak beszélgetnünk a rendőr, ezalatt diszkrétan kinézett az ablakon. Majd a parancsnok közölte, hogy a férjem hetente írhat egy lapot, és én vihetek neki havonta egyszer egy kétkilós csomagot. Ezután eljöttem.

*Kóka Rozália
(folytatása következik)*

WWW.MARTINSZOVETSEG.HU

NÉPTÁNCANTOLÓGIA 2012

A Martin György Néptáncszövetség pályázatot hirdet a Néptáncantológia 2012 című rendezvényen való részvételre, amelyet 2013. február 2-án rendeznek meg a Budapesti Operettszínházban.

A pályázat célja, hogy az amatőr néptáncmozgalom és néptáncművészet újonnan született értékeit összegyűjtse és felmutassa, lehetőséget biztosítva a legszínvonalasabb művek színházi körülmények között történő bemutatásához.

Pályázni lehet minden olyan, legfeljebb tíz perc időtartamú koreográfiával, amely 2011-2012-ben, felnőtt amatőr néptáncgyűttes előadásában került bemutatásra, és a Néptáncantológia korábbi műsorain még nem szerepelt. (Szakmailag különlegesen indokolt esetben a zsűri tíz percnél hosszabb – de maximum tizenöt perc időtartamú – művet is figyelembe vehet.) Egy együttes legfeljebb két művel pályázhat. A zsűri előnyben részesíti az országos fesztiválokon (Nagykálló, Szeged-Martin Fesztivál, Zalai Kamaratánc Fesztivál, Szolnoki Néptáncfesztivál) díjazott és a 2012-ben kiválóan minősült együttesek pályázatát.

Pályázatot előadó, együttes vagy alkotó nyújthat be. A pályázatnak tartalmaznia kell a műre, az alkotókra és az előadókra vonatkozó alapvető adatokat és az előadáshoz szükséges technikai igényeket. Pályázni az erre a célra készített pályázati űrlapon lehet, amelyet a martin@martinszovetseg.hu e-mail címen lehet eljuttatni a Martin György Néptáncszövetség részére. A pályázat részeként a műről készült jó minőségű videofelvételt is be kell nyújtani, amelyet DVD lemezen kell beküldeni az alábbi címre: Martin György Néptáncszövetség, 4400 Nyíregyháza Nádor u. 54/c.

A pályázati űrlap letölthető a www.martinszovetseg.hu honlapról, vagy igényelhető a Martin György Néptáncszövetségnél.

Telefon/fax: 269-5680 és 42/506-521

E-mail: martin@martinszovetseg.hu

Beküldési határidő: 2012. november 26.

A pályázatokat szakértői testület bírálja el 2012. december 2-ig.

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

2012. december 2. vasárnap, 10.30

Holle anyó – Budapest Táncszínház

december 7. péntek, 19.00

Az Ezeregyéjszaka virágai – Bozsik Yvette Társulat

december 8. szombat, 19.00

Évszakok – Magyar Mozdulatművészeti Társulat

december 9. vasárnap, 19.00

Bonyodalmas balkáni lakodalmas – Pécsi Balett

december 12. szerda, 10.30 és 15.00

december 13. csütörtök, 10.30 és 15.00

Diótörő – Budapest Táncszínház

december 14. péntek, 19.00

Sakk – Botafogo Táncgyűttes

december 16. vasárnap, 10.30 és 15.00

december 17. hétfő, 10.30 és 15.00

Diótörő – Szegedi Kortárs Balett

december 19. szerda, 19.00

Puccini: Le Villi – Lidércek – Feledi János

december 22. szombat, 19.00

Variációk – Varidance

december 27. csütörtök, 19.00

Gyöngyszólam – Duna Művészgyűttes

december 28. péntek; 29. szombat, 10.30 és 15.00

Diótörő – Szegedi Kortárs Balett

december 30. vasárnap, 19.00

Kalotaszeg – Élő Martin Archivum II. – Honvéd Táncszínház

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – REFLEKTÓRIUM

december 6. csütörtök, 19.30

Nagyon jól vagyok, Iszi ne keress! – Pataky Klári Társulat

december 11. kedd, 19.30

Karma, az élet játéka – Sivasakti Kalánanda Táncszínház

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

december 4. kedd, 19.00

Queen-Balett – Győri Balett

december 6. csütörtök, 10.30 és 15.00

A hattyúk tava – Szegedi Kortárs Balett

december 13. csütörtök, 15.00 és 19.00

A Tenkes kapitánya – Honvéd Táncszínház

december 18. kedd, 19.00

Carmina Burana – Szegedi Kortárs Balett

december 27. csütörtök, 10.30 és 15.00

Pinokkió – Budapest Táncszínház

december 29. szombat, 19.00

Orfeusz és Euridiké – Bozsik Yvette Társulat

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

ETNOFOLK PROJEKT

A közép-európai népek hagyományos kulturális öröksége

Az ETNOFOLK projekt célja, hogy bemutassa a közép-európai népek hagyományos kulturális örökségét, és segítse annak megőrzését. A projekt keretében olyan közös webfelület készül, amelyen szövegek, térképek, fotók, hang- és mozgóképfelvételek segítségével mutatjuk be az itt élő népek egyes dalait, táncait, a szokásokat, a viselet, az építészeti, a hitvilág és a népelet más területeinek jelenségeit. A honlap ennek révén a néprajztudomány számos eredményét is közvetíti a nagyközönség számára. A szakmai munka tudományos háttérét a kulturális és vizuális antropológia elméletei jelentik. A projektet az Európai Strukturális Alap finanszírozza a közép-európai országokat (Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Ausztria, Magyarország) tömörítő Közép-Európai Transznacionális Program keretében. A projekt futamideje három év, azaz 2011. május 1-től 2014. április 30-ig tart. A többnyelvű portál a futamidő lezárásakor kezdi meg működését. [Az alábbiakban részleteket közlünk a projekt programjából.]

A közép-európai régió több száz éves hagyományokkal rendelkező, igen gazdag és változatos népi kultúrája nem csak kulturális identitásunk egyik alappillére, de a régiók fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődésének is egyik záloga. A projekt a legkorszerűbb web-alapú technológia felhasználásával a kultúra eddig kevésbé hasznosított forrása, a tradicionális műveltség kiaknázására törekszik. Közép-Európában folyamatos érdeklődést tapasztalhatunk a népi kultúra, és annak napjainkban is zajló átalakulásáért, nemcsak a szakértők, hanem a nagyközönség részéről is.

A program tartalomszolgáltatói már eddig is nagy mennyiségű digitális anyagot gyűjtöttek össze a népi kultúra különböző területeiről, ám ezek az adatok máig csupán egyszerű eszközökkel és szűk közönség számára voltak elérhetőek. Mivel nem álltak rendelkezésre azok a források és informatikai tapasztalatok, amelyek az adatokat hasznosíthatóvá tennék, ezek egy részéhez csak a megőrzésükkel foglalkozó szakértők és a tudományos intézetek munkatársai értek hozzá. Az egyes országokban a népi kultúra jelenségeivel foglalkozó intézmények által létrehozott adatok és metaadatok ráadásul jelentősen el is térhetnek egymástól, hiszen nincs egységes szabvány ezek létrehozására, kezelésére és hasznosítására. Szintén hiányzik az érintett szolgáltatókkal és intézményekkel való együttműködést szolgáló stratégia és módszertan, amelyek lehetővé tennék, hogy az adatokat a regionális fejlesztésben is felhasználhassák. A projekt e kihívásoknak kíván megfelelni. Általános céljának tekinti a hosszútávon használható, innovatív eszközök megteremtését a partnerintézetek által összegyűjtött, napjaink népi kulturális örökségét reprezentáló források megőrzését és közkinccsé tételét, továbbá a széleskörű felhasználás feltételeinek javítását, és a tradicionális műveltségre támaszkodó beruházások támogatását.

A projekt pontosabban körülhatárolt feladata egy olyan közös adatbázis-rendszer kidolgozása, amely egyetlen elérési ponton keresztül ad hozzáférést a projektpartnerek

által rendelkezésre bocsátott, a népi kultúrához kapcsolódó, különböző típusú, de egységes metaadatokkal kísért digitális tartalmakhoz: szövegekhez, térképekhez, fotókhoz, hangzóanyagokhoz, mozgóképekhez, s így tovább. Az adatbázis a nagyközönség számára is elérhető lesz, és a tudományos kutatás, a közigazgatás, az oktatás, a kulturális örökségvédelem, a turizmus és a regionális fejlesztés területén dolgozók számára hasznos ismereteket tartalmaz.

Az ETNOFOLK rendszer a <http://www.etnofolk.eu> honlapon fog működni. A portál a munka első fázisában mintegy 135.000 képnek, 140 órányi hanganyagoknak, 60 órányi videónak és 80 térképnek biztosít helyet (a digitális tartalom mennyisége a projekt során minden bizonnyal növekedni fog). A projekt másik kiemelt feladata, hogy a közép-európai régióra vonatkozóan a gyakorlatban is alkalmazható közös stratégiát dolgozzon ki a fent említett források felhasználására, és juttassa el ennek módszertanát, eszközkészletét a különböző célcsoportokhoz. Bár minden egyes tartalomszolgáltató egyedi, szerkezetét és területi lefedettségét illetően is sajátos digitális tartalmat fog feltölteni, mivel ezek összességében hozzáférhető lesz egyetlen elérési ponton keresztül, egy közös tudásbázis jön létre, amely nemcsak a különböző területeken élők egyedi sajátosságainak megismerését szolgálja, hanem elősegítheti a közép-európai régió közös kulturális identitásának megértését is. A közös szabványok és a felhasználási stratégia kidolgozása az egyes partnerek tapasztalatain alapul, amelyeket az általuk őrzött adatok és az azokat kísérő és leíró metaadatok létrehozása és használata során szereztek.

Az ETNOFOLK projekt négy közép-európai ország hat intézményének konzorciumaként jön létre. Az öt tudományos partner, a Cseh Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete (IEASCR), a besztecerbányai Bél Mátyás Egyetem (MBU), a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete (IE-SAS), a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete (IEHAS) és a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia

Tudományos Kutatóközpontja (SRCSAS) mellé hatodikként az informatika területén dolgozó AiP Beroun s.r.o. társult. A projekt a Közép-Európa népi kultúrájával foglalkozó kutatóintézetek és a kulturális örökségvédelem területén tevékenykedő szervezetek között már létező kapcsolatokra épül. A projekt nemzetközi volta lehetővé teszi az egyes partnerek tevékenységeinek hatékonyabb, adminisztratív kötöttségektől mentes koordinálását, így ezen a szinten valódi európai integráció valósítható meg. A fenti öt tudományos intézmény közül négy a projekt leírása során mint „tartalomszolgáltató partner” szerepel.

A konzorciumi partnerek olyan közintézményekkel, illetve magántulajdonban levő szervezetekkel keresik a kapcsolatot, amelyek kulturális, műveltségi vagy szaktanácsadói területen tevékenykednek.

Az egyes országokban megtalálható több érdekelt fél közül a legfontosabbak feltehetően a regionális turizmus területén dolgozó szervezetek és ezek képviselői: például a turisztika népszerűsítői, az emlékhelyek, múzeumok, szálláshelyek üzemeltetői, vagy a regionális turizmus infrastruktúrájának különböző elemeiért felelős személyek. A legfontosabb érintett felek a következők lehetnek: az egyes országok idegenforgalmi hivatalai (Cseh Idegenforgalmi Hivatal, Magyar Turizmus Zrt, Szlovák Turisztikai Tanács, Osztrák Idegenforgalmi Hivatal, Szlovéniai Turisztikai Szövetség); a regionális fejlesztésért felelős minisztériumok, illetve az ezeknek megfelelő szervezetek; a tárgyi és szellemi kulturális örökség megőrzéséért felelős nemzeti hivatalok; az UNESCO nemzeti kirendeltségei; a hagyományos kultúra továbbörökítéséért dolgozó központok; néprajzi múzeumok; utazási irodák.

Amint a projekt eredményei elérhetőek lesznek, a résztvevőket felkérjük, hogy népszerűsítsék és használják a honlapot a mindennapokban is. A portál „nyitott” lesz, így az érintettek aktívan részt vehetnek a tartalom megalkotásában, az általuk létrehozott adategyüttesek kiegészíthetik az ETNOFOLK portálon megjelenő információkat.

Fotógaléria: Nemes Zoltán 'mettor' Kalotaszegen, az 1970-es évek végén készült fotói (www.nemesfoto.gportal.hu)

...ADKOZZATOK HOGY KISERTETBE NE ESSETEK...
19 52 65

...IR YAGYOK A TE GYÓGYÍTÓB' MÓZII 152
...CIOJA EMLÉKERE ADO MÁNYOZTA KKB

 ÍMÉ, EZT
 MONDJÁK:
 ELSZÁRAD-
 TAK A MI
 CSONTJÁ-
 INK ES EL-
 VESZETT A
 MI REMENY-
 SÉGÜNK: KI-
 VAGATTUNK
 E. L. 336. 1974.

REMENYSE-
 GEN LEVEN
 AZ JSTEN-
 BEN. HOGY
 AMIT EZEK
 MAGUK IS
 VARNAK
 LESZ
 FELTANA-
 DASUK A
 HALOTTJAI-
 NAK...
 ESEL 2055

 E HELYEN
 TALÁLT
 CSONTKA-
 RA MARAD-
 VANYAIT
 KIJAVÍTOT-
 TUK 1972-
 BEN.
 A KÖPŐRÁK
 1974- BEN
 KÉSZÜLTEK

Az elkerülhetetlen

Vargyas Gábor tiszteletére*

Tagadhatatlan, hogy a kötet címe, amellyel Vargyas Gábor hatvanadik születésnapját ünnepeljük, erőteljesen rímel magyar nyelvű tanulmánykötetének a címére: *Dacolva az elkerülhetetlennel*. A kötet címadó tanulmányában a szerző az emberélet megnyújtásának, meghosszabbításának *brú* rítusairól ír, elhelyezve azt a brúk rituális rendszerében és szélesebb délkelet-ázsiai keretben is. Az elkerülhetetlen, amivel dacolni próbálnak, az öregedés, az öregség: „1. a szóban forgó »betegség« olyan »betegség«, amely kikerülhetetlenül elér egyszer mindenkit – az öregség; 2. következésképp *kizárólag öreg emberek* (férfiak és nők számára egyaránt) mutatják be; 3. mielőtt egy hétköznapi betegséghez kapcsolódóan először bemutatják, a rítus periodikussá válik; »ötévenként« megismétlik, hogy az illető »tovább éljen«”.¹

Kicsit hasonló az a magyarországi születésnapj kötetek szerkesztési gyakorlatával: 1. mindenkit, aki arra érdemes, és betölt egy bizonyos kort, elkerülhetetlenül elér; 2. kizárólag egy bizonyos életkor felett lehet megkapni, amit azért mi nem feltétlenül gondolunk öregségnek; 3. a rítus periodikus, bár egy periódus inkább tíz-, semmint ötéves.

Az elkerülhetetlen azonban nem a születésnapj kötet, hanem az a kor, ami erre jogosítja az arra méltókat. Még akkor is, ha nagy diszsonancia van a kor és az azt betöltő személy között. Meggyőződésem ugyanis, hogy Vargyas Gábor igazán öreg sosem lesz. Hiába a vele járó és ténylegesen elnyert tekintély, hiába a deresedő (azaz deres) halánték, ő nem tud igazán öreg lenni, megakadályozza ebben személyiségének fiatalos nyitottsága, energikussága, lendülete, esetenként vehemenciája.

Ugyanakkor elkerülhetetlen, vagyis megkerülhetetlen ő maga – a kötet valójában ennek a megkerülhetetlenségnek, nem a korának szól. Vargyas Gábor a magyarországi etnológia elmúlt évtizedeinek meghatározó alakja, a nemzetközi Délkelet-Ázsia-kutatás fontos személyisége. Nem lehet úgy beszélni ezeknek az évtizedeknek a tudománytörténetéről, hogy az ő munkásságát ne említenénk. Egyaránt nevet szerzett magának a néprajztudomány három legfontosabb felvevőpiacán, a kutatói, a muzeológusi és az oktatási szférában is; eredményeit könyvekben, tanulmányokban, előadásokban, filmekben és kiállításokon egyaránt megjelenítette, legalább annyira a nemzetközi, mint a magyarországi tudományos nyilvánosság számára; mindemellett kiadói tevékenysége is a magyar kulturális antropológia egyik központi alakjává tette.

Vargyas Lajos gyermekének lenni óriási büszkeség, és Vargyas Gábor ezt büszkén vállalta is, rengeteget dolgozott édesapja kötetének újrakiadásán, műve frissen tartásán. Ugyanakkor sikerült elérnie azt, amit kevés nagy kutató gyermeke mondhat el magáról: megfelelt az előző generáció támasztotta elvárásoknak, és kivívta magának azt, hogy nem apai, hanem alanyi jogon vált el- és megkerülhetetlenné.

Vargyas Gábor (fotó: Deim Péter)

Itt és most azonban nem tisztem Vargyas Gábor pályaképét leírni, értékelni. Elsősorban azért nem, mert ez a munkásság nem zárult le, folyamatosan épül, folyamatosan új távlatok nyílnak előtte. Másrészt azért nem, mert ebben a rövid bevezetőben egyébként sem akarok tudományos távolságtartásba burkolózni. Helyesebben nem tudok és nem is akarok nem elfogult lenni, annyira sok szállal kötődöm az ünnepelthez. Vargyas Gábor ugyanis igazi barátom, aki emellett szakmához való viszonyomat mélyen meghatározó mesterem is, korábban pedig az antropológiával való ismerkedésem maradó nyomot hagyó tanárom volt. Ezek a kapcsolatok jogosítanak fel arra, hogy bevezetőmet szubjektíven fogalmazzam meg.

*

Vargyas Gábor nekem tehát először tanárom volt. Sosem felejttem el azt a félét – másodéves néprajzos hallgatóként Pécsen –, amikor egyszerre kezdett el nálunk tanítani Pócs Éva, Sárkány Mihály és Vargyas Gábor. Akkori tanári gárdánk velük – kívül azóta is tartóan, kívül csak egy alkalommal – kiegészülve olyan intenzív hatást gyakorolt ránk, hogy szabályosan lubickoltunk a szituációban. Mindenki bejárt minden órára – vizgára már sokkal kevésbé, sokan megfutamodtak az utolsó pillanatban a magasra állított mércétől.

Gábor órái tematikusan is hihetetlen újdonságot jelentettek. Tulajdonképpen két nagy iránya volt az ő oktatásának: módszeres tudománytörténeti kurzusokat vezetett, illetve alapos felkészítést adott a vallásantropológia témakörében. Vehemens, intenzív és precíz képzést kaptunk tőle: egyszerre volt lehangoló és magával ragadó, gondolkodásra és munkára készítő. Azóta ő maga is többször elmondta, hogy úgy készült, mintha minden héten akadémiai székfoglalót kellett volna tartania. Az órái utáni napon már elkezdett készülni, és a következő óra első percéig folyamatosan készült. Ebben semmi túlzás nincsen: a róla terjedő legendák egyike szerint az állomásról a tanszék felé utazva olyannyira elmélyedt a feldolgozandó szövegben, hogy elfelejtett leszállni a harmincas buszról, és a forduló után, visszafelé, amikor éppen becsapta a befejezett könyvet, vette csak észre, hogy újra az egyetem előtt jár. Vallásantropológiai kurzusai olyan mélységben bontották ki a tudomány szak alapfogalmait (vallás, mana, mágia, totemizmus, sámánizmus stb.), hogy ha akkor lett volna ideje mindezt tankönyv formában is kiadni, állítom, a legkiválóbb vallásantropológiai tankönyvet vagy szöveggyűjteményt tarthatnánk kezünkben. Remélni – és ezen a helyen sürgetni – még lehet, hogy legalább néhány kibontott témát jelentessen meg, mindannyiunk okulására.

Elvárásai nemcsak magával szemben voltak szinte teljesíthetetlenek, hanem a hallgatókkal szemben is. Folyamatos olvasást, folyamatos munkát várt el tőlünk, mi pedig versengve próbáltuk megugrani a magasságot. Olvasószemináriumain csak az volt a kérdés, hogy milyen nyelve(ke)n olvasunk, nem az, hogy olvasunk-e egyáltalán, és mindenki teljes idegen nyelvű könyveket dolgozott fel egy szemináriumi jegyért. Sőt, ha klasszikus magyar szerzőket olvastunk, akkor is muszáj volt, hogy ütköztessük őket az adott téma

* AZ ELKERÜLHETETLEN. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére. Szerkesztette: Landgraf Ildikó és Nagy Zoltán. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék; MTA BTK Néprajztudományi Intézet; L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó – 2012.

Nagy Zoltán (fotó: Nagy Károly Zsolt)

modern monográfiáival, ha megfelelően akartunk szerepelni. Maximalizmusa határtalan volt. Sosem felejttem el, amikor először beszélgettem vele arról, hogy engem a hantik érdekelnek komolyabban, az első kérdése ez volt: „Úgye a teljes magyar nyelvű szakirodalmat végigolvastad már?...”

Előadásai a brúkról – amit több félén át tartott – élményszámba mentek. Módszertant, kérdésfeltevést, szisztematikus feldolgozást ennél érdekesebben nem nagyon lehet tanulni. Azt csak utólag tudtuk meg, hogy gyakorlatilag az óra tartásával párhuzamosan készíttette kandidátusi értekezését, és az egyes órák a disszertáció egyes fejezeteinek feleltek meg – nem csak tematikusan, színvonalban is. Órái módszerek voltak, de még ennél is fontosabb az, hogy magával ragadóak. A legnagyobb tantermek voltak dugig hallgatókkal, akik kifejezetten őt akarták hallgatni. Sokan csak őt: emlékszem arra, amikor egy művész szakos hallgató Gáborral beszélgetve szembesült azzal, hogy az abban a félévben meghirdetett óráit már végighallgatta, ám ő mégis újra jelentkezett, mert tőle és csakis tőle akart antropológiát hallgatni.

Talán a legizgalmasabbak az olvasószemináriumai voltak – ezeket a mai napig nagy lelkesedéssel vezeti. Első olvasószemináriumainkon a *Mérföldkövek*² akkor még ki sem adott szövegeinek fénymásolatait olvastuk, sorról sorra szedve szét a szöveget, a fordítást és a gondolatokat. Gyakorlatilag minden szóba került egy-egy szöveg kapcsán: tudományos problematikák, politikai és történeti események; de kipuhította jártasságunkat a lexikális tudás, a földrajzi ismeretek, az általános műveltség terén is; nem tolerálta, ha az olvasott szöveg bármely idegen szavának vagy földrajzi helyének nem néztünk utána – bár alapvetően elvárta, hogy *von Haus aus* ismerjük azokat. Sosem lehattunk biztonságban egy óráján sem: még azt is szóra bírta, aki biztosan nem akart megnyilvánulni.

Azt gondolom, az ilyen szemináriumokat hívják műhelynek, az ilyen órákat műhelymunkának. Események voltak. A ránk következő évfolyamok valamelyikével az egyik szemináriumán olyan élénk vitája alakult ki, hogy a szünetet is végigbeszélték. Amikor emlékeztette a diákokat, hogy most már kezdődne a következő órájuk, ők kérték, hogy hadd folytathassák a vitát, mert még nem mérítették ki a felvetett témát: a következő órát elmulasztva dupla időben vitakoztak, beszélgettek az adott – tudományos – kérdéssről.

Ahogy említettem, az intenzivitás volt az óráinak talán legfontosabb, legpontosabb jelzője. Ezt az intenzivitást ő maga generálta, elvárta hallgatóitól is, ahogyan azt is elvárta, hogy hallgatói elvárják tőle. Maximálisan igyekezett megfelelni minden hallgatói igénynek. Ha azt látta, hogy valaki dolgozni akar, akkor energiát nem kímélve, sokszor a saját munkáját háttérbe szorítva foglalko-

Landgraf Ildikó (fotó: Nagy Károly Zsolt)

zott-foglalkozik a diákok munkájával. Soha nem adott vissza olvasatlanul semmit, mindent a lehető legkomolyabban vett. Számomra szimptomatikus volt kapcsolata azzal a hallgatóval, aki – nem minden gátlástalanság nélkül – hétről hétre felkereste minden konzultáción, minden hétre újabb szövegrészekkel, újabb lejegyzett interjúkkal, kijegyzetelt olvasmányokkal ostromolta, Gábor pedig, mint egy kisdíák, görcsösen igyekezett minden alkalommal – saját feladataitól függetlenül – mindent maximálisan feldolgozni, mindig újabb és újabb tanácsokkal szolgálni. Ez az önfeláldozó, saját érdekeit nem tekintő együttműködés töretlenül megtalálható benne: rengeteget köszönhetnek neki tanítványai; ám legalább ennyit el is vesztettek azzal, hogy ehelyett nem saját témáit dolgozta ki, nem saját tanulmányait írta meg.

Nem tudok rá mint tanárra úgy gondolni, mintha közös életünk csak a tanteremben zajlott volna. Az órák közti déli szünetben gyakorlatilag a teljes csoporttal együtt ebédeltünk – rendszerint Müller úr vendéglőjében –, és ott folytattuk megkezdett beszélgetéseinket, vagy kezdtünk teljesen újakat, sokkal bensőségesebbeket, magánjellegűeket. Sokak pótapukája és osztályfőnöke volt: bensőséges beszélgetések, közös kirándulások, szilaj mulatások részesei voltunk. Odafordulása és figyelme magánéleti kérdésekben sem ismert határokat: ugyanolyan intenzív, lelkes és megbízható volt ebben is, akár csak szakmai kérdésekben.

Maximalizmusa mérce volt. Sokan elfutottak előle, sokan visszaéltek vele, de sokan éltek is a lehetőséggel. Még akkor is, ha az ilyesfajta maximalizmus igen gyakran nyomasztó. Folyamatosan azt sugallta, hogy nem lehet fércmunkákat letenni az asztalra, nem elégedhetünk meg félmegoldásokkal, nem lehet csak úgy a levegőbe beszélni, ha nincs a kezünkben megfelelő mennyiségű és mélységű információ. Ugyanazokat az elvárásokat állította élénk, mint maga elé is. És ha ez ellen berzenkedtünk, igen gyakran feltette nekünk a jól ismert kérdést: „Miért ne legyek tisztességes...”³

Vargyas Gábertől, mint mesteremtől, a legfontosabb dolog, amit tanultam, az a kulturális antropológia definitív módszeréhez, a terepmunkához való viszonya volt. És ez tudományágunk esszenciáját, alapvető felfogását érinti, kihat mindenre, ami tudományunkkal kapcsolatos.

Azt gondolom, Vargyas Gábert mindenképpen kiemeli a magyar etnológusok közül az általa végzett terepmunka, mind mennyiségében, mind felfogásában, minőségében. Az ő terepmunka-ideálja a – ma már – klasszikus munkamódszer, a hosszú idejű, állomásozó terepmunka: egy távoli, le nem írt nyelven beszélő kultúrába minél inkább beilleszkedve, hosszú hónapokig, évekig együtt élve a helybeliekkel, életüket megfigyelve, beszélgetéseiket és tapasztalataikat grafomán módon lejegyezve olyan mélységű ismereteket kell szerezni az adott társadalomról, hogy hitelesen lehessen beszélni róluk,

Sárkány Mihály és Vargyas Gábor (fotó: Nagy Károly Zsolt)

magunk és az olvasók számára értelmezni lehessen életüket. Amikor ő állomásozó terepmunkát végzett, az – ma már, utólag jól ki-rajzolódóan – igazi határhelyzet volt. Előtte kevesen végeztek ilyen típusú terepmunkát ilyen következetesen Magyarországon, tehát tulajdonképpen úttörő volt, az ő munkássága által válhatott volna normává ez a megközelítés. Ugyanakkor ebben az időben kezdődött a nemzetközi antropológiában a terepmunka ideáljának, módszereinek, lehetőségeinek az újragondolása, a terepmunka módszérének azóta is tartó átalakulása,⁴ szoros kapcsolatban a terepnek magának a gyökeres átalakulásával. E terepmunka-ideálok félreértelmezett felfogása miatt Magyarországon úttörő terepmunkája nem tudott normává válni a tudományos gyakorlatban, hanem sokan – tévesen – meghaladottnak gondolják.

Vargyas Gábor a klasszikus terepmunkás tipikus példája, akinek elvárása, zsinórmértéke a megfelelően végzett terepkutatás, aki ennek mindent alárendel, aki ezt mindennek az alapjának tekinti. Nemcsak tudományosan, hanem életformaszerűen is. Hadd idézzem a szokásosnál hosszabban erről egy olyan írását, amit talán kevesebben ismernek, mint a brúkról szóló tanulmányait, amiről azt gondolom, *ars poetica*-szerűen fogalmazta meg benne a terepmunkához való viszonyát:

Ki ne vágyott volna erre zsenge gyermekkorától kezdve? Ki ne vágyott volna égisz erő havas hegycsúcsok, áthatolhatatlan trópusi dzsungel, rekkenő sivatagok, a fenséges tajga világába? Ki ne vágyott volna a Nilus partján datolyapálmát látni, a Csendes-óceán végtelenjét kataránon szelni, a Bajkál-tó vizét inni? Ki ne vágyott volna kongói pigmeusokkal elefántra vadászni, kőkori pápuák szellemházaiban ifjúavatáson részt venni, burnuszos arabok közt vízzipát szívva az Ezer-egyéjszaka meséit hallgatni, az Ob-vidéki hantik erdei szentélyében rénáldozatot látni?

Minket, idegen kultúrákat hivatásból tanulmányozó antropológusokat sokan irigyelnek: kötelességszerűen részünk van abban, amiről mások csak álmodnak.

Ne tagadjuk, van ebben valami. Ha alulfizetett és amúgy csak le-sajnálta szakmánkban van valami, ami vonzó, akkor az ez: mi életünk végéig saját – és mások – gyermekkori álmait váltjuk valóra.

Am van mindennek egy másik oldala is, amiről nem sokszor szoktak beszélni, amiről csak a beavatottak tudnak, s amiről egymás közt is csak a nagy kalandra való felkészülés során, bizalmasan szokott szó esni. [...]

Aki maga is keresztülment már valami hasonlón: megélte a szeretetből való elválás keservét, hogy hosszú ideig még csak híre se legyen felőlük; aki megtapasztalta a szülők és nagyszülők féltő aggodását, meghallgatta a barátok és kollegák értetlen („ez neked miért jó?”) és intő („csak aztán meg ne egyenek!”) megjegyzéseit; aki megpróbálta, hogy önnön kételyeit is legyőzve beilleszkedjen egy ismeretlen társadalom-

ba, melynek nemhogy értékrendjét, de még a nyelvét is csak alig tudja; aki egyedül maradt már valahol idegenben, és bármiféle segítség nélkül, csak magára hagyatva kellett boldogulnia; aki együtt ébezett, fázott és izzadt, dolgozott, félt, türt és szenvedett jobb híján „adatközlőnek” nevezett fehér-fekete-sárga és más bőrszíni, ferde-mandula-kerek vagy vágott szemű, sima-hullámos-göndör-gyapjas vagy ki tudja milyen hajú embertársainkkal, és megpróbált megérteni valamit mindabból az exotikusan vonzó és megrendítően emberi, ám mégiscsak hibetelenül távoli, idegen valóságból, amelynek tanulmányozására oda érkezett [...], az tudja, hogy ez nem fenéig teffel.

Milyen kalandos, milyen irigylésre méltó is, amikor a rettenthetetlen utazó a veszélyekkel mit sem törődve bozótjáró késével ösvényt vág a dzsungelbe, hogy aztán sziklaszurdok fölött függőhídon hatoljon keresztül, és a híd túlsó oldalán az „utolsó ismeretlen törzs” tagjai várják, hogy „felfedezze” őket! De ha vállalt 25 kilós hátizsák nyomja, testét magas láz csigázza, a híd csúszik, mint a korcsolyapálya, és alatta 30 méter mélyen sziklás hegyi folyó tajtézik, a pokolba kívánja az egészset, és csak azért imádkozik, hogy onnan élve kikerüljön. [...] Ne legyenek illúziók, aki már csinálta, tudja: a terepmunka véget nem érő testi-lelki gyötörődés, küzdelem önmagunkkal és környezetünkkel, vágyainkkal, lehetőségeinkkel és céljainkkal, gúzsba kötve táncolás.

Ha ennyi lemondással, ennyi kinlódással, ennyi frusztrációval jár együtt az egész, miért megy az ember hát mégis oda? Sir E. Hillary, a Mount Everest első megmászója szerint az ember azért mászza meg a hegyeket, mert azok „ott vannak”. Azt hiszem, az antropológus is valami hasonló miatt megy az idegen kultúrák közé: mert azok nem is ott, hanem itt vannak, körülöttünk, mellettünk, közöttünk, és idegen arcvonásaik, idegen nyelvük és idegen kultúrájuk ellenére is ugyanúgy EMBEREK, mint ahogy mi vagyunk. Az emberekkel való találkozás öröme, a más kultúrák értékeire való ráébredés, a másokban önmagunkra ismerés, az emberi kapcsolatok időn és téren átívelő melegsége az, ami az antropológust vonzza és hajtja-úzi, ami miatt – Balassival szólva – „ők mindent hátra hadnak”. Mert van-e csodálatosabb annál, mint amikor hosszú és hűvös távolságtartás – valójában beavatási periódus, amelynek során többször is próbára tesznek bennünket anélkül, hogy annak mi a tudatában lennénk – után először nevez egy öszbe csavarodó szakállú idegen „testvéremnek”, „fiamnak” és ajándékoz meg bennünket egy baráti gesztussal? Van-e felemelőbb annál, mint amikor az addig „távoli idegen” az erdő sűrűjébe érve hozzánk fordul és ránk kacsintva azt mondja: itt már beszélhetünk, most már magunk között vagyunk... és megosztja velünk érzéseit, felelmet, vágyait és keserveit? Van-e kedvesebb annál, mint amikor több tucat idegen kislány akar fürdéskor kíváncsiságtól vezérelve a szó szoros értelmében szemmel láthatóan meggyőződni arról, hogy valóban férfiak vagyunk-e; vagy amikor egy teljes falunyi sötétbőrű embertársunk felsorakozik, hogy egyenként elhaladva előttünk megsimogathassa „sápadt” bőrünket és cserébe mi is visszasimogatunk vagy 80-at közülük? És van-e, lehet-e meghatóbb annál, mint amikor egy idegen kisgyermek – aki napokon keresztül rettegve szaladt előlünk, az idegen elől – először ül az ölünkbe és elgondolkodva megcirógatja szakállunkat?

A megismerés megértést von maga után, a megértés pedig a legtöbb-ször megszeretést. Ettől kezdve az antropológus szíve kettéhasad. Itt is itthon van, és ott is otthon van. A saját kultúrája természetes módon az övé, azt az anyatejjel szívta magába; de már a másik is az övé, ahhoz is érzelmek fűzik, ráadásul azért meg is szenvedett; valahol félúton van a kettő között; mindkettőt szeretve, mindkettőt magának érezve, közvetíteni próbál közöttük; egyik tükrében látja a másikat. Legelső terepmunkám után, Pápua Új-Guineából hazatérve került újra kezembe Bíró Lajosnak, a nagy magyar természetbúvárnak és etnográfusnak a könyve, aki a századfordulón pápuák között eltöltött hétvényi távollét után így vallott érzéseiről: „Úgy kizökkentem az európai klímából, az európai életből, hogy évek kellettek, míg ismét visszazok-

tam úgy ahogy [...] Lassanként akklimatizálódtam [...] De világnézetem nem bír akklimatizálódni, nem tudok látni semmit a régi európai szemmel.” (Bíró Lajos: *Hét év Új-Guineában*. Budapest, é. n. [1923]: 11.) Az idézet annyira a szívemből szólt, hogy kimásoltam, és azóta is dolgozószobám falán függ. Azt hiszem, ez minden antropológus elkerülhetetlen sorsa. Miközben megismer, megért, majd megszeret egy másik kultúrát, maga is mássá válik: ráébred az értékek relativitására.

Szívem szerint ezért küldenék el mindenkit, legalább egyszer életében, ha csak néhány hónapra is, egyedül, messzire, TEREPRE: hogy megélje ezt a semmihez sem hasonlítható csodát, megtapasztalja a mások emberségét, keresztülmenjen azon a purgatóriumon, amit a megismeréstől a megszerettség vezető út jelent, aminek következtében látóhatára kitágul, empátiája megnő, érzelmi élete gazdagodik – férfivá és emberré válik.⁵

Vargyas Gábor tehát a mindannyiunkban benne lakozó (?) kalandvágyat éli meg a terepmunkában,⁶ tudósága mellett hivatalos és hivatásos utazó. Mindig erre készült, céltudatosan és eltántoríthatatlanul, számára elképzelhetetlen volt, hogy ne mindent a terepmunkára tegyen fel, és elvárta, hogy a terepmunka eme megfellebbezhetetlen szükségességét mindenki lelkesen, örömmel fogadja; értetlenül állt az előtt, ha nem mindenki osztotta teljes lelkesedését és önfeláldozását. Emlékszem, amikor hét hónapos terepmunkámra készültem, az elsőre azóta, hogy néprajz szakot végeztem, és hogy Vargyas Gáborral megismerkedtem. Hetek óta rengeteget voltunk együtt, folyamatosan a terepről beszélgettünk, Gábor maximálisan részt vett felkészülésemben: az anyagi lehetőségek előteremtésében, a technikai arzenál megtervezésében, a tudományos és az érzelmi felkészülésben. Még feleségével, Bettyvel is meglátogatott, hogy a terep ideje alatt szalmaöveztségüket élő párjaink is megoszthassák egymással a várható nehézségeket. Indulásom napján is felkeresett, hogy újra beszélgethessünk egyet, és hogy elbúcsúzhassunk egymástól. Már a lépcsőházban búcsúzkodtunk, amikor megérkeztek szüleim. Gábor lelkesen ecsetelte a terepmunka fontosságát, azt, hogy ez mekkora lehetőség, hogy örüljenek annak, hogy a fiuk erre adta a fejét. Édesanyám arckifejezése, udvariasan leplezett mély aggodalma éles kontrasztja volt az ő lelkesedésének, amitől Gábor szemmel láthatóan megzavarodott, nem igazán értette a helyzetet – illetve pont ekkor értette meg, talán először igazán a másik lehetséges szempontot is.

*

Már általános iskolás korában antropológus akart lenni, és ezért mindent megtett: elolvasott minden hozzáférhető, amit vadászirodalomnak, felfedező irodalomnak nevezünk. Minden kontinenshez, minden tájegységhez irodalmi élmények fűzik, benyomása, élményszerű képe van róla Kittenbergernek, Széchenyinek, Brehmnek vagy éppen Rudolf Luskacsnak köszönhetően.⁷ Középkorban már a Néprajzi Múzeumba járt gyakornoknak. Ugyan orosz-néprajz szakon kezdte az egyetemet, de rövidesen – dékáni külön engedéllyel – egyszakos néprajzos lett, hogy minden idejét ennek szentelhesse.

Amikor lehetősége adódott rá – márpedig sokszor adódott rá lehetősége – útra is kelt, hogy kielégítse kíváncsiságát. Mindig mindent alárendelt ennek a célnak, folyamatosan hajlandó volt érte nehézségek bizonyuló kompromisszumokat is megkötni. Első terepmunkája arra a terepre vezette, ahová gyerekkora óta készült, Óceániába. Szeretett volna a Trobriand-szigetekre utazni, ám a sors fítoraként az a terep akkor elérhetetlen volt, nem kapott kutatási engedélyt, így hirtelen rögtönözve úgy döntött, végigjárja a Bíró Lajos által körbejárt területet, és három hónapot töltött Északkelet-Pápua-Új-Guineában, valamint részt vett egy antropológiai, régészeti expedícióban Ausztráliában, a Cape York félszigeten is. Nem sokkal ezután ismerte fel, hogy többet – az akkori politikai helyzetnek köszönhetően – nem utazhat erre a területre, és azonnal kapott Bodrogi Tibor javaslatán, hogy a két ország közti akadémiai cserekapcsolatot kihasználva utazzon el Vietnamba, hogy az ottani hegyi törzsek egyikét tanulmányozza. Ekkor váltott véglegesen terepet: Óceánia helyett Délkelet-Ázsia kutatója lett, és töltött 1985-től kezdve összesen több mint 18 hónapot Közép-Vietnamban a brú törzs körében, egy hónapot a laoszi brúknál, majd 2007-ben egy Dél-Vietnamba átköltöztetett brú csoportnál végzett terepmunkát fél éven keresztül. Első terepmunkáit a két-két hónapos akadémiai ösztöndíjakra alapozta, sokkal több időt töltve ott, mint amennyire az ösztöndíja tervezve volt, saját magán spórolva meg a szükséges összeget, kitarásával elrettenve az öt eleinte folyamatosan kísérő, majd magára hagyó ügynököket is.

Hogy lehetett ilyen könnyedén terepet váltani, mi vezette arra, hogy elhagyja az ismert és már szeretett területet, az áttanulmányozott szakirodalom okozta tudományos magabiztosságot, hogy új területet legyen kénytelen megszokni, új nyelvet kelljen megtanulnia, új irodalomba kelljen magát beleolvasnia? Hogyan lehetett

JEGYZETEK:

[1] Vargyas Gábor: *Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása*. (Kultúrák keresztútján.) Budapest, L'Harmattan, 2008, 164.

[2] P. Bohannon – M. Glazer (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, Panem, 1997.

[3] „Miért legyenek én tisztességes? Kiterítenek úgyis! / Miért ne legyenek tisztességes! Kiterítenek úgyis.” József Attila: *Két hexameter*.

[4] Lásd pl. George E. Marcus: *Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*. *Annual Review of Anthropology*, 1995. vol. 24. 95–117.

[5] Vargyas Gábor: „Miféle hantik vagyunk mi?” (Nagy Zoltán „Miféle hantik vagyunk mi?” című kiállításának megnyitója 2000. március 17-én az Orosz Kultúra Házában.) *Néprajzi Hírek*, 2001. 30. évf. 1–4. sz. 43–45.

[6] Talán ez az, amiben a leginkább különbözünk egymástól. A terepmunka szakmai alapvetőségét és elkerülhetetlenségét magam is vallom, ám bevallom – ugyan életem és életformám kitörölhetem része az utazás, de – bennem nem lángol semmiféle kalandvágy. Gáborral szemben én sokkal inkább egyetérték Claude Lévi-Strauss-szal, aki *Szomorú trópusok* című könyvét ezzel a mondattal kezdte: „Ki nem állhatom az utazásokat meg a felfedezőket”, majd nem sokkal később így folytatta: „az etnográfus pályán nincs helye a kalandnak, ez csupán kénytelen-kelletlen velejárója”. (Claude Lévi-Strauss: *Szomorú trópusok*. Budapest, Európa, 1973: 9.)

[7] Sőt, valójában nem is igen érti, hogy fordulhat elő az, hogy nem mindenki ezen az irodalmon nő fel; mint ahogy az is megrendítő tapasztalata volt, hogy biológus érdeklődésű leánya inkább az állatokkal érzett együtt, nem a felfedezőkkal, vadászokkal.

[8] Mindez annyira sajátja Vargyas Gábor gondolkodásának, hogy Sárkány Mihály is ezt hozta fel Vargyas kiállításának megnyitóján (Sárkány Mihály: *Megnyitó az „Istenek, ősök és sámánok” című kiállításon*. *Néprajzi Hírek*, 2011. 3. sz. 54–57).

[9] Vargyas Gábor elsősorban a francia antropológia diskurzusaiban helyezi el tanulmányait, a francia etnológia elméletei állnak hozzá a legközelebb; a francia antropológiában érzi elsősorban otthon magát szervezetileg is, amit oda irányuló ösztöndíjai és személyes kapcsolatai is igazolnak, ez a tudományos közélet az, amelyben senki – legyen bármilyen elméleti felkészültsége – nem tudja magát észrevétetni elégséges tereptapasztalatok nélkül.

[10] Vö. 1Kor 13,1–13.

[11] *Marie Curie Host Fellowship for the Transfer of Knowledge*: „From Hungarian Ethnography to European Ethnology and to Social and Cultural Anthropology”.

Balogh Balázs köszöntője a Vargyas Gábor tiszteletére készült tanulmánykötet bemutatóján. (Fotó: Nagy Károly Zsolt)

minimális igényeiről is lemondani azért, hogy hosszabban maradhasson terepen? Ennek háttérében a terepmunkába vetett mély hit áll, hogy bármiről csak akkor érdemes beszélni, ha saját empirikus tapasztalatunk van róla. Csak akkor lehet igazán újat mondani, szavajárásával „igazán nagyot dobni”, ha olyat tudunk, amit mások nem tudnak, illetve olyan mélyen tudjuk azt, ahogyan mások nem tudják. Megfellebbezhetetlen mérföldkönek lenni elsősorban nem is a hazai, hanem a nemzetközi tudományos közéletben, egy terület igazi és elsőszámú szakértőjének lenni, hogy arról a területről elsőként mindenkinek ő jusson eszébe – ahogyan a Trobriand-szigetek kapcsán mindenki Malinowskira gondol –, ez volt a terephez való ragaszkodás mögött.⁸

Legfontosabb kutatási terepei mellett járt még terepmunkán a katu, a tau-oi, a chil, a churu, a lat és a thai nemzetiségek közt Vietnamban; hosszabb-rövidebb időt töltött antropológiai terepmunkán Kongóban és Angolában, Koreában, Irian Jayában (Indonézia) és Kínában, Yunnan tartományban. Egyéb útjainak, ösztöndíjainak katalógusát már meg sem kísérem összeállítani. Igazi utazó, az igazi utazók legalapvetőbb tulajdonságával, az olthatatlan tudásszomjjal, a megismerés utáni vágygal, kíváncsisággal. Szinte nincs a világnak olyan pontja, ami legalább álmaiban ne szerepelne, szinte nincsen olyan szeglete a Földnek, amiről hallva ne mondaná a jól ismert mondatot: „gyerekkorom óta készülök ide is”.

*

Vargyas Gábor számára az antropológiai elméletek is csak akkor és csak addig érdekesek, amikor és ameddig segítenek a terepen tapasztalt jelenségek értelmezésében, felfejtésében. A terep – a francia tudományosság alapállásához hasonlóan⁹ – számára nemcsak igazolása, legitimációs alapja az antropológus munkájának, hanem leglényege annak. Az önmagáért való elmélet számára csak *zengő érc és pengő cimbalom*;¹⁰ az elméletnek használnia kell: segítenie kell a dolgok megértését. Soha nem vonzották tudományos divatok, soha nem ült fel egyetlen tudományos áramlatnak sem. Ez a kérlelhetetlen elkötelezettség ma Magyarországon, ahol az elmélet és a terepmunka viszonyát a hazai kulturális antropológia sajátos tudománytörténeti fejlődésének köszönhetően ellentétesen ítélik meg, elegendő volt ahhoz, hogy írásai ne mindig kapjanak kellő visszhangot, ne számítsanak feltétlenül divatosnak.

Nem illeszkedik tökéletesen a magyar tudományos közéletbe amiatt sem, hogy soha, semmilyen érdek miatt nem akarta szétválasztani azt, ami szerinte egyívű tartozó. A Magyarországon egymással igen bonyolult tudománypolitikai kapcsolatban levő néprajztudomány és az itthon önálló szereplőként csak a nyolcvanas

évek végén jelentkező kulturális antropológia tradícióit folyamatosan megpróbálta összeegyeztetni. Rendíthetetlenül hangsúlyozta és hangsúlyozza a kultúratudományok és a társadalomtudományok paradigmatis rokonságát, és sokáig szinte egyedül képviselte azt a véleményt – mindkét szakirodalmi tradícióban járatosként –, hogy értelmetlen a néprajztudomány és a kulturális antropológia között árkot ásni, mindkettő tradíciójából kötelességünk felhasználnunk azt, ami abban fontos, ami továbbvivő. Tudatosan törekedett a néprajztudomány megújítására, az addig uralkodó kutatási irányok mellett új kérdések megfogalmazására, vagy régi kérdések átfogalmazására a mai viszonyoknak megfelelően. Ennek szellemében alakította ki – helyesebben vitte tovább – két cikluson keresztül tanszékvezetői periódusa alatt a pécsi tanszék oktatási programjának koncepcióját is: kényesen ügyelt arra, hogy az etnográfia, a folklorisztika és a kulturális antropológia oktatásának az egyensúlya ne boruljon fel. Mindemellett véleményem szerint egyedülálló néprajzoktatási koncepciót vezetett be tanszékén: az új, gyakorlatorientált képzési modell célja nem egyszerűen egy körülhatárolt ismeretanyag, egy tudományos kánon átadása, hanem elsősorban egy működőképes kutatói paradigma, egy tudományos eszközkészlet megmutatása. Ezt a szemléletet tudatosan vezette be: ennek megfelelően alakította át a tanszékvezetése alatt kényszerűen generációváltáson áteső tanszék személyi állományát, és ennek kidolgozására vezetett a hazai társadalomtudományok körében egyedülálló európai uniós projektet 2005 és 2009 között.¹¹

Ezt a véleményét erőteljesen, ha szükségesnek érezte, vehemensen képviselte vitafórumokon és személyes beszélgetésekben is, és ez a hozzáállás volt az, amit tanítványaiba is átlántált. Sosem akart beállni semmilyen szekértáborba, még azt is kockáztatva, hogy a viccbéli katonákhoz hasonlóan a táborok között rekedve kérdezhesse: „És mi, szegény belgák, hova álljunk?”. Hogy mégsem szigetelődött el, az csak tudományos teljesítménye megkerülhetetlenségének köszönhető, amit nem lehet egyszerűen lesöpörni az asztalról egyetlen tudománypolitikai vita hevében sem.

*

A jó születésnap ajándék mindig személyre szabott, és nemcsak a címzetthez, hanem róla is szól. Meghívásos tisztelegő kötetünk ezért tematikusan szerveződik: a benne levő írások Vargyas Gábor legfontosabb tudományos érdeklődési területéhez, a vallásantropológiához kapcsolódnak hol szorosabban, hol kicsit lazábban. A legtöbbjük komoly terepmunkán alapul, némelyikük még kutatási terepére, Délkelet-Ázsiára is rímel. A szerzők között vannak kollégák, tanítványok és/vagy barátok is. Egyben pedig biztosan megegyezik minden tanulmány: jó szívvel íródott.

Kedves Gábor, az Isten éltesen hatvanadik születésnapodon!

Nagy Zoltán

Szerzőnk a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz - Kulturális Antropológia Tanszék vezetője, egyetemi docens

CSENDER LEVENTE:

FEHÉR OLCIT

Kucori kint lakott Budapest kültelki részén egy kulipintyóban, s tél közeledtével sem gondolt arra, hogy be kéne húzódnia a melegebb városba. Az utcában esténként román beszédet hallott, s nevetett is magában sokszor, hogy Székelyföldön nem volt román szomszédja, hát Budapesten lett. Azokkal a feketemunkás románokkal, akik a szomszédjában laktak, s a közeli kőbányában fejtették az „ürömi latin mediterrán követ”, s esténként dobozos sörökkel a szatyrukban tértek meg a kültelki kvártélyba, nagyobb lelki rokonságot érzett, mint a belváros álkávéházi életének szereplőivel, akikhez sem a múltja, sem a jelene nem kötötte. Noha több mint egy évtizede élt a magyar fővárosban, mindig megmaradt kicsit kívülállónak, és nem is vágyott arra, hogy elkeveredjen a főváros forgatagában.

Karácsony közeledtével a románok hazamentek, s Kucori is bepakolt nagy kék hátizsákjába, legyalogolt a HÉV-állomásra, és elment a józsefvárosi kínai piacra. Ruhákat vásárolt magának, ajándékokat ennek-annak, aztán elindult a népligeti buszállomásra, ahol karácsony előtt mindig nagy kupleráj szokott lenni. A csencselő cigányok, árusok, pénzváltók és kóbor vendégmunkások ilyenkor mind veszik az irányt hazafelé, s Kucorinak jól is esik, mikor megérkezik a buszok közé, a kívülállók közé, akik közül sokan feketén dolgoznak, és akik szintén nem keverednek, mint ahogyan az erdélyi buszoknak sem adnak helyet fő pályaudvaron, hanem csak hátul a kert végében parkolhatnak. Így szokott ez lenni, de ki törődik vele? A busztársaságok nemigen foglalkoznak ezzel, ők ott is jó helyen vannak, aki akarja, úgyis megtalálja. Kucori is azért ment oda, mint a legtöbben, hogy menjen haza a családjához, habár családja a szó szoros értelmében nem volt, mert vagy elmentek nyugatra, vagy alkoholisták lettek, vagy elborult az agyuk, vagy öngyilkosok lettek, csak egyetlen személy maradt meg épen, a nagyanyja. Vele szót tudott érteni, ő érdeklődött leginkább a világ újdonságai iránt, haladt a korrallal. Sajátos értékrendszere volt az öregasszonynak, például lenézte Kucorit azért, mert az egyetemen nem tanult tévészerelést, de felnézett rá azért, mert megtanult úszni. Kucori még nem alapított családot, ezért vele szokta tölteni a szent ünnepet. Mert az ünnepnek voltak számára elengedhetetlen részei, ami nélkül nem ünnep az ünnep: fehér legyen a föld, mikor kilép

az éjféli miséről, roppanjon meg a hó a lába alatt, a kályhán rotyogjon a gömböcsös töltelkes káposzta, frissen vert házi kenyér s diós kalács legyen az asztalon, a nagyanyja tálaljon, egyenek, igyanak egy pohár jó oroszhegyi szilvapálinkát, amit Somlyón szenteltvízként kínálnak a barátok, s beszélgessenek, míg ki nem virrad.

Kucorinak minden hazautazás egyben időutazás is volt. Budapesten felemelte lábát a földről este, s reggel Székelyudvarhelyen lépett le (kivéve Királyhágót, ahol leszállt, megevett öt miccset, megitta gyöngyöző Ciuc sörét, ez ugyanolyan szerves része volt az utazásnak, mint az útlevél-ellenőrzés a határnál). Nemcsak kiutazott az újkori Európából, hanem vissza is utazott a múltba, vissza a gyerekkorba, ahol történtek vele kiszámítható dolgok, de történt mindig valami furcsa is.

A legutóbbi furcsaság az volt, hogy mikor kiörvendezték magukat, és örültek az újbóli együttlétnek, nagyanyja kihívta Kucorit a házból, és mondta neki, hogy kövesse. Átmentek a szomszédhoz, az öregasszony valamit súgott a szomszédnak, aki odament a garázshoz, kinyitotta a kaput, benn állt egy hófehér Olcít. Az öregasszony mosolygott, hol Kucorit nézte, hol a kocsit. Először Kucori nem hitt a szemének, aztán emlékeztette rá a nagyanyja, hogy azt ígérte volt neki, hogy amire végez az iskolával, vesz egy kocsit. Ezt el is felejtette, nem is vette komolyan annak idején, de az öregasszony tartotta a szavát.

– Már a kicsi kutyának is kocsija van, neked miért ne legyen? – tette fel a kérdést a nagymama. Nyomatékosítva a történeteket mindjárt átadta Kucorinak a forgalmi és a slusszkulcsot. A szomszéd a saját kocsijáról elindította az Olcítot, mert az akkumulátor persze le volt merülve, aztán az öregasszony is, Kucori is kirittentették magukat, és mentek a városba. Az utat belepte a hó, a vízzel teli gödrök befagytak, és a különben híresen pocsék út olyan sima lett, mint az aszfalt. Vettek motorolajat az Olcítba, hólancot, megtankolták, és az sem érdekelte őket, hogyha lefuladtak a városban, mert jött egy fiatal apáca, és a nagymamával közösen addig lökték, míg puffogni nem kezdett a csodajárgány. Négy tehén árát adta érte az öregasszony, nem hagyhatta őket cserben.

Másnap reggel már a saját csűrjük kapuját kellett kitárnia Kucorinak, hogy kezelésbe vegye a fehér Olcítot. Per-

Csunder Levente (1977, Székelyudvarhely) író, tanár. 1991 óta Magyarországon él. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2005-ben. Móricz Zsigmond- (2005) és a Barankovics István Alapítvány ösztöndíjában (2009) részesült. Novellákat ír, kötetei a Magyar Napló Kiadónál jelentek meg: Zsírnak való (2003), Szünőföldem (2006), Fordított zuhanás (2010).

sze nem indult a hideg miatt, meg a rossz akkumulátor sem segítette őt előbbre, de Laci a cseléd már vezette elő Rigót, fogta be, kötötték utána a kocsit, a szomszéd gyerek riasztotta a lovat, Laci elől futott, Kucori az Oltcitből kiabált ki, hogy egy lóerős a kocsija. Futtatták a lovat fel a falu végére, aztán ki a szemközti dombra, de az Oltcit nem indult. Mint egykor, ahogy a szánkó elé fogták a kutyát, úgy húzatták az Oltcitot a lóval, és visszakacagtak a gyermekkorba. Délutánra sikerült egy töltőt szerezniük, amivel elindították a gépet. Kucori meg se állt a városig, akkumulátort vásárolt, kicserélte a régit, de hazafelé az Oltcit bedöglött. Kisütött a nap, a fagy megereszkedett, olvadni kezdett a hó, a gödrök előbújtak, a sár mélyült, s ő integett az út szélén, kéregette a benzint, de az egyik Daciásnak slagja nem volt, hogy kiszívja a benzint saját autójából, a másíknak benzinje nem volt, amit kiszívjon. Már sötétedett, mire valahogy hazavergődött. Este nekiállt szerelni, bár nem tudta, mit hogyan kellene megjavítani. Közben arra gondolt, hogy ez Romániában régen is így volt, ha valakinek kocsija volt, annak egyben szerelőnek is kellett lennie, különben nem volt esélye közlekedni.

Harmadnapra a havat egy nagy eső mind elmosta, kifelétedett az út, a falu sárfészekké változott, gyalogosan is csak gumicsizmában lehetett közlekedni. Kucorinak újra a városba kellett mennie, de közben megint kifogyott a benzinje. Nem ette, zabálta az üzemanyagot a csodagép. Kucori intette le a Daciákat, kért egy liter benzint, ment egy kicsit. Aztán defektet kapott, mert az asszonyok a hamut korábban a havas útra ürítették, hogy ne csússzon annyira, s a hamu tele volt szeggel, mert szeges deszkát is raktak a tűzre. Kucori kicserélte a kereket. Újra elindult. Mire a városba ért, alig látott ki az ablakon, olyan sáros lett az autó, de sáros lett Kucori nadrágja, bakancsa, dzsekije is. Tankolt volna, de nem tudta levenni a tanksapkát. Kulccsal, csavarhúzóval is piszkálta, de nem sikerült letörnie. Reménykedett, hogy hazaér, de az ajándék Oltcit félúton kilehelte a lelkét. Hiába szerzett volna benzint, ha nem tudta beleönteni. Szerszám nem volt nála. Egy óra kínlódás után lakáskulcsával letörte a tanksapkát, egy ötlite-

res kannát is vett, megtöltötte, és elindult a Hosszúmezőn felfelé. Azt az utat már annyiszor, de annyiszor megtette gyalog, csak akkor nem zavarta semmi, mert ismerte a helyi viszonyokat, és nem volt kocsija. Szinte nappali fényrel világított a telihold, vörös karikákat rajzolt a vékony felhőrétegre, hosszú árnyékot festett Kucorinak, aki dühös autótulajdonosként gyalogolt a sáros úton.

Kucori azt vette észre, hogy már napok óta nem ír, nem tanul, nem él, hanem Oltcitot bütyköl, fát hasogat, tehenet fej, jókat eszik, az erdőre megy fáért a fiúkkal, vasaltatni viszi a lovat, ha a bolt előtt mennek el, sörre hívják meg, ha szekeresrel találkozna, pálinkával kínálják, napról napra több munka szakad a nyakába, egyre jobban beszipantja a „muszáj” anyagi világ. Próbálgatta az Oltcitot, de egyre több baja lett, kezdetben Szeredába akart menni, aztán már Udvarhelyre is félt nekiindulni, végül már a kapun sem volt kedve kimenni. Az Oltcitból kifogyott az erő, csak köhögött és fulladozott. Kucori látta maga előtt a jövőjét, ha marad, hogy addig issza a pálinkát, míg lekönyul a füle, hogy minden, amit felépített, egyszerre összedől. Más világ van arra, ott azt mondják, két erős kéz kell, egy nagy buta fej, s megy minden a régi úton. Olyan erős a rög, hogy azon változtatni úgyis képtelenség. Amit ő tud, az ott semmit nem ér. Csak az ezermesterek érnek ott valamit, de ő nem akar ezermester lenni, hegeszteni, fűrni, faragni és Oltcitot szerelni. A létben akar tevékenykedni, de arrafelé, ha megereszkedik az idő, nagy lesz a sár, az ember bezárva érzi magát, és azt érzi, hogy egyre nehezebb onnan kijutni.

Este odament a nagyanyjához, ránézett, és azt mondta, hogy a kocsit adja vissza annak, akitől vette. Nem erre az útra való. Nem akarta az öregasszonyt megbántani, a négy tehén ára óriási áldozat volt, de mégis rosszul esett mindkettőjüknek ez a rövid beszélgetés. Kucorinak azért, mert nem tudott örülni a marasztaló ajándéknak, és hiába minden, ő újra az elmenésre gondol. Az öregasszonynak azért, mert erején felül teljesített, mégsem örül az unokája.

A faluban már híre ment, hogy Kucori gyalog érkezett, de kocsival járkal. Annak a visszhangját már nem hallotta, az emberek mit szólnak ahhoz, hogy kocsival járkal, de szekérrel vitték ki a buszra hatalmas, kék hátizsákjával együtt. Úgy ment el, ahogy érkezett, gyalog, hátizsákkal.

*Csunder Levente: Szünőföldem című kötetéből.
Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2006.*

Erdélyi magyar népművészek

Nem akármilyen könyv jelent meg az erdélyi magyar tárgyalkotó népművészetéről, vagy inkább magukról a népművészekről. Viszonylag vékony füzet, de hatalmas a munka, amivel Szatmári Ferenc, a Romániai Magyar Népművészek Szövetségének elnöke összegyűjtötte – összekönyörögte –, megrostálta, megszerkesztette és kiadta ezt a több mint száz népművészt és munkásságukat bemutató könyvet. Jól tudjuk, hogy egy-egy konferencia néhány tucatnyi előadójától is milyen nehéz összeszedni az abból készülő kötet írásos anyagát, le a kappalappal tehát a szerkesztő következetes és kitartó munkája előtt.

De tiszteletre méltó az a teljesítmény is, amit a benne szereplő népművészek felmutattak. Hiszen ezek a kétkezi művészembekek kiválóan értenek a vésőhöz, a kalapácsához, a tűhöz, a koronghoz, osztovátához, kemencéhez, ecsethez, írókához és minden mesterségükhöz szükséges eszközhöz; pompásan vésnek, fűrnak, korongolnak, szőnek, hímeznek, kovácsolnak, tehát minden kézműves munkát örömmel és nagy szakértelemmel végeznek, de többségük egyetlen dolgot nem szeret, vagy mondjuk így,

rühell, mégpedig az *írást*. Csupán néhány olyan népművésszel találkoztam a könyvben, aki láthatóan szívesen ír, mégpedig tojást, kalotaszegi terítőt... De betűt fölfehéretten ők sem.

Persze, akad a népművészek között is íróféle, de nem ez a jellemző. Ezért is méltatom ilyen lelkesen Szatmári Ferenc szerkesztői teljesítményét, hogy ezt a százegynéhány embert – ő tudja mivel és hogyan – rávette az írásra. S mivel figyelemmel kísértem a könyv születésének körülményeit, vagy legalábbis hallottam felőlük egyet-mást, nyugodtan kijelenthetem, hogy ez az írásokat „toborzó” munka minden bizonnyal nehezebb volt, mint az írások megszerkesztése, vagy talán helyesebb, ha így mondom, az összegyűlt anyag tilolása, léhelezése, gerebenelése, fészülése. Hiszen, mi egyéb lenne a szerkesztői munka, mint a kenderfeldolgozásból ismert műveletek szellemi vetülete: elválasztjuk a szálát a pozdorjától, a finomat a durvától.

Akárhogyan is, elkészült a kézirat, amiből aztán megszületett ez a szépséges könyv. Mert itt aztán valóban elmondhatjuk, hogy egységben van a tartalom és a forma, az ol-

vasmány és a látvány. A tördelés célzerűsége, a képek harmóniája, a lapok vízjel-szerű, írásosra emlékeztető háttérdíszítése szemet-lelket gyönyörködtetően keretezi a szöveget és a szövegbe foglalt képeket. A kiadvány szemérmesen hallgat a tipográfus személyéről, így fölmerül a gondolat, hogy ez is Szatmári Ferenc munkája vagy legalábbis ötlete lehetett. Minden népművész egy egész oldalt kapott a bemutatkozásra, ami egy arcképet, 1300–1400 leütésnyi szöveget, és néhány, az alkotásokból ízelítőt nyújtó, színes képet jelent. A szövegek egyes szám első személyben készültek, köztük a tárgyyszerű bemutatkozástól a bensőséges vallomásokig mindenféle stílussal találkozunk. Megtudhatjuk továbbá a százhárom népművész elérhetőségét, azt, hogy az erdélyi magyar népművészek szervezetei közül melyikhez tartoznak, s azon belül milyen „címeikkel és rangokkal” rendelkeznek.

A könyvet lapozgatva, képeiben gyönyörködve, majd az elsőől az utolsó sorig elolvasva elámultam a benne található sokszínűségen és gazdagságon. Nem rösteltem megszámlálni: huszonhét népművészeti területen osztozik a százhárom népművész.

ELŐSZÓ

Erdélyben még ma is több ezerre tehető azoknak a száma, akik a kézművességi szintjét meghaladóan, a szó igazi értelmében vett népművészek. Tevékenységem során sok ilyen emberrel találkoztam, akik nincsenek tudatában született adottságaiknak, de akik közül többen is a népi iparművészet szintjén alkotnak, vagy akár a népművészet mesterei is lehetnének.

Szép és jó tulajdonságaik mellett, sajnos, képtelenek felmutatni valós értékeiket, már csak azért is, mert elkötelezett és alázatos emberek, akik úgy vélik, hogy önmagáért az alkotás örömeért dolgoznak. Ez volt a népművészet, és még ma is ez.

A megjelenő szakmai életrajzok önvallomások, amelyek néhány mondatban felvillantanak soha el nem mondott élményeket, életfelfogásokról vallanak. A sorok közül vélem kiolvasni az elkötelezettség ösztöne óhaját, hogy szeretnének többet tudni, adni. Talán ezek a sorok hozzásegítenek ahhoz a felismeréshez, hogy mindnyájan tanulhatunk egymástól, ha van erőnk megnyilatkozni, tudatosítják bennünk a szóbeliséget felváltó intézményes oktatás hiányát. Az önéletrajzokból kiérzem a közösségi élet szükségességének felismerését, amely éppen olyan fontos a közösségnek, mint az egyénnek az egészség. Talán így többen is megérthetjük, hogy a hagyomány nem azért érték, mert régi, hanem mert több generáció tapasztalata alakította az időben, csiszolta a mai formába, mert a paraszti kultúra bölcsességét hordozza magában. Az alkotók értéket képviselnek, alkotási területük, életvitelük és gondolkodásmódjuk a népművészetre jellemző paraszti életformába illeszkedik bele, a népi ízlés szerint munkálkodnak.

Alkotók és alkotások megítélése mégis sokszor viszonylagos. Nehezen értelmezhető, hogy népi hagyományokra bivatkozva néhol a túlzott egyénieskedés legyen jellemző, hiszen a közösségi művészet szellemét tisztelnünk kell. Az újítást csak olyan mértékben fogadhatjuk el, amilyen mértékben az a hagyományosnak többet értéket ad. Tehát az újítás nem mást, hanem jobbat, továbbvitelt kell jelenteni. Félő, hogy a céltalan újítási folyamat csak leértékeli azt, amire méltán lehetünk büszkéek.

Az alkotótól elvárható, hogy szakterülete múltját, hagyományait, formavilágát, díszítményeit, korstílusait, valamint az alkotáshoz szükséges szakmai-, technikai- és anyagismeretet birtokolja, és azokat a tárgyalkotás folyamán magabiztosan alkalmazza. A jó vagy rossz tárgy nem magánügy.

Úgy tűnik, szinte minden baj oda vezethető vissza, hogy az erdélyi falvak népének, a magyar nemzetiségnek nincs – vagy csak igen vékony rétegű – a felelős értelmisége, illetve a meglévő értelmiség nem elég tevékeny. Ennek hiányát megérzik a közösségek, mert nincs, aki példát mutasson a hagyományos értékek megbecsülésére, nincs aki tudatosíthatná a helyi közösségben, hogy milyen hatalmas kincsrel rendelkeznek.

Nálunk helyenként a hagyománnyal még együtt élünk a mindennapokban, nem szabadidős tevékenység csupán. A civilizáció negatív hatására sajnos a népi kultúra önkifejezési eszközei elhalványulnak, mert helyel-közzel a közösségek saját értékeiket sem ismerik vagy nem értik meg. Néha nem találják az összefüggéseket a motívumok és mondandók, a tárgyi népművészet és magyar önképük között.

A természet közelében élő erdélyi ember lelkében és képzeletében a környező világ valósága természetes kifejezőeszközökké lényegül. A népművészetben ezt a szépet és ezt a jót próbálják áthozni a jelenbe.

A népművészek olyan hagyományos termékeket készítenek, amiket nem szabad veszni hagyni. Közülük nagyon sok kiemelt értékű, bár egész Erdélyben nem találni alkotóházakat, nincs megoldva a tárgyi népművészek oktatása, továbbképzése.

Mindenképpen értékelnünk kell azonban, hogy a népművészek valami szemmel látható formáltak a világ számára, hogy közösségük értékeit mutatták fel, és ez nemzeti kultúránk feltett kincse.

Hiszem, hogy az idő a természetes anyagoknak, emberközeli, művészi és hagyományos kifejezési módoknak kedvez. Hiszem, hogy eljön a nap, amikor az ember minden területen a mainál emberibbet igényel.

*Szatmári Ferenc,
a Romániai Magyar Népművészeti Szövetség elnöke*

Több mint egynegyedük *farag* – fát, ritkán csontot –, feleannyi *hímez*, tizedrésziük sző, kevesebb mint tizedük *korongol* és jónéhányan a *bútorfestésben*, a *viselkedéskészítésben* lelik örömeiket. Van köztük egy-két ritkább népművészeti ágnek hódoló, mint *bogozó*, *bőrműves*, *citerakészítő*, *csipkeverő*, *csuhéfonó*, *ékszerkészítő*, *gyöngyfüző*, *kosárfonó*, *kovács*, *sztygyártó*, *taplász*, *tojásíró*, *tűzzománc készítő*, *üvegfüvő*, akikből mindössze egy-két alkotó szerepel a kötetben.

Területileg meglehetősen egyenetlenül oszlanak meg a kötetben szereplő népművészek, de hát senki sem állítja, hogy a könyv reprezentálná az erdélyi népművészek teljes körét. *Székelyföld* (Udvarhely, Háromszék, Csík, Gyergyó) képviselteti magát minden tekintetben a legnagyobb arányban; a népművészek egytizede *kalotaszegi*, vagy ottani művészetet művel, de vannak a *Barcaságból*, a *Mezőségről*, a *Szilágyságból*, sőt mutatóba – gondolom a szerkesztő úrra való tekintettel – *Szatmárból* is.

Az inkább illusztrációs, mint dokumentációs célt szolgáló képeket nézegetve és a bemutatkozó szövegeket olvasva – számomra legalábbis – úgy tűnt, hogy ezek az emberek igen nagy örömet találnak a munkájukban. Fölismerhető az önvalomásokban az az eredeti inspiráció és az a hagyományos kapcsolat, ami az ember és a megalkotott használati- vagy dísz tárgy között a korábbi nemzedékekben megvolt.

Nem véletlen, hogy a mákófalvi *Kovács Pali Ferenc* bútorfestő saját édesapját idézi, aki így oktatta őt: „...*azokat a virágokat rakd, amelyek neked is tetszenek!*”. De föltehetjük a kérdést: mi tetszik egy-egy kalotaszegi, korondi, vagy éppen csíki népművésznek? Nyilvánvalóan elsősorban az, amiben felnevelkedett, amiben értékrendje, ízlésvilága gyökerezik.

Az olasztelki *Nagy György* kovácsmester szavai mottóként is illenének a hagyomány-

hoz ragaszkodó népművész ars poeticájához: „*Minden munkám a hagyomány alapján készült saját tervezésű kézműves termék, amelyekben művészi megoldásokra törekszem.*”.

Persze, nem az összes alkotó érzi és vallja magát a szó valódi értelmében *népművésznek*. Az indítékok között olykor szerepel a kenyérkereset, a megélhetés is, amit nem kell röstellni. Gondoljunk csak Munkácsy Mihályra, aki nem a legnagyobb műveiből, nem Krisztus-jeleneteiből gazdagodott meg, hanem a francia szalonok sekélyesebb világának megfestésével. Végül is, hol van kőbe vésvé, hogy a népművészeknek föltétlenül koplalniuk kell?

Szerepelnek ebben a könyvben olyanok is, akik elsősorban nem alkotásaikkal, hanem azzal szolgálnak a népművészetet és a népművészeket, hogy összefogják őket, kiállításokat szerveznek számukra, kiadványokba való szövegeket „préselnek ki” belőlük, ismeretterjesztő népművészeti gyűjteményeket állítanak össze, vagy művészi képeken, fényképeken rögzítik a népművészeti alkotásokat, megnyilvánulásokat.

Ez a könyv tehát fontos, értékes munka. Fogalmazhatunk úgy, hogy valóságosan *népművészeti*, de mindenképpen a népművészetet szolgáló *alkotás*. Mint említettem, százhárom népművész és huszonhét népművészeti műfaj szerepel benne. Azonban a könyvekre nemcsak az jellemző, ami megtalálható bennük, hanem az is, ami hiányzik belőlük. Megkérdeztem tehát a könyv szerkesztőjét, hogy mennyiben reprezentálja ez a kiadvány a romániai magyar népművészet egészét, vagy inkább a jéghegynek csak azt a bizonyos csúcsát lássuk-e benne, ami az egésznek egytizednyi részét mutatja a külvilág számára.

– Semmi esetre sem teljes – válaszolta Szatmári Ferenc. Elmondta, hogy Romániában mintegy ötszáz „népművészt”, a nép-

művészet valamelyik ágával foglalkozó embert tartanak számon, akiknek talán a fele tekinthető aktívnak. A többiek inkább magánügynek, saját kedvtelésre, „hobbiból” művelt passzióknak tekintik népművészeti próbálkozásait. Ez persze semmit sem von le érdeklődésük komolyságából, hiszen ez így is nagyon értékes szabadidős tevékenység, örömet szerez és értelmet ad az ember életének. Zömmel ők azok, akik nem akarnak bekerülni egy ilyen, népművészeket számba vevő kiadványba, még kevésbé annak költségeihez akár csak száz lejjel is hozzájárulni.

De számoljunk tovább! Az ötszáz „potenciális népművész” felének is csak *kétötöde* szerepel a könyvben. Ennyi embert sikerült tehát rávenni a bemutatkozásra, az anyagi hozzájárulásra, képek, szövegek készítésére és beküldésére. Aki ismeri és átérzi a szerkesztés gondjait és nehézségeit, nem fogja kevesellni ezt az arányt, még kevésbé fogja lebecsülni a szerkesztő szerzőket mozgósító képességét.

Mindazonáltal úgy gondolom, ebben az ízléses kötetben, amely *első ízben* veszi számba a romániai magyar népművészeket, benne van az Erdélyben népművészetet foglalkozók színe-java. Vagy mondjuk így, majdnem benne van! Mert azért jelentős fehér foltokat láthatunk. Hogy mást ne mondjak, a Kásonokból, a Gyimesekből, Moldvából, Déva környékéről, Mezőségről nincs, vagy alig van anyag.

Most ennyi tellett, ennyire futotta a szövetségétől, ennyi a népművészek közösségétől. Tudom, sokan sajnálják majd, hogy nem tettek többet a könyvbe való bekerülésért, sokan búsulnak majd, hogy kimaradtak. Abban is biztos vagyok, hogy a következő kiadás ennél is gazdagabb lesz. Mi pedig örülünk, hogy elkészült az első katalógus, és fedezzük fel az *Erdélyi magyar népművészek* kötet segítségével, hogy milyen gazdagok vagyunk, milyen kincsek között élhetünk!

Halász Péter

Erdélyi magyar népművészek. A szakmai önéletrajások felhasználásával írta és szerkesztette Szatmári Ferenc. Kiadja a Romániai Magyar Népművészek Szövetsége. 2012, Csíkszereda. Megvásárolható a Hagyományok Házában.

Mindennapi kenyерünk

„Megettem a kenyérem javát” – lassan magamról is elmondhatom ezt. Hiszen, amikor a hagyományos paraszti ételleket idézem fel, szinte nincs olyan, amelyikről ne lenne valamilyen személyes emlékem. Így vagyok a kenyérsütéssel is. Apai nagyanyámnak Gyómán két búboskemencéje is volt. Az egyik az első szobát melegítette a konyhából fűtve, a másik a ház folytatásában levő régi szoba-konyhában állt. Itt ücsörögtem végig öt-hat évesen néhány kenyérsütést, s majszolhattam elsőként a frissen sült, ropogós héjú cipót. Ugyancsak kisgyerekként engem küldtek a sarki boltba a zacskóba kimért liszttel „cserekenyérért”. Később, már biciklivel egyenesen a híresen jó minőségű pékárut előállító gyomai Kenyérgyárba jártunk, s bizony sokszor kikaptunk, mikor nem bírtunk ellenállni a frissen sült ropogós héjú kenyérnek, s a hazaúton alaposan megdézsmáltuk a bevágásnál kifordult, különösen ropogós, s a másik oldalon foszlós-puha héjat. Egyetemistaként nyári „kenyérkeresetem” két ízben is a gyárban szereztem. Örökre emlékezetembe vésődtek az izmos, jókedvű pékek gyakorlott mozdulatai, akik minden egyes háromkilós kenyéret egyenként átgúrtak, s máig érzem a kemence perzselő melegét, ahogy a szakajtó kosarakból tempósan borogatom a felém nyújtott sütőlapátra a gömbölyű tésztakupacokat, miután belenyomtam az aljukba a címkét.

*

A kenyér minden nap asztalunkra kerülő, alapvető táplálékunk. Számos szólásunkban, állandósult szókapcsolatunkban is kifejeződik, hogy gyakran magát az életet, a megélhetést jelenti. Beszélhetünk kenyérkeresetről, kenyérkeresőről, nehéz kenyérről, kenyéren és vízen, alamizsnakenyéren előről, vagy olyan emberről, aki végképp elvesztette a kenyéret. A kenyér tehát fontos számunkra, ezért mondhatjuk, úgy kell, mint egy falat kenyér. A remény költői kifejezése: lesz még szőlő, lágy kenyér. E szólásban együtt szerepel az újszövetségi áldozat két összetevője, a bor és a kenyér, amely Jézus testét és vérének szimbolizálja. Ahogyan János evangéliumában olvashatjuk: „*Én vagyok az élet kenyere. Aki hozzám jön, többé nem éhez, s aki bennem hisz, nem szomjazik soha.*”

GYORS KOVÁSZ

Hozzávalók: 20 dkg liszt, 1,5 dkg élesztő, 1 ek. méz, csipet aszkorbinsav (elhagyható), 2 dl víz

Elkészítés: A hozzávalókat egy nagy tálba öntjük, és alaposan elkeverjük. Sűrű palacsintatészta-szerű masszát fogunk kapni. A tálal egy folpack-kal letakarjuk, és félretesszük pihentetni. Néhány óránként megkeverjük. A massa először a többszöröse fog dagadni, majd összeesik és savanykás illata lesz. 12 óra elteltével, amikor újra buborékok keletkeznek a masszában, felhasználhatjuk. A fel nem használt kovász a hűtőbe téve akár két hétig is eltartható. Ha az összes kovászt belegyúrtuk a kenyérbe, akkor a bedagasztott tésztából lecsíphetünk egy darabot és befőttesüvegben ezt tesszük a hűtőbe. Ez lesz a következő kovásznunk.

ROZSOS KENYÉR

Hozzávalók: 23 dkg gyors kovász, 20 dkg világos rozsliszt, 30 dkg finomliszt, csipet őrölt kömény, 2 kk. só, 1 kk. cukor, 1,5 dkg élesztő, 2,5 dl víz

Elkészítés: A hozzávalókat dagasztógéppel vagy kézzel alaposan megdagasztjuk. Meleg helyen a duplájára kelesztjük, majd óvatosan átgúrtuk és megformázzuk. A megformázott kenyéret sütőpapírral borított lemezre tesszük, és még 20 percig kelesztjük. Vízzel megkenjük, majd 190 °C-ra előmelegített gőzös sütőben 35-40 perc alatt ropogósra sütjük. A gőzt a sütő aljába helyezett kis vízzel töltött tálal érhetjük el. Ez a módszer kalácsnál, pogácsánál és egyéb kelt tésztáknál is jó szolgálatot tesz, mert nem szárad ki a sült tészta.

Bartók Béla a kenyérsütésről

Amikor az Amerikában tartózkodó Bartók Bélának „hazai” kenyérral szerettek volna kedveskedni, ő megbotránkozott a porcelántálban dagasztott, délután kelesztett, villansütőben sült kenyéren: „*Maguk tehát így sütnék kenyéret – mondta [Bartók], közelebb lépve az asztalhoz. – Hideg porcelántálban, fémkanállal, a délután kellős közepén. Nem csuda, ha a maguk kotyvalékjai semmihez sem hasonlítanak, ami megérdemli a kenyér nevet. [...] Elsősorban is [...] hajnalban kell sütni, hajnalban, amikor az éjszakáról maradt sötétség összevegyül a kelő nap fényével, s olyan konyhában, amely nem hideg a porcelán és zománcos edényektől, mint a kórház. Igen, a konyha felsötétjében és félvilágosságában, az állott meleg úszkáló illatában, a mély, hosszú fateknőben – fateknőben, nem porcelánban, fában! – mert annak az anyaga rokonabb a testiünkével. A teknőnek mélynek kell lennie, s elég hosszúnak ahhoz, hogy elférjen egyik végében a liszt, a másikban pedig az erjedő, kelő, mozgó, eleven kovász, mely tele van élesztőcsírákkal, s melybe mindig tesznek egy morzsányit a legutóbbi kenyér tésztájából, hogy a kenyérsütés sok évszázados láncza meg ne szakadjon, aztán dagasztják, míg duzzadó, lágyan lélegző tésztahegygé nő, de nem fémszerszámmal, hanem asszonykézzel, amelynek életadó melege beléáramlik a mi mindennapi kenyérünkbe.*” (Agatha Fasset: *Bartók amerikai évei. Zeneműkiadó, Budapest, 1960.*)

Az emberiség zömének ősidők óta adják alap táplálékát a keményítőtartalmú növényi részek, a gyökerek, gumók és a kevésbé romlékony száraz termések, közülük is a gabonafélék magja. Ez utóbbi képezi a kenyér alapanyagát, amely nagyon sokféle lehet a kovásztalan, kőven sült lepényektől kezdve a nálunk közkedvelt természetes, fényes barna, ropogós héjú cipóig. A kenyér szó a magyar nyelvben már a XVII. századtól ez utóbbi, erjesztett tésztát jelöli. A korai középkorban Európa-szerte csak a legfelső társadalmi réteg evett némi kenyéret, amely szélesebb körben a középkor végétől kezdett a kásafélék helyébe lépni. Magyarország az első között volt ebben a váltásban, de vannak olyan magyarok vidékek, például Moldva, ahol a falusi lakosság étkezéséből a kenyér a XX. század közepéig teljesen hiányzott. A moldvai magyarok (és románok) az 1930-as években kenyéret csak vásárban, városban járva vettek, évente néhány alkalommal. Erdélyben a kenyér már mindennapi étel, de az ugyancsak naponta fogyasztott kukoricapuliszka miatt jóval kevesebb fogy, mint a mai Magyarország területén. Az angol, francia, német utazók beszámolóinak köszönhetően a XVIII. században a magyar alföldi (félbarna) búzakenyér kiváló minőségét, szokatlanul nagy méretét, különleges erjesztőanyagát egész Európában megismerték.

A hazai kenyérsütésben tehát régóta a jól lazított, domború kenyéret adó erjesztés, tésztakészítés dominál, amely az újkorban Európa-szerte egyre népszerűbb lett a laposabb változatok mellett, amelyek nálunk hiányoznak.

Magyarországon a kenyér az újkortól alapvető néptáplálék. A XX. századig a falusi, sőt a városi lakosság egy része is otthon készítette, a II. világháború után azonban fokozatosan felhagytak a házi sütéssel. A házikenyér nyersanyaga és készítmódja sokféle lehet. Kelet-Dunántúlon, az Alföld és Erdély nagy részén búzalisztból, a Dunántúl többi részén, a Duna–Tisza közén, a Nyírségben, északon és Erdély egy részén rozslisztből, az átmeneti övezetekben a két liszt keverékéből sütötték. A Keleti-Kárpátokban árpa-, a Kraszna–Szamos–Tisza mentén kukorica-, Somogyban rozs-kukorica-kenyér is sütöttek. Szükség esetén a szokásos alapanyagot más liszt-félével vagy burgonyával is kiegészítették.

A kenyérsütés évszázados tapasztalatokon alapuló, hosszadalmas és kényes folyamat, hiszen a készítő „élő” anyaggal dolgozik. A nyersanyagok mellett minden apró mozzanatnak jelentősége és ennek megfelelő rítusa van, ezektől függ a végeredmény. Ahogy egy négy nemzedékes pékcsalád legfiatalabb tagja megfogalmazta, a jó kenyérhez három dolog szükséges: kovász, szív és lélek.

Az eredeti kenyérsütési technológia négy szakaszból áll: kovászolás és a kovász kelesztése; dagasztás és a tészta kelesztése; kiszakítás, formálás és a kenyér kelesztése; végül sütés és a kenyér hűtése.

Ez a négy szakasz a hozzá csatlakozó négy pihenővel együtt olyan kenyeret eredményez, amelybe az aktív és nyugalmi szakasz ritmusa mintegy „bele van sütvé”. A pihentetés-kelesztés és a hűtés szakaszai alatt a tészta belsőleg „dolgozik”, javul a minősége. Az ember életében is van ilyen ritmus. Ha a biológiai ritmust megbontjuk, túlhajtjuk, vagy éppen túlzottan visszafogjuk az aktivitást, sem az életünk, sem a kenyérünk sem lesz „minőségi”. Az élelmiszeripari kutatások azt is kimutatták, hogy a kenyérbiztosítás különböző fázisainak még az ideális napszakai is kimutathatók. Ugyanilyen fontosak a megfelelő nyersanyagok és eszközök is. A hagyományos kenyérbiztosítás fentiek szerinti menete minden elemében különbözik a mai gyári technológiáktól.

A kovász

A kenyér készítésének alapja az erjesztőanyag, vagyis a kovász előkészítése. A jó kenyérbiztosításból ősidők óta mindig eltesznek egy keveset, kis gombócok formájában, amelyeket szárítva tárolnak, hogy azzal oltsák be a következő sütéshez a lisztet. Ez a félretett rész a magkovász vagy anyakovász. Ma könnyen süthetünk kenyeret a boltban kapható szeszgyári élesztővel is, de ez korántsem ugyanaz, mint a nemzedékről nemzedékre öröklődő magkovász, amely a benne élő sokféle élesztőgomba révén a családra jellemző egyedi ízt örököz meg. Egy másik módja is volt az élesztőanyag készítésének, amely főként a keleti országokban volt jellemző. Ezt a „pár”-nak nevezett erjesztőt is házilag készítették, például a következőképpen: 1 liter vízben 3 marék komlótozott és tájanként változóan némi fűszert – például hagymahéjat – megfőztek, levéllel leforrázták a teknőbe öntött korpát, majd az egészet összedagasztották a kenyérsütéskor félretett 1 liternyi kovással. Mikor megkelt, apró darabokra szaggatva megszárazították.

A hagyományos kenyérbiztosítás menete

Búza- és rozskenyérnél először a liszt egy részéből az előzőleg langyos vízbe áztatott magkovással vagy párral kovászt készítettek, érni hagyták, majd a többi liszttel és folyadékkal (többnyire sós víz-

FORRÁSOK:

Kisbán Eszter: *A kenyér*. Magyar Néprajz Életmód kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

Magyar Néprajzi Lexikon, *kenyér* címszó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Mezei Ottóné: *A teljes értékű kenyér*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988.

KRUMPLISKENYÉR SÜTÉSE A FEJÉR MEGYEI ABÁN

„Azt mesélem, amit a nagymamánál láttam. Ötágú családnak egy hétre sütöttük a kenyeret. Előző délután beáztatuk az anyakovászt. Az előző sütésnél a kész tésztából húsz diónyi gömböcskét szakítottunk ki, azt deszkán megszárazítottuk tüllel vagy ritka vászonnal letakarva. Fehér vászonzacskóban felakasztva, szellős helyen tároltuk. Tehát, előző délután beáztatuk mind a húszat langyos vízbe. Estére megázott, és ezzel a teknő sarkában kovászt csináltunk egy kis liszttel. A megázott anyakováshoz annyit dagasztottunk, hogy nagyon lágy (galuskatészta állagú) keveréket kapjunk, s ezt letakarva otthagytuk éjszakára. Másnap hajnalra márványosra kelt. Ekkor körülbelül 75 dkg héjában főtt, tisztított, áttört krumplit, és 4 kg lisztet tettünk a teknőbe és a kovással együtt langyos, sós vízzel összedagasztottuk. Kb. 2 liter víz kellett hozzá, amihez 4 evőkanál sót adtunk. A háziasszony érezte, hogy mennyi víz kell a tésztához. Addig dagasztották, míg elvált a teknőtől és a kéztől, és hólyagokat vetett. Azt mondták, addig kell dagasztani, míg a gerendáról nem csöpög a víz (vagyis a homlokuk le nem izzadt). Kb. 3 órán át kelni hagyták, addigra pont befűtötték a kemencét. Ezután a tésztát a teknőben négy egyforma részre osztották, szépen megformálták és négy belisztezt szakajtókórába tették, lisztezett kenyérruhával letakarták, és még egy órányit kelesztették, amíg repedezett nem lett a teteje. A kemencében vonóval félretolták a paraszt és a pernyét kisöpörték. Bedobott papírral ellenőrizték, hogy elég forró-e: ha magától meggyulladt, akkor már lehetett bevetni a kenyeret. A kemencét előbb vízes permittel is kitisztították, aminek a gőze is szükséges a jó sütéshez. Ha a kenyérbiztosításból cipó vagy lángos is készült, akkor azt sütöttük először. A kenyerek tetejét bevágták, vízzel lemosták a lisztől, és úgy vetették be a sütőlapáttal a kemencébe. Másfél-két órán át sült, az idő a fűtőanyagtól függött. Félidőben kihúzták, vízzel megkenték és a kemencébe is bespriccelték. Mikor kivették, vízzel megkenték a tetejét és hűlni hagyták. A kamrában a polcon tárolták. Nagymama sütés után gyümölcsöt is szokott aszalni a kemencében: almát, szilvát, meggyet.” (özv. Szabó Zoltánné visszaemlékezése alapján)

zel) dagasztották tésztává. Árpa- és kukoricakenyérnél a kovászolás elmaradhatott, így az egész lisztmennyiséget egyszerre dagasztották össze. A dagasztást mindkét esetben a tészta érlelése, majd kiszakítása követte. A kenyeret nálunk ritkán fűszerezték, kivéve a rozskenyeret, amelyhez a Dunántúlon gyakran köménymagot adtak. A kiszakított tésztát gömbölyűre alakították, majd kelesztették. Erdélyben a kelesztés gyakran elmaradt. A sütést házi kemencében (később péknél) végezték. A kiszült kerek házikenyerek átlagos súlya öt-hat kilogramm volt. A Tiszántúlon nagyobb, Erdélyben kisebb kenyereket sütöttek. A búzakenyereket a magasság növelése érdekében kemencébe vetés előtt félkörben késsel megvágták. A kenyérbiztosításból általában egy kisebb kenyérré, cipóra válót is szakítottak, s különféle lepényeket (langalló, kenyérlángos) is sütöttek belőle. A kemencéből kiszedett kenyereket hűtötték, majd speciális tárolóhelyen tartották a fogyasztásig. Erdélyben a kenyér felső héját rendszeresen feketére égették, búzakenyérnél ezt az égett héjat sütés után azonnal, még melegen levették.

A kenyérbiztosítás tizennyolc-húsz órát igényelt. Általános gyakorlat volt, hogy a kovász érlelését, a dagasztást éjszakára időzítették. Ehhez déltájban áztatták az erjesztő anyagot, estefelé szitálták a lisztet és kovásztoltak, hajnali két-három óra körül dagasztottak, öt körül vetették be a kemencébe a kenyereket és két órán át sütötték. A házi kenyérbiztosítás jellegzetesen női munka volt, amelyről nagymértékben függött a háziasszony megítélése.

*

Ezek után azt gondolhatnánk, nincs értelme próbálkoznunk a házi kenyérsütéssel, mert az eredmény úgysem lesz olyan, mint a fateknőben, kovással dagasztott, kemencében sült kenyér. Ne adjuk fel azért, hiszen az a kenyér, amit magunk dagasztottunk, mégiscsak több lélekkel készül, mint a személytelen bolti kenyerek! A rozsos kenyér itt közölt receptjéhez hasonlókat és még számos jó tanácsot találhatunk a www.hazikenyer.hu honlapon.

Juhász Katalin

Népi gyógymódok és hiedelmek

Írta: Szabó Márton

A népi gyógymódok legtöbb esetben a népi hiedelmek alapulnak. Ilyen a szemvetés, az öntésbe lépés, a megcsodálás, vagy igézés.

Első elemista koromban Balogh Márton, egy velem egyidős, fejlettebb gyerek, tojást lopott hazulról és szivart vásárolt. Amikor kijöttünk az iskolából, nekem is adott egy felet.

- Nesze már, vedd el, tudam, hogy kívánod! Csak úgy adam, ha jól leszívad a füstet! - mondta.

Rágyújtottunk. Két szippantás után forogni kezdett velem a világ. El is ájultam, összeestem. Márton felszedett. Valahogy magamhoz tértem és iskolakollégám hazavitt. Amikor anyám meglátott, nagyon megijedt. Kérdezte a szomszéd fiút, hogy mi történt velem.

- Hát én nem tudom, Kati néni! Ahogy jöttünk, rosszul lett.

- Jaj, Istenem, biztosan megigézték a gyermeket - állapította meg anyám.

A szemmelvetés és az igézés között nincs nagy különbség, mindkettőt szenesvízzel gyógyítják. A kútvízbe szemet, vagy ha az nincs, gyufaszálat dobnak. Ha a szén feljön a víz tetejére, a gyanúval maradnak. Rosszul csinálták, nem olvastak megfelelően reá. Ha aztán a szén az alján marad, biztos az igézés. Amikor gyufával végzik és a gyufa a fejével jön fel, a leányt biztos, hogy férfi igézte meg. Mielőtt megitatnák a szenesvízből, egy keveset az ajtó sarkára öntenek, majd a beteg homlokát is megmossák vele. Az ajtó sarkába való öntés és hozzáolvasás azért szükséges, hogy a mágikus lének biztos hatása legyen.

Az igézésnél sokkal veszélyesebb az öntés, azt kerülni kell, mert rosszul gyógyuló sebeket ejt az ember végtagjain, amennyiben belelépett, a lábán, ha kézzel fogja meg, akkor a kezén. Az öntés a hiedelem szerint a rosszakarónak a szándékos „megcsináltatása”. Ez ellen csak egyetlen öregasszony vállalt kezelést, aki kívül lakott a községen a Pásztoráj dűlő és a Hársastó sarkában, az erdőalatti, mesebeli földházban. Rádulynénak hívták. Rádulyné az öntést és a megcsináltatást ellenöntéssel és ellencsináltatással kezelte. Ebben jeleskedett, tevékenykedett, amíg élt, kilencven esztendőn át.

Szék község határában sok a nádas, mocsaras terület, millió szúnyoggal, melyek a maláriát terjesztették szélteben az egész Mezőségen. Ezt a hidegrázós betegséget én is megkaptam libapásztor koromban. Ha már betegség volt, gyógyítója is akadt. Mindenféle teákkal, burjánokkal, szenesvíz öntéssel, ráolvasással próbálták gyógyítani. A szomszéd Sári néni is, Simon Pistáné, sok lötyöt itatott meg velem. A ráolvasást Rózsi néni végezte, az öreg Győri János bá felesége a nagy utcából. Nem sok eredménnyel járt a gyógyítás. Lázas állapotom tovább tartott. Minden

második nap úgy kirázott a hideg, hogy még rozoga faágyam is mozgott velem.

Sári néni megparancsolta anyámnak, hogy hordjon özsze kilenc kútból vizet. Sem arra, sem vissza nem volt szabad köszönni senkinek. Abból a vízből főzött Sári néni, valami általunk nem ismert burján hozzáadásával, teát. Azt itatták velem. Ahogy megittam, csakhamar ki is hánytam. Szerencsémre a gyomrom nem fogadta be a mérges lötyöt. Ki tudja, mi lett volna a tea hatása és következménye, ha nem hánytam volna ki. Amikor reám jött a hidegrázás forgott velem a világ, elszédültem és eszméletlen állapotba kerültem. Beszélni sem tudtam, de nemsokára azért hallottam anyám és Klári nővérem izgult szóváltását. Most mit tegyünk? Próbáld meg dörzsölni mindkét kezét és lábát, nyakát. Utólag sokat gondolkodtam azon, talán az eszméletlen állapot nem is volt egyéb, mint klinikai halál előtti agónia.

Ezt követte a hatheti hidegrázás. Minden másodikon a tünetek rossz közérzettel, fejfájással kezdődtek. Kéves szünet után forróság öntött el. Szegény anyám sem tudta, mikor rakja reám és mikor vegye le rólam a vizes lepedőt. A krízis alatt, amikor forróságom volt, hányingerem és fülzúgásom keletkezett.

Egyik alkalommal, amikor a hideg kirázott, beszélt anyám az ajtóból:

- Kelj fel gyorsan, mert tűz van! - Én az ágyból kiugrottam és anyám egy veder vízzel öntött szembe. Ezt a gyógymódot Simon Pistáné, Sári nénitől tanulta, amely sikertelen maradt.

Végül aztán mégis orvoshoz kellett fordulnunk, aki kín-kúrával szabadított meg a betegségtől.

Amikor a kezem disznózsírral megégettem, olajjal, ecettel kenték be. Aztán ismét Sári nénit hívták a szomszédból, aki húgyos földet akart rátenni. A maroknyi földet frissen kellett valakinek lepisilni. Erre senki nem vállalkozott. Aztán Sári néni szolgáltatta a friss folyadékot. Amíg Sári néni pisilt, én kiszaladtam az udvarról a Nagy-rétre, onnan lefelé vettem az irányt a Kikbánya aljába. Nem mutattam hajlandóságot a furcsa és veszélyes kezelési módra. Ellenkezésem botrányt váltott ki és mélyen megsértette Sári néni önértetét.

- Na, ez a tük fijatak egy szófogatlan senkiházi lesz, ha már most nem tudtok neki parancsolni - mormogta Sári néni haragosan.

Szüleim nem büntettek meg, mert ők sem értettek egyet Sári néni gyógymódjával. Így aztán a házi ecetet, sóborszeszt használtuk, meg tojásfehérjét az égési sebemre. A másodfokú égés is tíz nap alatt gyógyul. Ha befertőződik, hegesedéssel gyógyul, három hét alatt. A rovarcsípésnek, lett legyen az méh, darázs, dongó vagy szúnyog, a legis-

mertebb gyógymódja a petrezselyemlevéllel való bedörzsölés. Friss sebre használták régebben a pókhálót, ami azt be is fertőzte, és még meszet is szoktak reá kaparni. A kelésekre sült hagymát és muskátli (pelargónia) levelet raknak. Torok-fertőtlenítésre petróleumos kockacukrot, sósvizet és kamillateát használnak. Egyszer én is kaptam petróleumos kockacukrot torokfájás ellen, mert anyám belém erőszakolta, amikor kisöcsémet fogtam.

- Na, vedd már bé, ne tartsál itt annyit! - parancsolta anyám.

Aztán be is vettem, de rövid időre ki is hánytam, olyan rossz és bűdös volt. Jutott belőle az öcsémre is. Hörghurut esetén hársfa- és bodzateát használnak, vizelethajtónak pedig petrezselyem, csikófarok (cickafark) és cseresznyeszár teát.

Hét éves koromban szakmát változtattam. Felmentetek a libapásztorság alól és valódi marhapásztor legény lettem. Marhákat őriztünk Filep János osztálytársammal a Szelecs dűlőben. János jött is az ötlettel, hogy az erdőszéli fákon madártojást keressünk. Tojást viszonylag könnyűszerrel kaptunk, ami János szerint erősíti a hangunkat és jobban tudunk dúdolni tőle. Az osztálytársam egymás után nyelte őket. Nekem elég nehezen ment. Egyszer aztán ijedt képpel azt mondta János:

- Te Márton, a fene egye meg, azt hiszem, egy madárfiókat nyeltem le. Olyan nehezen ment le a torkomon.

Elsápadtam, és mind a két lenyelt tojást azonnal kihánytam. Jánosnak semmi baja nem történt. Azóta is érzékeny vagyok a híg tojásra, mert mindig eszembe juttatja gyerekkori emlékeimet.

- Na, tudod mit gondoltam, te Márton? - eszelősködött János. Felmászkodunk egy fára és onnan átugrunk egy másikra, mint a majmok. Meglátod, milyen igazi Tarczán-fogás lesz.

Aztán ahhoz is hozzáfogtunk, fel is másztunk a legmagasabb tölgyfára, ahonnan egy másikra ugrottunk át. Ment is a játék, de csak egy darabig. Nem is tudom már, hányadik átugrást végeztem a tölgyről egy vékonyabb gyertyánfára, aminek aztán letört az ága. Leestem. Eszméletemet vesztettem, csak vinnyogni tudtam. Senki nem volt a közelben. János kiabálni kezdett, amit meg is hallott az ökörpásztor inasa, felszegi Márton. Valahogyan el is cipelték a pásztor kalibájáig. Azt sem tudom, mennyi ideig voltam eszméletlen állapotban, és mikor tértem magamhoz. Órája senkinek nem volt. Az ökörpásztor a nap és a csillagok járása után mérte az időt.

- Na, ez a fíjú nem hótt meg, de úgy níz ki, eltörte a derekát - mondta az ökörpásztor.

Aztán a kalibából apám szekérral szállított haza. Fájt a derekam, a nyakam is kicsikkant, és felállni sem bírtam. Nehéz és hosszú éjszakát húztam ki. Egész éjjel hanykolódtam, míg reámvirradt a hajnal. Szegény anyám mellettem ült egész éjjel, és rakta reám az ecetes rongyokat. Másnap reggel biztattak, és igyekeztek rávenni a felkelésre, de csak a derékszöveget tudtam utánozni kiegyenesedés helyett.

- Na, gyere fiam, elviszlek Danel Gyuri Pista bához, aki rándulások és ficamok helyreállításával foglalkozik.

Az is előfordult, hogy még a töréseket is megmasszírozta, amitől azok még jobban eldagadtak. A 80 éves öreg sóór egy kemény padra fektetett, nagyot köpött a nyakamra és masszírozni kezdett. Először a nyakamat masszírozta, utána a derekam. Pihenés közben az öreg sóór rágyújtott a hosszúszerű pipájára, és erős bagóbuzt árasztott maga körül. Masszírozott és köpött. Úgy fájt minden mozdulat, hogy a poklok fenekére kívántam az öreget.

- Na, még egy kicsit lígy türelemmel fíjam, osztán be is fejezzük - biztatott. - Két nap után ismét keressél fel! - adta ki az utasítást.

Hogy keresse fel az ördög, gondoltam magamban. Az elkövetkező napokban fájdalmam csökkenni kezdett. Mégsem tört el a derekam, de kiegyenesedni még mindig nem tudtam. Telt, múlt az idő, egyre jobban éreztem magam és az öreg sóórhöz többé soha nem mentem el. Az öreg sóór nemsokára meg is halt, összehúzta a görcs. Orvos soha nem is látta. A halál okát halottkém állapította meg, görcs vagy nyavalyatörés. Balesetnél beírták, hogy a halál oka fejszecsapás. Az észrevételeknél meg, hogy hátulról ütötték, és nem vette észre.

Ahogy cseperedtem, egyre sűrűbben találkoztam hiedelmeinkkel. Rajtam is kipróbálták erejüket a javasaszonyok. Fejfájás esetén teákat itattak velem. Jót tett a ráolvasás, különösen fogfájáskor. Az igézet ellen állapotos anyák és gyerekek hajába vagy ruházatára piros pántlikát kötöttek. Szemölcsömet kutyatejvel ecsetelték, de hallom, hogy a vérehulló fecskefű később nagyobb teret hódított.

Láttam, hogy tűzvész esetén a szomszéd házak tetejére kenyeret és vizes lepedőt raktak. Szoptatós anya házában az ágyra nem ültek. A látogatás végén, a szurtyból, amit mások szalmazsáknak neveznek, egy szál szalmát vesznek ki, hogy az anya tejét el ne vigyék. A szoptatós anyának hat hétig a házból az udvarra kimenni és kútba nézni nem szabad.

Szent György napja előtti este a kapukra csipkebokrot raktak, hogy megvédjék a kisborjas teheneket és a tejelő juhokat a boszorkánytól, aki a tejjüket különben elviszi. A tejhordó asszony tejesfazekát másnak megmosni nem szabad. Az elrejtett pénz Szent György éjszakáján ki szokott gyulladni. Karácsony éjszakáján pedig annyi fadarabot helyeznek a fal tövéhez, ahány személyből áll a család. Akinek a fája reggelre leesik, az a következő évben meg fog halni. Nagy idő, zivatar alkalmával, különösen, ha jégeseő jelei mutatkoznak, félreverik a harangokat, hogy elűzzék a jégfelhőket. A felhők eltérítése a harangok által a görög-katolikus és görögkeleti vallás szertartása, amit a római katolikusok is átvettek. Ha jön a zivatar, csattan az ég, a pitvarajtó elé tűzvönöt szúrnak, az udvar földjébe pedig fejszét vágna. Újév reggelén ügyelnünk kellett, hogy az első látogató ne legyen nőszemély, mert az szerencsétlenséget hoz a házunkra. Ha a menyasszony búcsúztatásakor sokat sír, jó szilvatermés várható. Jó tudnom: ha lakodalomkor esik az eső, a menyasszony fazékból evett.

Szabó Márton: *Égig érő jegenye.*
Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.

Életrajzom

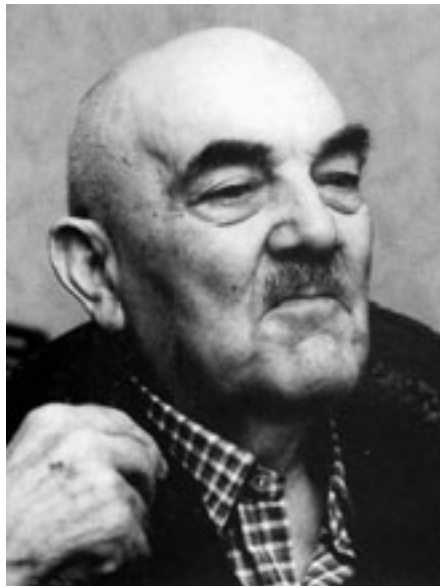
Részletek a révfülöpi költő, Nagy Lajos írásából

Nem is tudom, érdemes-e elkezdni, hiszen a szegény emberek élete legtöbbször olyan forma, mint a gomba, mikor nő az erdőn. Ha jön egy langyos zápor-eső, nő ezerszámra, java is, bolondja is; se leve, se virágja, se napfénye. Az élete is csak 10-14 nap, aztán elmúlik. Hogy aztán van, aki gyűjtöget a java gombából, mert nem csak tápláló, de nagyon jóízú is egyik-másik fajta. Van, aki összeszedi a mérges, gyilkos galócát, mert az meg a legyek irtására nagyon jó.

Hát, ilyen formán látom én azoknak az embereknek a sorsát, létét, akik árnyékban, fény nélkül bújtak ki a világra, és valamelyik tüskebokor alatt élték és fejezték be földi létezésüket.

Hogy őszinte legyek, én sem virágos kertben jöttem a világra, de ha árnyékban is, Magyarországnak talán a legszebb helyén, a jó bortermő Badacsony és fehér halas Balaton mellett születtem, a Badacsonytomajhoz tartozó kisörsi szőlőhegyen 1886. augusztus 25-én. Apám ott volt vincellér egy Lőwizon nevű tapolcai orvosnál. Apám, Nagy Antal, káptalanotói származású, ahol még volt nekik osztatlan birtokuk, házuk, szőlőjük és szántójuk is. Anyám, Farkas Mária, kékkúti származású. Nekik is volt kis házuk szőlővel és kevés szántó kerttel. Apámnak volt még a salzföldi hegyben egy kis háza szőlővel, amit szolgálata alatt újraterelített, és azután oda is mentünk lakni. Sajnos a legrosszabb időben, mert akkor pusztította a filoxéra a zalai szőlőket legjobban, és a kilencvenes évek elején már csak itt-ott volt termő szőlő a Balaton-parton, de annál nagyobb lett a nyomorúság.

Erre az időre, mint gyermek, már én is emlékszem. Láttam, apám milyen keserű arccal szedte ki az új, szép szőlőjét, és mutogatta, hogy tele volt filoxéraféreggel, valósággal vörös volt az egész gyökérzet. Szegény apám minden munkát vállalt, hogy legyen

mit enni, de emlékszem, 20 krajcárért vág-ták egész nap a murvát a községnek, de ez nem tartott sokáig.

Emlékszem, elment télen jégen halászni is. És hogy örültünk, mikor nagy jégcsapos bajuszával jött haza, és hozott egy-egy zsák halat! Aztán megvakarták, besózták, és a füstökonyhában hosszú madzagokon füstölődtek szép pirosra a halak... És megnyit kapaszkodtunk egymás hátára bátyámmal, míg egy ilyen szép pirosra száradt halat le tudtunk szakítani a zsinórról! És micsoda jóízűen ettük azt meg, csak úgy, nyersen!

[...]

De aztán nagyanyánk nem adta a szőlőföldet, és így apám elment 1896-ban a tapolcai vincellériskolába, mi Gyulakesziben laktunk addig. Onnét járt be apám a telepre. Gyulakeszin jártunk iskolába. De talán ez az iskolai éveimnek legszebb része, mert egész évben az ezeréves jubileumi ünnepekkel volt tele a tanulás. A tanítónk többször fölvezetett bennünket Csobánc várához, és ott elmondta a vár legendáit. A hegytetőn játékokat rendezett velünk, énekeltünk, és szaval-

tunk. Én főként verseket szerettem szavalni, ami aztán egyszer bizony nem sikerült. Azért, mert akik szavaltunk már többször, azoknak az esperes úr hozott imakönyvet, és minden szavalónak adott egyet-egyvet. Én akkor utoljára szavaltam, és az esperes úr közben már osztotta is az imakönyveket, s hogy az utolsó imakönyvet is kiosztotta, elakadt bennem a szó, nem tudtam tovább mondani. A mester úr csodálkozva kérdezte tőlem, mi van velem, csak nagy síró hűpögések között tudtam neki megmondani, hogy az esperes úr kiosztotta az én imakönyvem is, azért fulladtam be. Aztán ő jószágon megsimogatott, és hozott nekem is imakönyvet, mint amelyet a többi gyerek is kapott. Ő egyébként is szeretett, azért is, mert mindig megtanultam a leckémet, hogy én hajthassam ki a teheneit őrizni. De mielőtt kihajtottam, fel kellett mondanom előtte a leckét. És ha nem tudtam egyszer, akkor más hajtott ki. Hej, pedig de ronda, pákosztos, kujtorgó két tehene volt, sokat futottam utánuk, hogy el ne verjen a csösz, mert hát ilyesmi is előfordult. Nyáron aztán az állami telepre jártunk dolgozni, oltványt sározni, szőlőt kötözni. Itt már kezdtem gyakorolni a szőlő oltását is. Ha valamelyik tanuló oltó letette a kését, én már faragtam is vele a vesszőket. A tanárok többször mondták, hogy a sározó gyerekek előbb tanulnak meg oltani, mint egyik-másik tanulóember.

Egyszer nyáron, kötözés közben valami nagyot pattant fölöttünk a levegőben, és sok kis szilánk hullott, csak úgy szikráztak a drótok, amire kötöztük a vadszőlőt. Azt mondták, meteor robbant fölöttünk, és annak a szilánkjai hullottak alá. Bizony, akik ott voltunk, nagyon megijedtünk.

Apám elvégezte az iskolát. Az iskolától több vincellért kértek az Alföldre, és apám is oda jelentkezett, így 1897-ben visszamentünk Pest megyébe, Vasadra egy sváb úrhoz (Charles von Wildhez). Ott megint több vincellér volt apámon kívül, és a régiak folyton acsarkodtak, árulkodtak az újakra. A gazda meg egy magyargyűlölő sváb volt, és főként a gyerekeket utálta. Engemet egyszer csak azért, mert a rőzséje közül veréb-fészket szedtem le, és ott elfogott, úgy elvert, hogy egy hónap múlva is látszott a helye. Itt már főként apámmal dolgoztunk a szőlőben. A második évben, szőlőéréskor én és bátyám lecsentünk egy-egy fürt szőlőt, amit az egyik szomszéd vincellér meglátott, és elvett tőlünk, bevitte az uraságnak megmutatni, és beárult minket. Az uraság

NAGY LAJOS (1886–1978)

révész, költő, gazdálkodó

1886. augusztus 25-én született, édesapja, Nagy Antal földművelő, vincellér, édesanyja, Farkas Mária. Gyermekkorát, szülei megélhetési gondjai miatt, állandó költözések jellemezték. Vincellér-gyerekként dolgozott, majd révészlegény lett, dolgozott a balatoni északi vasútvonal építésén is. Az I. világháborúban katona, azután vincellér. 1923-ban megnősült, három gyermeke született. 1935-ben jelen volt a Faluszövetség révfülöpi megalakulásánál. 1945 után részt vett a földosztásban, a földosztó bizottság elnökeként, nemzeti bizottság, majd a megyei bizottság tagjaként tevékenykedett. 1948-ig a Nemzeti Parasztpárt tagja. A közélettől 1960-ban vonult vissza, de az írást tovább folytatta. 92 évesen, 1978. január 13-án halt meg családja körében. Írásait több füzet őrzi, s két kötetnyit a Révfülöpi Honismereti Egyesület adott ki belőle.

aztán behívatta apámat, és azonnal kiadott rajtunk, vagy, ahogy cselédnyelven mondják: kiraktak bennünket. Apám nagyon szégyellte a dolgot, de el is rakott bennünket isten igazába.

[...]

Sajnos, ha egy kicsit jobban kezdett menni a sorsunk, azt valami baj mindig keresztelte. Most is apám nagy beteg lett, az orvos azt mondta, csak egy segíthet rajta, ha visszajön a Balaton mellé, és a levegő meggyógyítja. Bármennyire sajnáltuk Nagykőröst elhagyni, apám egészsége miatt vissza köllött költöznünk Zalába, a Balaton mellé.

[...]

Hajós koromban legszebb emlékeim fűződtek Révfülöpön kívül Boglárhoz, Badacsonyhoz, Siófokhoz, Almádihoz, Budatvához és Keszthelyhez. Révfülöp, ez minden volt, innen már nem tudtak volna elszakítani. Azt mondhatom, az egész Balaton-part legszebb helye. Itt voltam fiatal koromban boldog, itt nyílt ki a szívem először. Itt ért a csalódás is, és pedig nagy-nagy csalódás, mert itt kellett tudomásul vennem, hogy a szerelem nem csak boldogságot ad az embernek, hanem nagy-nagy keserű fájdalmat is. Ezt az ember, bár el tudja viselni, de elfelejteni, megbocsájtani sohasem tudja annak, aki két szerető szív boldogságát meggátolta azért, mert egyik szegény volt, de becsületes, és mégis lenézte csak azért, mert az ő lányának volt néhány borozda földje, és azt mondta az anyja nekem:

– Te kódis!

Ez a keserű csalódás ütötte sebem nem is tudott begyógyulni, és nem is tudtam arra gondolni, hogy valaha is még szeretni tudjak valakit annyira, hogy a szívem is elérjen.

Ezt az eldugott fájdalmamat eddig még sohasem írtam így le, mint most először. Most is csak azért, mert már se nem árt, se

Révfülöp.
*Stankash itt van, az öblök hűvös, hogy Jefe magyart
 jól van magat. amit utolga Küst!*
 Jánosfalva, Zalaegerszeg.

nem használ, hiszen ki emlékszik az én fiatal koromra? Ki törődik már azzal, mi hogy volt? Én sem keresek már semmit, de így talán megértik, miért 36 éves koromban nősültem meg. Nem mondom, hogy begubóztam, mert szerettem a rendes, víg társaságot, de a nagy duhajkodásokat mindig kerültem. Szerettem szórakozni nők társaságában is, de legtöbb nőben hamar megismertem a számítást, a ravaszkodást, és ezeknek, ha jó arcot kellett is mutatnom, de elenszenvesek voltak számomra. És ezek születtek akkori verseimet is olyanokra, hogy később szégyelltem, hogy annyi őszinteséggel kellett róluk írnom, talán jobb is, ha tűzbe kerültek.

[...]

Egy nyári este hirtelen vihar támadt, és láttam, hogy egyik társamnak az uszályát elkapta a szél a parttól, és vitte befelé. Gyorsan eloldottam az egyik part melletti uszály mellől a csónakot, beleugrottam, és elöktem a hajótól. Mikor körülnéztem evező után, látom, hogy nincs evező. Leszakí-

tottam gyorsan a húzó padot, és avval eveztem, hogy az elszabadult uszályt elérhessem, de nem sikerült. Hát mit volt mit tenni, abbahagytam a hiábavaló küzdelmet, és leültem a csónak fenekére. Aztán rám borult az éjszaka és a nagy vihar, az észak-keleti szél. Egy darabig csak láttam a révfülöpi hegyet, mert az alól vitt el a szél, de aztán sűrű sötétség borult a vízre. Csak a nagy hullámok taréját láttam, hol fölöttem, hol alattam kinyílni. A csónak elég biztos volt arra, hogy nem kellett félnem a fölborulástól, csak amikor a vihar felkapta a víz fodrát, és vágta hegyibém a csónakba, az ilyen tusfürdő, bármilyen edzett is volt az ember a vízhez, bizony csiklandós. Úgy éreztem, hogy nagyon sokáig utaztam, és azt vártam, hogy már virradjon, mikor egyszer nagyot zökkent a csónakom, aztán megint mentem tovább. Talán öt percre rá megint nagyot zökkent a csónak, kettőt-hármat, aztán végigfutott egy hullám rajt és rajtam, erre kiugrottam a csónakból és úgy, térdig érő vízben gyalogoltam a part felé. Partot érve nem tudtam tájékozódni, nem tudtam, hol vagyok. Mentem tovább, és egy helyen láttam egy kis világosságot, hát arrafelé vettem az irányt. Odaérve bezörgettem, mire kiszóltak: Ki vagyok, mit keresek? Beeresztettek. Mikor beléptem a konyhába, mindjárt megismertem Göndöcs bácsit, aki Kővágóörsről került le Máriatelepre. Most már tudtam, hogy Révfülöptől Máriatelepig utaztam estétől éjjel 11 óráig, mert ennyi idő volt.

[...]

Aki abrichtolt bennünket – Lukács nevű káplár –, nagyon utálta a magyarokat, aminek többször tanújelét is adta gyakorlat közben megjegyzéseivel. Magyarul nem tudott mást, mint káromkodni, meg a magyar újoncok orrát, fülét csavargatni. Ennek a keze alatt tanultam én is.

Rév-fülöp

Löwy B. kiadása Tapolcza

Egyszer fegyverfogás közben, mert még ott is a magyarokat a hátsó sorokba állította, én egy előttem álló német gyereknek leütöttem a könyökét, aki éppen Lukács káplárnak falubelije volt. Ha valakinek leütik a könyökét, az azért van, mert az előtte álló lustán csinálja a fegyverfogást. Erre a rendes oktató azt szokta mondani: nagyon jól van, máskor majd gyorsabb lesz!... De Lukács úr nem ezt tette, hanem megfogta két ujjával az orromat, és elkezdte csavarni, szorítani. Mikor már dühömben nem állhattam tovább, kirántottam az ujjai közül az orromat, de az orromról a bőr ott maradt Lukács úr ujjai között, és vérzett az orrom. A tetejébe arcul akart ütni, de erre már elvesztettem a józan eszemet, felfogtam a puskát, és hegyibe sújtottam. Az ütés elől ő elugrott, így a folyosó kövezetét találtam el, amelyen a puskám két darabba tört. Akkor ellöktem magam elől a két német gyereket, elkaptam Lukács káplárt, és úgy vágtam a kövezetre, hogy csak úgy nyekkent. Rátérdeltem a hátsára, s legalább négyen bontották ki kezemből a torkát, hogy meg ne fojtsam. No, aztán engem is elintéztek. Schindler hadnagy úr volt az újoncokkal a napos tiszt. Két hídász őrizete alatt bezártak a vízvezetéki szobába, ahol le kellett mosni a véres orromat, azután a fogdába vitetett. A lépcsőnél éppen jött velünk szembe a századparancsnokunk, Ungár százados, aki érdeklődött, miért visznek engem kóterba. Mikor mondták neki, azt mondta: Vissza az irodába! Odahívatta Schindler hadnagyot és Lukács káplárt is. De engem ennek az embernek a látása olyan nagy utálattal töltött el, vagy magam sem tudom, mi fogott el, csak elkezdtem remegni, és akármilyen bátorítóan is bizta-

tott a századosunk, egy hangot sem tudtam kiadni a torkomon. Azután szédült velem egyet a világ, és összeestem. A szobámban az ágyamon ébredtem föl, és egy öreg hídász állt mellettem, aki – akárhová mentem –, mindig nyomon kísért. Fridl káplár aztán mondta, hogy csak feküdjek le, és aludjam ki magamat, de nehogy valami marhaságot csináljak, mert akkor megpókrócolnak. Hát, valahogy ki is aludtam dühömet, és lepihentem újra. Másnap kivonultak az újoncok, csak én maradtam otthon. Kilenc óra felé hívtak az irodába. Jött velem az öreg hídász, a kísérőm is. Az irodában ott volt Ungár százados. Mindenkit kiküldött, csak ketten maradtunk. Arra kért, mindent mondjak el úgy, ahogy történt, és én mindent szépen, nyugodtan elmondtam.

Erélyes hangon, de emberhez méltóan megleckéztetett, és azt mondta, hogy látja bennem az igyekvést, nem rója fel nekem ezt az esetet, ha megjavulok, mert ő szereti a bátor embereket, de a fegyelmezetlent szigorúan fogja büntetni. Két nap nem vonultam ki, utána nem láttam Lukács káplárt az oktatók között. Egy szakaszvezető jött helyébe, jobb ember, Kropitznak hívták. Pozsonyi fiú volt.

[...]
1910 őszén leszereltem, apámnak segítettem a szőlőben dolgozni. Bátyám a vasúton volt már őrhelyettes. Engem is biztattak, hogy menjek a vasúthoz, az mégis biztosabb, nyugdíjas állás, nem olyan, mint a vincellérség. Hát jelentkeztem, és fel is vettem pályamunkásnak. Tanultam, bátyám is oktató, hogy majd előbbre jussak. De fél év után láttam az undok tülekedést, ami ott volt. Egyik pályamunkás tejfölt, túrót, a

másik kacsát, csirkét hordott annak, aki tolta valamelyiknek a szekerét. Ezt látva, nem tetszett nekem ez a pálya.

[...]

1918-ban, ahogy hazajöttem, jóformán betegem, új életet kellett kezdenem. Apám meghalt még 1915 márciusában, és anyámnak ott kellett hagynia apám állását. Húgom, akinek az ura orosz fogságban volt, három gyermekével odaköltözött anyámhoz,

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

és így tengődtek a hadi asszonyok keserű kenyerén. Mikor hazakerültem, a „nincs”-nél kellett kezdenem.

Decemberben elmentem kukoricát törni Fehér megyébe, még 1919. januárban is ezt csináltuk. 14 mázsa kukoricát kerestem ott, ez jól kihúzott a bajból. Aztán elmentem Somogyba szőlő alá fordítani, ott meg 5 mázsa búza lett a keresetem, és így helyre is állt egy kicsit a háztartás. Később 3 vagon bort kísértem ki Ausztriába, ezért meg 3000 koronát kaptam. Ausztriában 1000 koronáért vettem 10 pár cipőre való bőrt, talpat, hozzávalót, azt szerencsésen átcsempésztem a határon, és hazahoztam.

Sógorom, hogy hazajött a fogságból, az is elszegődött vincellérnek, és így ketten maradtunk anyámmal. Aztán újra jött a régi nóta: nőüljek meg. Most említem meg, hogy mikor Pozsonyból itthon voltam egy hónapi szabadságra, elmentem látogatásomra Kapocsra, onnét a menyasszonyjelöltemhez Halimbára. A lánynak csak az anyja volt otthon, de nagyon örült a látogatásomnak. Talán egy óra múlva jött haza a lány, s amint beért a pitvarba, nagy hangon elkezdte a tyúkokat „rossebenni, szentségelni, hajtani ki a konyhából”. Anyja kiment, aztán csend lett, kis idő múlva bejött a leány, és szemérmesen üdvözölt, mintha előbb nem is az ő hangját hallottam volna. Bennem akkor már befejeződött minden, mert nem tudtam azt elképzelni, hogy az én imádságos lelkű anyámnak ilyen menyé legyen. Azért elbeszélgettünk, nem mutattam csalódásomat. De az én csalódott lelkem hajszolt: menj, menj! Neked itt nem szabad maradnod, ez a lány nem neked való! És már jöttem is. Elmondtam a törté-

teket nagybátyámnak, anyámnak is, és soha nem beszélünk többet erről.

[...]

Azért jó nekem, hogy nem vettem eddig észre, mert ki is gondolt volna arra, hogy ennek a görnyedő, dolgozó parasztnak annyi tehetsége is legyen, a kapa-kasza tudományán kívül, hogy körülötte az Isten adta szépet is meglássa, és uram bocsá, még le is írja. De jó is volt nekem eddig, akár, mint a fülemilének az erdő mélyén, ahol nem láthatja senki, csak mélyről csattogó dal foszlányait hozza ki néha az erdőből a szellő.

Hát, így küszködtem a cselédeletemet, míg aztán be nem ütött ránk a második világháború, ami a csendes életünket nagyon megzavarta, mert jöttek vele a nehéz, fájó napok. Legidősebb fiamat 17 éves korában, 1945 januárjában elvitték Szálasiék katonának. Már ő is megjárta az élet kálváriáját. Oroszországban volt hadifogoly. 1944-45 elején sokat küszködtem Szálasi rabló hordáival, de mégis kifosztották gazdám rám bízott nyaralóját teljesen. De a község lakossága is megmutatta igazi arcukat, akik együtt fosztogatták, és együtt élvezték a szabad rablás örömeit! Nem volt itt különbség buta paraszt vagy intelligensnek ismert úr között. A szabad szerzési hajlam kiütközött azokon, akiknek vérükben volt. A németek hajtottak bennünket dolgozni, árkot ásni, de csak a parasztokat. Az uraknak külön szolgálatuk volt, főként egy zsidó villában dőzsöltek, és osztottak parancsot nekünk, hogy dolgozzunk mindig legyen.

Aztán jött 1945 nagyhetének keddi napja; mikor hajnalban elment az utolsó német is. Reggel megjött az első szovjet katona. Hát megmondhatom, hogy elsőben érke-

zőknél szimpatikusabb katonákat el sem tudok képzelni. És ha őszintének kell lennem, azt kell bevallanom, hogy még a legrosszabb is különb volt saját katonáinknál, azért, mert a mi katonáink a németekkel együtt saját fajtájukat, testvérüket is kifosztották, de az orosz ellenség volt, alá kellett vetnünk magunkat mindennek, mint legyőzöttnek. Legtöbbször a rongy emberek vezették az oroszokat is félre, hogy a másik magyart kifoszthassa, vagy bosszút állhasson rajta.

Hogy őszintén bevalljam, nekem nem sok bajom volt sem a némettel, sem az oroszsal, mert mind a két nyelvet beszéltem, ha nem is tökéletesen. Ma megállapíthatom, hogy magam sem hittem, hogy orosz nyelven annyit és olyan szépen tudjak beszélni, hogy minden bajból ki tudjam magam vágni. A legveszélyesebb esetem az volt, amikor egy volt nagy nyilas nő a felszabadulás után még nagyobb kommunista lett, és beárulta a szovjet parancsnokságon, hogy szovjetellenes vagyok, és mint a földosztó bizottság elnöke, azon vagyok, hogy a szovjetek kertészetet ne kapjanak. Ezért kérdőre vontak, tolmácscon keresztül beszélünk. Ezt azért tettem, hogy gondolkozhassak minden szavukon, míg a tolmács közvetít. A tolmácsnő is ellenségem volt – egy világot járt jobb sorsú nő –, aki nem azt mondta a szovjet tisztnek, amit én mondtam, hanem kihívó hazugságokat. Mikor meguntam a hazugságait, megmondtam a szovjet tisztnek szlovákul, hogy ne higgyen a tolmácsnak, mert nem azt mondja, amit én mondok, hanem hazudik. Erre felugrott a szovjet tiszt, elkezdte a fejemet ütni, és elmondott mindennek – hitri magyar, ravasz magyarnak –, amiért értettem, és mégis tolmácsoltattam. Aztán eleresztett, mert látta, hogy talán mégsem lehet igaz, amivel vádolnak. Cigarettaival is megkínált, és kezet nyújtott, hogy elment.

Azután a két asszonyt (ellenségeimet), a szovjetek kertjének a vezetőit, ugyanaz a tiszt rúgta ki, még abban az évben, mert ellopták a munkások eledelét, járandóságát.

[...]

Hát, így vonzoló tovább vén, rozoga sorsomat. Már írni nehéz, nagyon remeg a kezem, de úgyis megírtam mindent, amit szülőföldemről, a Balatonról és vidékéről hallottam, amit átéltem.

Korán megismertem, és megszerettem a Balatont, annak értékeit, kincseit, nem is kíváncsoztam el innét, és mint munkásember beálltam azok közé, akik a Balatonvidék életét szebbé, gazdagabbá, műveltebbé akarták tenni. És 88. évem betöltésekor úgy érzem, hogy a rám bízottakat becsülettel teljesítettem.

(Révfülp, 1973. augusztus 25.)

A kocmánmuzsika

– Rózi, gyertek nálunk, tanuljunk táncolni ott a csűrünkben!
– Van itt hely az udvaron – mondom Zsuzsinak, de ő csak mondja a magáét.

– Itt látnak, aztán az igazi csűrben szoktak táncot csinálni. Igaz, sok benne a széna, a zöld sarjú, de csináltam egy kis helyet. Ki is separtem, le is hintettem sárga poronddal. Te, én nem is bánom, ha Erzsi nem jön, az nem is táncol, mert baptista. Amelyik nap is, amikor nálunk volt, s miük Sárival nekifogtunk táncolni, szidatt bennünket, hogy ne táncoljunk, mert az vétek. Csak úgy futkassunk kereken, mint a káptýási juhak. Mondtam én neki, hogy mi nem igazából táncolunk, csak tanulunk táncolni. Sári, aki elhitte, hogy ez vétek, már nem akart többet táncolni. Na, táncolok én egyedül! Egyedül forogtam, majd elkaptam a seprűt. „Seprűvel is vétek táncolni?” – kérdeztem. „Vétek” – felelte Sári. Még azt is mondta, hogy az Úrjézus Krisztus sír, mikor táncolnak a gyermekek, és elment haza. Vaján tényleg sír? De miért sír? Lehet, csak akkor, amikor a baptisták táncolnak. Te mit szólsz Rózi?

– Hadd el, Zsuzsi – mondja Pista, a testvérem – majd megkérdezem édesapámtól, ő az igazat mondja.

– Milyen jó nektek! Én nem kérdek meg semmit apámtól, tudom, úgysem válaszolna csak annyit, hogy eltakarodj. Igaz, sok a dolga, azért olyan komoly, szomorú. Nekünk két tulkunk van, van bornyunk, malacas kocánk. Nálunk nem ad apám nevet a malacnak, mint nálatok. Tük úgy elkényeztetitek, ott fetreng köztetek. Én akkorákat rúgok a kicsi malacba, hogy rögtön felgurul. Még nyög bele, alig tud felkelni.

Az udvaron vagyunk. Zsuzsi a malacunkba akar rúgni. Pista üti Zsuzsit, ahogy tudja.

Illusztráció:
Júlios Kiss Sándor

– Meg ne rúgd a malacunkat, nekünk csak egy van!
Zsuzsi csak kacag.

– Akárhogy ütsz, úgyse fáj! Ez nem ütés. Én ezt már megszoktam. Nekem olyan nagy döngéket ad anyám ide a hátomra, vagy ahova éri. Apám még jobban megver, ha elkap. De nem álllok meg, hogy üssenek, futak amerre csak lehet, és még csak azért sem teszem, amit mondanak, hadd bosszankodjanak, ha engem úgy megvertek. Amikor elmúlik a haragjak, akkor dolgozok nekik valamit, de azt is csak azért, mert be kell menjek a házba. Ilyenkor nem szólnak semmit, hallgatnak, mint máskor. Hallattam, hogy mondta apám anyámnak: „Nevelek két bornyut, amelyik menyen férjhez, vagy házasodik, az kapja.” Na, azért lehet szeretni apámékat, nem igaz, Rózi? Aztán van nekünk mindenünk, nem is bánom, hogy ütnek. Tömődnek tüle. Nézd meg, milyen tömött a husam!

A kicsi testvérem megtapogatja a Zsuzsa karát, lábát, s még az enyémet is.

– A Rózsink husa tömöttebb!

– Nem igaz! – csattant fel Zsuzsi. – Pártolad a testvéredet!

Kicsi, vékonypéNZű gyermekik voltunk. Lehet, hogy még a hus is kicsi volt rajtunk. Ott kuporgáltunk, a fűben üldögéltünk. Zsuzsi kis, kerekkepű, szeplős gyermek volt, de folyt belőle a beszéd. Olyan nagy dumákat csapott le, és mindig az volt a vége, hogy ők gazdák, miük szegények vagyunk. Ez egy kicsit bosszantott, de nem haragudtam rá. Nem sértődött meg, akármít mondtunk róla. Jószívú volt, csak mindig dicsekedett, csevegett.

Az én szüleim, amikor hazajöttek, szépen elbeszélgettek velem, odaültem apám mellé jó szorosán és én voltam a legboldogabb. Azt a meleg szeretetet! Ilyenkor nem éreztem, hogy szegények vagyunk. Nem cseréltem volna Zsuzsával. Engem, ha megvertek volna, elsírtam volna hetekig, még az enivaló sem kellett volna. Hogy engem az édes szüleim megverjenek? Olyan melegen tudtam szeretni őket, úgy tudtam ragaszkodni szülőhöz, testvérhez. Én úgy szerettem volna a legjobb lenni mindenkéhez.

– Rózi, na gyertek nálunk! Lehet, hogy nálunk nem olyan szép az udvar, nem tud kibújni a fű a sok állattól, tyúktól, székéjársától. Mari, a kicsi szomszéd lány is nálunk van, azok is szegények.

Rá is szólok Zsuzsira:

– Ne kezd, már hallottuk, hogy mennyi mindenetek van! Gyertek, inkább menjünk!

Márton, a Zsuzsi testvére az utcaajtóban áll. Szókés, hosszúkás képű, a nagy szalmakalap jól a szemébe van húzva, de mérgesen néz ki alóla. Jól ismerem, mindig olyan sunyin kacag nekem. Már szidja is Zsuzsit, s le nem veszi a szemét róla.

– Te, te nagy dög! Miért nem itattad meg a borjút? Otthagytuk a vizet a pajtában! Hát a disznót?

Méri Zsuzsinak az öklét, de az ügyet sem vet rá.

– Úgy elfutak, jobban tudok futni, mint te!

Nagyokat kacag, felesel.

– Aztán nem döglött meg egyik sem!

Egy szőke leánygyermek jön ki a házból. Szemeit dörzsölgeti. Ez a legkisebb testvér.

– Gyertek be kicsi lányok, most jöttem haza a mezőről, nem bánatalak – s már kacag is.

Márton, Zsuzsi igen elfelejtettek az állatokról. Zsuzsi mondja Mártonnak: – Gyere, nézd meg, milyen rendet raktam itt a csűrben! Itt táncolunk.

Már szent a béke közöttük.

– Na jó, akkor én csinálok kocsánbul muzsikát. Eljönnek a fiú kollégáim is, Zsigmond, Márton.

Zsuzsi belekotyog:

– Igen, de Marci, az a szép Márton, azok baptisták. Nem szabad táncoljanak, ha táncolnak, sír az Úrjézus.

Márton mérgesen szól Zsuzsira:

– Há' te még honnan veszed ezt a hülyeséget?

– Erzsi mondta, s az úgy is van, mert Erzsi nem szokott hazudni. Vének a baptistáknak.

Mari félénk gyermek volt, nem mert táncolni, mert az nagy vétek. Mük Zsuzsival jártuk volna a csárdást tovább, de igen szúrta a porond a mezítlábas talpukat. Márton megállapította, hogy már eléggé jól táncolunk.

– De há' még a fiúkkal – mondtam.

Zsuzsi újból ájtott hozzánk.

– Na, szervusztok! Elkészült a muzsika! Olyan szép nagy, mint egy igazi, de úgy is szól. Igaz, én nem láttam, Márton, a testvérem mondta. Eldugta, mert nem az én kezembe való. Ha megkapam elhozam. De hova a fenébe dughatta el? Nem tudom, de erősen jól szól igazán. És szépen!

A kukoricacső amin terem, azt a szárát, azt mondják kocsánynak. Arról letörök a kukoricacsövet, ami levél marad, azt összekötözik, tizenöt vagy húsz szálat egybe. Ezt kórészupoknak nevezik. Ezeket a zsupokat télen marhákkal, juhokkal etetik. Hát persze nem tudják csak a levelét vagy a kór vékonyabb felét megenni vagy lerágni. A vastagabb kocsán megmarad, és ebből csinálják a gyermekek a kocsánmuzsikát. Ez már jól kiszikkadt, jó száraz. Ebből levágnak egy jó araszt, másfelet. Ahol a kukoricacső volt, az a fele laposabb a kocsánynak. A lapos felén kétfelől van két kis dongaforma, ami tartotta a kukoricacsövet. Ezt a két kis dongát késsel felhasítják, és óvatosan két kis gyufaszálat dugnak alá, hogy álljon küljebb és fe-

szüljen, mint az igazi húr. Kettő kell hozzá. Ha az egyik húrt a másik kettővel húzogatják, valami zeneféle hangot ad.

Így jártunk Zsuzsiékni a csűrbe táncolni. A szüleink azt mondták, hogy táncolni nem vétek, a Jézus csak akkor sír, ha rosszalkodunk. Szólt a kocsánmuzsika ahogy, úgy, mük boldogan táncolgtunk. Az aprók táncára még kicsik vagyunk, de az csak nagy ünnepnapokon van, húsvét, pünkösöd, karácsonykor. Addig meg kell tanuljunk jól táncolni, mert az nagy szégyen, ha valaki nem tud. A szombatosak is játszottak köztünk, de ha Márton elővette a kocsánmuzsikát, már el is tűntek. Zsuzsi oda is súgja nekem:

– Te, kicsi Rózi, nagy irigyek ezek a szombatosok. Azt mondják a muzsikára, hogy sátánkacagás, egércincogás. Ezt tiszta irigységből mondják, azért, mert nekik vétek táncolni.

Mük tudtuk, hallottuk, hogy csak cincogás, de nekünk akkor is nagyon szép volt. Az Erzsi testvére, Marci, azt mondta:

– Te, kicsi Rózi! Összefogak egy csomó egeret, s beleteszem egy ládába. Lezárjuk, s azok nagyobb cincogást csinálnak, mint a kocsánmuzsika. De ti a macskanyávogásra is tudátok táncolni!

*

Tíz évvel ezelőtt hagytam félbe ezt a kis elbeszélést. Most 1993. november hatodikán fejeztem be, hatvanegy éves fejjel, de még most is látom a gyermekeket itt körülöttem. Olyan tisztán idézem őket magam elé, hogy hallom a hangjukat, látom, amint táncolnak, és mint akkor, most is elkacagom magam. Csiklintja a talpamat a sárga porond. Hallom, hogy cincog a kocsánmuzsika. Szegényes, de mégis volt! Oh, de szép falusi gyermekkor!

Kocsis Rózi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Once upon a time there was the TÉKA News – remembering back to when and why they started the so-called *Téka* News. Forerunner to folkMAGazin, the *Téka Újság* was Budapest's dance house movement periodical in the 1980s - a time when each issue had to be approved by the state censors. By Beszprémy Kata.

Page 7 Széll Jenő's (1912–1994) **memories of Hungary's brilliant folk dance researcher Martin György (1932–1983)**. Széll, who had known Martin since 1951, describes Martin's brilliant work in folk dance research, his affable and humble personality and the fact that Martin's death was an incredible loss to international dance research. Appeared in *Téka Újság* 4. Budapest. 1985.

Page 8 Practical considerations in preparing music for Hungarian folk dance choreographies. 1.) Be careful in choosing melodies – know the difference between the real folk tunes and folk-like composed tunes; 2.) Be careful to use full melodies. Melodies recorded from traditional musicians are sometimes just fragments of melodies....; 3.) For choreographies that include singing by the dancers, be careful to choose keys that are comfortable for the men singers and comfortable for the women singers. Be careful of key changes in the music for a choreography; 4.) Consider the decorative interludes traditionally used in the music; 5.) The tempo of the music and the dance is an important aspect... By **Árendás Péter – folk music instructor – Liszt Academy of Music.**

Page 12 Szék Village Museum and dance house – Csipkeszeg 349. [*Sic*, Romania]. Dutch resident of Szék, Michel van Langeveld, took on the project of restoring an old house in this famous Transylvanian village. The restored house is a museum and dance house which opened in August 2012 with a permanent exhibition of Korniss Péter's photographs of Szék. Choreographer Novák Ferenc opened the exhibition and museum on August 25th; his speech is printed here.

Page 14 The BorFolk Band – Four well-known and well-seasoned folk musicians from the revival movement have gathered into this formation to concentrate on **authentic style folk tunes and songs on their favourite theme: wine.** This summer Borfolk Band released a CD: *Kell ilyen bor!* [*We need*

this kind of wine!]. Members of the band: **Szűcs Sándor, Olasz György, Kovács Géza, Nagymarosy András.** Conversation with Nagymarosy András by Grozdits Károly.

Page 16 Announcement: new publication. **Bolya Mátyás: Magyar citerás antológia II.** [Hungarian Zither Anthology II.]. Available at www.dialekton.hu, and at A.Folk and Rózsavölgyi (stores) in Budapest. Bolya is both an active professional musician and an employee of the Folk Music Archive at the Hungarian Academy of Sciences. The volume (and recording) is meant for use as a resource for musicians, music teachers and students. It is a collection of traditional zither tunes collected in three areas of Hungary between the years 1916 and 1995.

Page 18 Lifestory of Mrs. Nyeste Zoltán (Bolyky Magda) – excerpts. Mrs. Nyeste's husband, a Hungarian military officer who sympathized neither with the Nazis, nor the Communists, was one of those who was suddenly arrested by the Hungarian State Security Services (the „ÁVO”) in the dark period following WWII. This is an account of what it cost a wife to find her husband at all, and then to be able to see him. As told to Kóka Rozália – part of her **series on the lives of Hungarian women.**

Page 22 The ETNOFOLK Project has been established to develop a website that will make information on folk traditions of Central Europe available to the public. The project combines efforts of: Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Austria and Hungary; and five scientific institutions: Czech Academy of Sciences, Mátyás Bél University, Slovak Academy of Sciences, Hungarian Academy of Sciences, the Slovenian Academy of Sciences and Arts, with AiP Beroun s.r.o. The project began work in May 2011 and will finish in spring 2014. The several-language website is to be launched in spring 2014.

Page 27 Hungarian cultural anthropologist Vargyas Gábor turns sixty. Honoring this revered professor and researcher (**main area of research: Southeast Asia**), a volume of writings by his colleagues and students has been published (L'Harmattan, Budapest. 2012). Printed here is the volume's introduction, summarizing Vargyas Gábor's impact on this discipline in Hungary. He quotes Vargyas on the fate of an anthropologist: „...As he gets to know,

understand and love another culture, he changes and realizes the relativity of values”. By Dr. Nagy Zoltán associate professor – Department of Ethnography and Cultural Anthology, University of Pécs.

Page 34 Book review: Erdélyi magyar népművészek [Transylvanian Hungarian Folk Artists]. Ed: Szatmári Ferenc. Association of Romanian Hungarian Folk Artists. Csíkszereda [*Miercurea Ciuc*, Romania]. 2012. Available at the Hungarian Heritage House in Budapest. This is a beautiful presentation of 103 active Transylvanian folk artists and their work. Review by Halász Péter.

Page 44 Stories of Szék – Kocsis Rózi (born Szék/Sic, Romania 1932 – died 1999), published by Juhos Kiss Sándor, Juhos-Kiss János. Rózi remembers back to her childhood and practicing dancing in a barn with her friends.

Sue Foy

(For more complete list of articles summarized in English go to www.folkmagazin.hu and keep clicking on 'English'.)

folkMAG^ozain

2012/5, XIX. évfolyam, 5. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@mail.datanet.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

Hátsó és belső borító: Nemes Zoltán 'mettor' Gyimesben, 1977-ben készült fotói (www.nemesfoto.gportal.hu)

